

LELKIPÁSZTOR

EVANGÉLIKUS TEOLÓGIAI SZAKFOLYÓIRAT

**Marossy Attila: A szétválasztás anatómiája,
avagy a papi dichotómiák rövid története.
Papi ellentétpárok felemelkedése a
teológiai irodalomban**

**Mészáros Ildikó: Egészen máshol.
A numinózus szociális tere az Exodus
szövegében**

**Farkas Charlotte: Az egyházi oktatás
társadalmi növekedésének dilemmái.
Adalékok az Educatio egyházi oktatással
kapcsolatos számában felvetett
tudományos szempontokhoz és a témát
érintő sztereotípiákhoz**

Kedves Olvasó!

A szétválasztás anatómiája, avagy a papi dichotómiák rövid története – Papi ellentétpárok felemelkedése a teológiai irodalomban című tanulmányában Marossy Attila két folyamat vallásfilozófiai és teológiai változásainak nyomon követésére hívja az olvasót. Az egyik, hogy a kései bibliai irodalomban a szétválasztás koncepciója már nem a papság és a nép, hanem Izrael népe és a környező pogányok közötti különülésre vonatkozik. Isten népének el kell különülnie az idegen isteneket imádó pogányoktól. A szó már nem kizárólag a jeruzsálemi kultusz terminus technicsa, hanem nemzeti és vallási elszigeteltséget jelöl. A tiszta és tisztátalan dichotómia is hűen követi a változásokat: a tisztátalanság az idegen népek inherens tulajdonsága lesz (Ezsd 9,11–14). A másik pedig az a nyelvészeti és irodalmi értelemben is csodálatos folyamat, amelynek során az eredetileg kultikus kontextusú szent és profán, tiszta és tisztátalan ellentétpárok morális síkra terelődnek.

Rudolf Otto az „egészen más” fogalmát a Szent irracionális aspektusa, azaz a numinózus irracionális, emberi értelmet meghaladó vonásának kifejezésére használta, Henri Lefebvre elmélete pedig a tér kritikai megközelítését tükrözi, amely az emberi viselkedés megértése szempontjából emeli ki a tér fontosságát. Lefebvre a teret nem eleve adott, kitöltendő keretként mutatja be, hanem olyan entitásként, amely a történelmi, illetve szociális folyamatok eredményeként alakul ténylegesen működővé – fogalmaz *Egészen más-hol – A numinózus szociális tere az Exodus szövegében* című dolgozatában Mészáros Ildikó. Munkája végén megállapítja: a szociális térelméletek egyfelől segítenek a megfelelő helyen kezelni a szent, megélt tér „másságát”, másfelől keretet adhatnak a racionális – irracionális, e világi – transzcendens, otthonos – idegen elemek ütköztetésének, meghaladásának és az általuk történő formálódásnak.

Az igehirdetési előkészítők a húsvét utáni második vasárnapról mennybemenetel ünnepéig segítik az igehirdető készülését.

Örömteli olvasást kíván

a szerkesztő

Áprilisi számunk szerzői

Adami László nyugalmazott lelkész – Nyíregyháza
Bakay Péter lelkész, cigánymissziós munkatárs – Csepreg
Farkas Charlotte magyar–hittan szakos tanár – Budapest
Ittész István nyugalmazott lelkész – Érd
Kézdy Péter lelkész – Piliscsaba
Kis János nyugalmazott lelkész – Kecskemét
Kollerné Loós Zsuzsanna lelkész – Szentgotthárd
Marossy Attila teológus, hebraista – Bonn (Németország)

Mészáros Ildikó teológus, doktorandusz – Budapest
Németh Szabolcs lelkész – Mentshely
Pethő-Szűcs Mária iskolalelkész – Kiskőrös
Szabik Imre nyugalmazott püspök – Budapest
Id. Zászkaliczky Pál nyugalmazott lelkész – Fót

Lelkipásztor – Evangélikus teológiai szakfolyóirat

Megjelenik havonta

Főszerkesztő: Orosz Gábor Viktor

Rovatszerkesztő: Szakács Tamás

A szerkesztőbizottság tagjai

Csáky-Pallavicini Zsófia

Fabiny Tamás

Johann Gyula

Kodácsy-Simon Eszter

Kondor Péter

Korányi András

Kőszeghy Miklós

László Virgil

Pángyánszky Ágnes

Percze Sándor

Szabó B. András

Varga Gyöngyi

Szerkesztőség

1141 Budapest, Rózsavölgyi köz 3.

Tel.: 469-1050, e-mail: gabor.orosz@lutheran.hu

Felelős szerkesztő: Petri Gábor

Olvasószerkesztő: Miklósné Székács Judit

Műszaki szerkesztő: Török Andrea

Grafika: Bódi Kati

Kiadja a Magyarországi Evangélikus Egyház Luther Kiadója

www.lutherkiado.hu

1085 Budapest, Üllői út 24. Tel./fax: 317-5478, e-mail: kiado@lutheran.hu

Felelős kiadó: Antal Bálint

Előfizetési díj egy évre: 15 900 Ft; fél évre: 8500 Ft. Egy szám ára: 1490 Ft.

Digitális előfizetés egy évre: 9400 Ft; fél évre: 4800 Ft. Egy példány ára: 850 Ft.

Külföldi előfizetések: szomszédos országokba (postaköltséggel együtt)

évi 18 300 Ft (68 €), egyéb külföldi országokba 21 100 Ft (78 €).

Nyomdai kivitelezés

Prime Rate Kft.

Felelős vezető: dr. Tomcsányi Péter

ISSN 0133-2821 (nyomtatott)

ISSN 2786-2585 (online)

2 133282 123049

Magasból, szárnyalva, szabadon

Róm 14,9

■ BAKAY PÉTER

„Mert Krisztus azért halt meg, és azért kelt életre, hogy mind a holtakon, mind az élőkön uralkodjék.” (Róm 14,9)

Élet és halál – lényünknek, létezésünknek e kettő ad keretet. Élet és halál elválaszthatatlanok egymástól. A halál persze radikálisan elválasztja az élőket, sőt az élő – akár még a halálig tartó hűségére tett esküje ellenére is – egyfajta halál előidézésével elválaszthat.

Élet és halál földi viszonylatban egymást föltételezik – pedig ó, mennyire meglepnénk a halál nélkül! Életnek és halálnak megvan a kötelező időbeli és fontossági sorrendje. Mindkettőben magasan az életé az elsőség, de az utolsó szó is...

Élet és halál összefonódottságuk ellenére két világ, plasztikus és abszurd ellentmondás feszül köztük. Az egyik minden ízében csoda, változatossága kápráztató, misztikuma hátborzongató, esztétikuma gyönyörködtet, megismételhetlensége tiszteletet indukál, produktumai (kultúrák, könyvek, művészetek, a milliárdok által minden pillanatban megszülető gondolatok, a megélt, esetleg megfogalmazhatatlan, de valós érzések) ámulatba ejtenek. A másik sivársága, mozdulatlansága iszonytató. Az egyikért küzdünk, megtartásáért kórházakat építünk, gyógyszereket kísérletezünk ki, elindulásáért sok esetben hatalmas erőfeszítéseket teszünk, ugyanakkor millió- és milliósámra oltjuk ki a kétszeresen is életet hordozó anyai szervezetben, ádáz és érzéketlen módon pusztítjuk fegyverrel, az egész földgolyót átjáró szennyezéssel.

A lényegük szerinti karakteres különbség ellenére meghatározhatatlan az egyikből a másikba átmenet pillanata és mikéntje. Hogy meddig tart az élet, mikor és mivel kezdődik a halál, még a tapasztalati, egzakt tudomány által megfogalmazott anyagi folyamatok tekintetében is sok végeredmény közül választhatunk, és akkor hol van még a test, lélek, szellem hármassága, bonyolult, ám harmonikus együttése szétválásának kérdése?

Az élet és a halál mögött Isten áll, akinek azonban egyedül a létezés a lényege, ő a van, a „Vagyok”, ahogy megnevezte magát. Ettől a Vagyoktól vagyunk mi is, akitől az élet lehetőségét kapjuk. Életbe vágó feladatunk megjelenni az élet és halál

párosában az ő tervét, célját és megjárni az eléréséhez vezető utat. Ehhez szegődött példaadó és segítőtársként Jézus, aki maga az Élet, akinek megjelenése az embervilágban ugyan magában hordozta az élet és halál egymásnak feszülését, de lényétől a legtávolabb, megnyilvánulásaitól legidegenebb a halál volt. A Jézus-jelenséggel összeegyeztethetlen számunkra ez az általa sohasem kimondott, mert kimondhatatlan önmeghatározás: Én vagyok a halál. Sokkal inkább illik hozzá az „Én vagyok a feltámadás és az élet”. Halálát senkinek nem okozta, de látható, dokumentálható élete során sokakon segített, többeket visszahozott a halálból az életbe. Halála drámai volt, és még ez is a feltámadás, tehát az élet oldaláról és győzelmével történt. Minden pillanatában, minden rezdülésével a benne lévő életet közvetítette, hisz nem tehetett mást.

Ebből a jézusi magasságból szemlélve létünket, szabadon szárnyalhatunk még a halál völgyében járva is, de ehhez szükségünk van a Jézussal való eggyé válásra.

Ám a páli gondolat egy lépéssel tovább visz, és az eddig elmondottakat új perspektívába helyezi az uralkodás kérdésének fölvetésével. Kényes téma! Az uralom könnyen párosul az elnyomás, a kihasználás képzetével. Az emberi viszonyok önmagukban valóban ezeket hordozzák, de a páli megközelítés magasba emel, szabad szárnyalásra biztat, hisz az Élet-Jézus uralmáról van szó. Akár már a testi, akár még a lelki halotti állapotban, akár a még testbe született vagy már a lelki újjászületett állapotban vagyunk, az Úr uralma alatt vagyunk. A mentés, az adás, a szeretet, a megbocsátás, a hála, az áldás – a felsorolás végtelen – uralma alatt.

Pál nem áll meg a magasból szemlélődés, a szabad szárnyalás állapotánál, hanem gondolatmenete következő lépéscsúfoka – kijózanításul – aprópénzre váltatja a világmegváltói mértékű üzenetet: „Miért ítéled el tehát testvéredet vagy miért nézed le embertársadat?” Az egyén élete és halála a közösségben realizálódik, nyeri el értelmét, létjogosultságát, és közvetít életet vagy halált, ami mögött ugyan ott áll Jézus uralma, de a kérdés ez: mennyire engedek ennek teret családban, hazában, munkahelyen, egyházban?

A szétválasztás anatómiája, avagy a papi dichotómiák rövid története

*Papi ellentétpárok felemelkedése a teológiai irodalomban**

■ MAROSSY ATTILA

Kevés olyan fogalom van a teológiában és a vallásfilozófiában, amely akkora közismertségre és olyan széles körű elfogadottságra tett volna szert, mint a *szent és profán*, illetve a *tiszta és tisztátalan* ellentétpárosok. Magukat a fogalmakat már az Ószövetség is egy versbe rendezte: „Így tudtok különbséget tenni szent és közönséges [profán] közt, tisztátalan és tiszta közt” (3Móz 10,10; illetve ezt idézve Ez 22,26; 42,20); mégis, csak viszonylag későn figyelt fel rájuk a keresztény teológiai gondolkodás.

Az első modern szerző, aki felfigyelt a szent és profán ellentétpárosra, az antropológus Émile DURKHEIM volt, aki *A vallási élet elemi formái* című, 1912-ben megjelent könyve középpontjába állította a fogalompárost (2004). Konceptióját számos antropológus és valláskutató vette át a 20. század első felében; többek között W. R. SMITH (1927), illetve a magyar teológusközösség előtt is jól ismert Rudolf OTTO (1997) és Mircea ELIADE (1987).

A *szent és profán* szétválasztásának koncepciója ezt követően – egészen máig – akkora népszerűségnek örvendett, hogy a későbbi szerzők kérdések és kritika nélkül vették át, a jelenség létezését magától értetődő általános igazsággént kezelve. Otto és Eliade hatása egyértelműen kimutatható például Gerhard von RAD ószövetségi teológiáján (2000, 167–169., 217–223. o.), amely alig egy évvel Eliade *Szent és profán*-ja után jelent meg, és amely szintén kritika nélkül, egyfajta alapigazsággént tálalja a szent és profán szétválasztását.

A *tiszta és tisztátalan* fogalompáros ugyanezen a folyamaton ment keresztül; ennek Mary DOUGLAS 1966-os könyve vetette meg a vallástudományi alapjait.

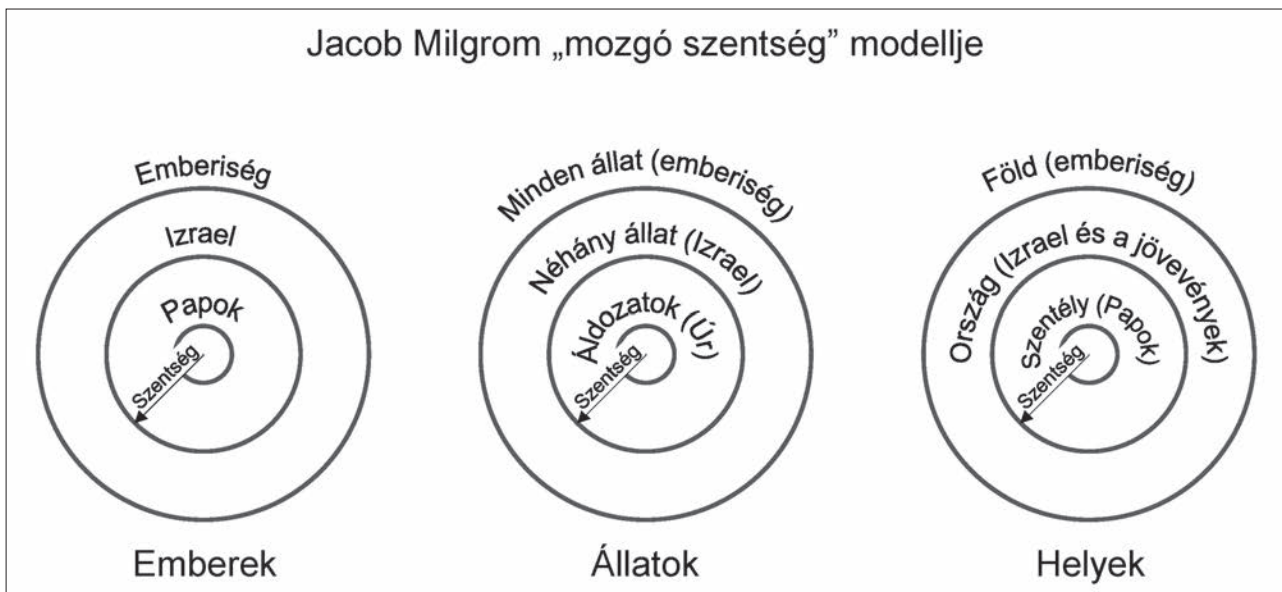
* A tanulmány a szerző doktori disszertációjának főbb téziseit ismereti. Forrás: MAROSSY, Attila 2017. *The Anatomy of Separation. Priestly Dichotomies and their Development in the Hebrew Bible*. PhD-értekezés. Bécsi Egyetem, Evangélikus Teológiai Kar, Bécs.

Durkheim és Eliade azon feltevése, miszerint a szent és a profán szétválasztása a vallásgyakorlat univerzális jelensége lenne, elkerülte mind a történetkritika, mind az összehasonlító vallástörténet kritikai ösztüzét. Az első bibliakutató, aki megpróbálta árnyalni a szentéről és profánról kialakult képet, a zsidó bibliatudós Jacob Milgrom volt, aki háromkötetes Leviticus-kommentárjában egyrészt kritikusan vizsgálta Douglasnek a tiszta–tiszátalan fogalompárossal kapcsolatos megfigyeléseit, másrészt felfigyelt arra, hogy a Biblia valamennyivel árnyaltabban mutatja be szent és profán viszonyát, mint a klasszikus vallásfenomenológia kétpólusú modellje.

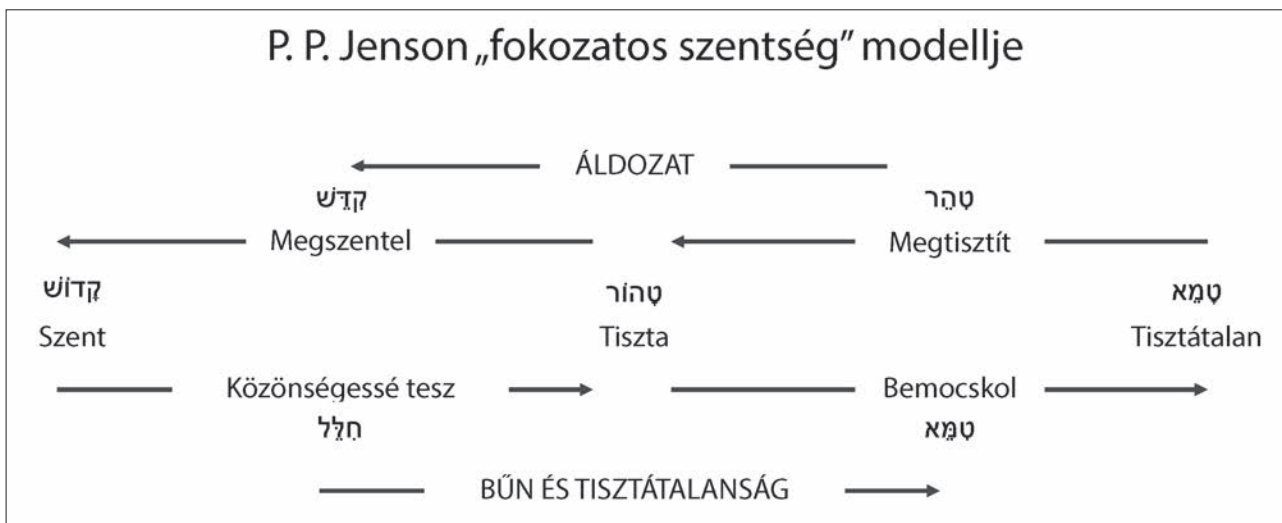
Milgrom – a Leviticus szövegének elemzése nyomán – egy háromosztatú modellt állított fel, amely már nem szigorúan a papság és a nép között húzta meg a szent és profán határát (mint Eliade), hanem a szentség hatókörét egész Izraelre kiterjeszhetőnek gondolta („*Szentek legyetek, mert én szent vagyok*” – 3Móz 20,24b). E szerint a szentség nem egyszerűen az Örökkévaló tulajdonsága, hanem Isten népének kvalitása is kell, hogy legyen (MILGROM 2000, 723. kk.). Milgrom így ábrázolta a „mozgó szentség” koncepcióját (uo. 1718. o.) (lásd 1. ábra).

Milgromot követően néhány további teológus is megpróbálta tovább árnyalni a papi dichotómiákról alkotott képet. Ilyen volt például Philip JENSON „fokozatos szentség” (Graded Holiness) modellje, amely megpróbálta egységes rendszerbe foglalni a papi ellentétpárokat (1992, 47. o.). A modell a következőképpen illusztrálja a szentség, tisztaság és tisztátalanság viszonyát (elegánsan mellőzve azonban a profán fogalmát) (lásd 2. ábra).

Jenson végső konklúziója, amint az a grafikáról is leolvasható, hogy a szent – tiszta – tisztátalan spektrum egyik pólusán az „extrém szentség”, a másik pólusán az „extrém

1. ábra

2. ábra

tisztátalanság” áll; a „szentség spektruma” pedig a papi irat (P) kísérlete arra, hogy „segítsen a világ bizonyos aspektusait fokozatonként osztályozni” (uo. 40. o.).

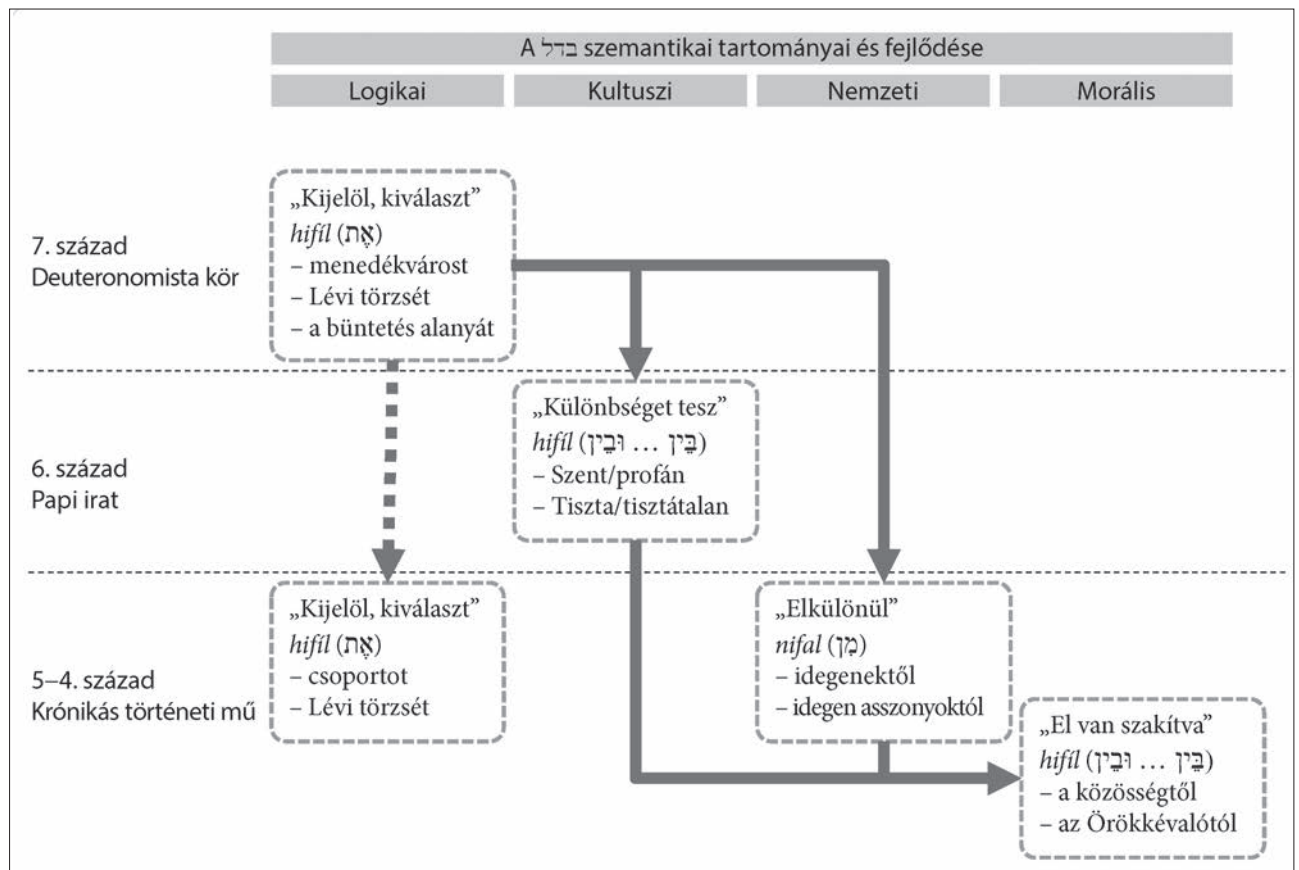
Azonban sem Jenson, sem más szerzők nem kérdőjelezték meg soha a klasszikus vallásfenomenológiának azt az állítását, miszerint a szent és a profán az emberi társadalmak velünk született, természetes jelensége volna. Kutatásom ezt a munkát kezdi el bibliai források elemzésével.

A fogalmak dekonstrukciója bibliai források alapján

Mielőtt rátérnénk a *szent és profán* vagy a *tiszta és tisztátalan* kérdésére, érdemes egy pillantást vetni a 3Móz 10,10 vers magját jelentő ’szétválaszt’, ’különbséget tesz’ (héberül BDL, בדרל, hífil igetörzsben הַבְּדִיל) igére. Annál

is inkább, mivel a *szétválasztás* eseménye a papi forrás (P) egyik markáns teológiai jellegzetessége. A teremtéstörténet papi változatában például az Örökkévaló *szétválasztja* a világosságot a sötétségtől (1Móz 1,4), illetve a boltozat felett lévő vizeket a boltozat alatt lévő vizektől (1Móz 1,7). De a *szétválasztás* koncepciója átfogja a kultuszi élet minden elemét a papi írásban (P), beleértve a társadalmi osztályokat (papok – leviták – nép), a tiszta és tisztátalan állatokat, a szent és profán (közönséges) helyeket és épületeket, az emberek, ételek és tárgyak tiszta és tisztátalan rituális állapotát stb.

Ha listázzuk a héber BDL (בדרל) szógyök összes előfordulását – amelyet most e cikkben nem teszünk meg, de a vonatkozó doktori értekezésben részletes elemzés olvasható –, azt találjuk, hogy a különböző korú bibliai szövegek nem mindegyikében jelent a szógyök ’elválasztást’, sőt! A szónak ez a jelentése mindössze a babi-

3. ábra

loni fogság (Kr. e. 586–538) utánra datált papi forrásban (P) jelenik meg (3. ábra).

Az ennél – a kutatói konszenzus által – korábbra datált forrásokban a szó jelentése sokkal inkább ’kijelöl, kiválaszt valamire’. A legrégebbinek tartott versek ezek közül 5Móz 4,41 és 19,2.7, amelyekben Mózes menedékvárosokat *jelöl ki* (tehát nem ’szétválaszt’, nem ’megkülönböztet valamitől’, egyszerűen csak ’kijelöl’). A héber szöveg az igét *hifil* ige-törzsben és itt még הִפִּיל tárgyi prepozícióval (vagy anélkül, de tárgyi vonzattal) használja, például „kiválasztotta az Úr Lévi törzset” (וַיִּבְרָךְ יְהוָה אֶת־שֵׁבֶט לֵוִי הַזֶּה – D5Móz 10,8); 5Móz 29,21-ben pedig az Örökkévaló kijelöli az idegen isteneket imádókat „a gonoszra” (וַיִּבְרָךְ יְהוָה לְרָעָה). Természetesen a fordítói szabadság és a magyar nyelv megengedi, hogy ezeket a verseket például az „elkülönít” szóval fordítsuk, azonban a szövegkörnyezetből egyértelműen kiderül, hogy az Úr nem két valamit választ szét egymástól, hanem egyvalamit vagy egyvalakit jelöl ki valamilyen célra.

A szó ’kijelöl’ jelentése (még mindig az הִפִּיל tárgyi prepozícióval) nem kopik ki a fogság utáni irodalomból sem: előfordul például egyszer Ez 39,14-ben (egy állandó csapatot *jelöltek ki* a holttestek eltemetésére); illetve hétszer a Krónikák és Ezsdrás könyveiben (1Krón 12,9; 23,13; 25,1; 2Krón 25,10; Ezsd 8,24; 10,16), mindegyik helyen kizárólag a ’kiválaszt’, ’kijelöl’ jelentésben.

A szétválasztás koncepciójának megszületése

A fogság utáni papi irodalomban (P) a szó használata és jelentése alapvetően megváltozik. Amint arra fentebb utalást tettünk, a papi teológia egyik alapgondolata a *szétválasztás* koncepciója, amelyet a héber ismételt BDL *hifil* alakjával, de most már a וְהִבִּין... וְהִפִּיל páros prepozícióval fejez ki (’elválaszt valamitől’). A jelentésmódosulás szemmel láthatóan elterjedt és meggyökeresedett a fogság utáni papi nyelvzetben, amely széles körben alkalmazta a kifejezést, például 3Móz 1,17-ben és 5,8-ban, amely szerint a papnak nem szabad *elválasztania* egymástól az áldozati állat darabjait. A cikk alapját képező 3Móz 10,10 (amely locus szent és profán, tiszta és tisztátalan elválasztását írja elő) ugyancsak ebből a milióból származik.

Említést érdemel még Ez 22,26, amely bár a fogság után keletkezett prófétai szöveg, de a 26-os vers olyan mértékű rokonságot mutat 3Móz 10,10-zel, hogy teljesen egyértelmű, hogy a szerző a papi szöveg hagyományt recitálja inverz formában. A BDL (ברדל) gyök még egyszer előfordul Ezékiel könyvében: 42,20-ban a „belső ház” kőfalai *választják el* (kivételesen a וְהִבִּין... וְהִפִּיל prepozíciókkal) a szent és profán teret egymástól. A szöveg a kutatók többségi álláspontja szerint Ezékiel könyvének a papi körökhöz köthető, fogság utáni szakaszában (Ez 40–48) található.

A szent és profán fogalompáros kialakulása

Már az eddigiek alapján is kialakulhatott az a benyomásunk, hogy a fogság utáni papi teológia egy új terminus technicust („szétválaszt valamit valamitől”) hozott létre a BDL szógyökből egy apró szemantikai csavarral egyik központi gondolatának, a dolgok szétválasztásának kifejezésére. Az igazi meglepetést azonban a *szent és profán* fogalompáros tartogatja.

Önmagában a *szent[ség]* (QDŠ, שָׁדָשׁ) szógyökök használata nem hoz semmi váratlant még a Szentírásán kívüli forrásokban sem. A szógyököket azonos jelentéssel használták a különböző sémi nyelvekben már jóval a Bibliát megelőző korokban is. Az akkád *qadištu(m)* (‘tisztá, szent’) és *qadiš* (‘felszentelt’), illetve az ugariti *qa-di-šu* (‘szent lenni’) nagyon hasonló jelentésűek és használatúak, mint azt a Bibliában megszokhattuk. Az akkád használja még a gyököt mássalhangzócserevel is (ún. eufonikus meta-tézis): *qašadu* (‘tisztá lenni’) és *quššudu* (‘megtisztítani’), valamint a melléknévi *qašdu* (‘tisztá, szent’) és *quššudu* (‘legszentebb’) formákban (MILGROM 1996, 65. o.). A szó a nyugati sémi nyelvekben is hasonló formában található meg, így a szír *qudša* (‘szentség, szentély’) és az arab *qa-dusa* (‘szent lenni’).¹

Ugyanezt a QDŠ (שָׁדָשׁ) gyököt használja a Biblia különböző igei („szent lenni” [שָׁדָשׁ] – 1Sám 21,6; „szentként megjelenni” [שָׁדָשׁ] – Ez 20,41; „felszentelni” [שָׁדָשׁ] – 4Móz 6,11; stb.), névszói („szentség” [שָׁדָשׁ] – 2Móz 3,5; „szentély” [שָׁדָשׁ] – Józ 26,31; stb.) és természetesen az igen gyakori melléknévi („szent” [שָׁדָשׁ]) formában.

Ha azonban időrendi sorrendbe állítjuk a *qdš* gyök összes bibliai és nem bibliai előfordulását, akkor azt a meglepő dolgot vehetjük észre, hogy a *babiloni fogságnál korábban datált szövegekben a szent szónak soha nincs ellentétpárja*. Az írott források alapján egyszerűen nem létezett „szent és profán” ellentétpár az i. e. 6. századot megelőzően. A *szent* attribútumot az Isten (vagy korábbi vallásokban az istenség) hordozta, a szentség tőle áradt ki a papokra és a gyülekezetre, illetve az epifánia (a Szent megjelenésének) helyszínére – de nem találunk egyetlen olyan mondatot sem, amelyben a szentnek bármiféle ellentétpárja lenne.

Még tovább menve: a „*profán, közönséges*” (חָל) szó egyszerűen nem is létezett a *babiloni fogság előtt*. A szó összesen hét versben jelenik meg az Ószövetségben, de valamennyi a fogság utáni papi forrás meglétét feltételezi (a már említett 3Móz 10,10; az ezt recitáló Ez 22,26 és 44,23; ugyancsak a késői Ez 42,20 és 48,15; illetve meglepő módon 1Sám 21,4-5, amely azonban a szóhasználata és a helyiségnevek alapján egyértelműen fogság utáni hatást mutat az exegéták szerint²).

Érdemes megjegyezni, hogy a *profán* szó gyöke, a korábban csak igei formában létező HLL (חָלַל) többször is előfordul a fogság előtti szövegekben, azonban a jelentése mindenhol egyértelműen ‘megölni’, ‘megsebesíteni’ (pl. Józ 11,6; Bír 9,40 stb.). A fogság utáni szövegekben az igei forma is jelentésváltozáson ment keresztül, és – a szövegkörnyezet, illetve kontextus alapján – ‘meggyalázni’, ‘megszentségteleníteni’ jelentést is felvett (például szent dolgokat megszentégteleníteni: 3Móz 18,32; Isten nevét megszentégteleníteni: 3Móz 22,2; stb.).³ A bibliafordító természetesen minden esetben játszhat a szó jelentésváltozataival, azonban a források tanulmányozása alapján kétségtelen, hogy a babiloni fogság előtt a HLL igei forma nem jelentett ‘megszentségtelenítést’, a *profán* (חָל) névszó pedig a bizonyítékok alapján egyszerűen nem is létezett. Adódik tehát a feltevés, hogy a *profán, közönséges* (חָל) szót mindössze a fogság utáni papi körök alkották abból a célból, hogy ellentélpórust képezzenek a *szent* szóval szemben, és így illesszék be a szétválasztás koncepciójába.

A tiszta és tisztátalan fogalompáros kialakulása

A fentiek után talán nem lepődünk meg azon, hogy a *tiszta és tisztátalan fogalompáros sem létezett a babiloni fogság előtt az általunk ismert formában*. Ennek bizonyítása valamelyest körülményesebb, mint a *szent és profán* párosé, mivel belekeveredik a tiszta és tisztátalan állatok problematikája, amelynek részletes elemzése távolra vezetne. Annyit azonban e rövid cikk keretein belül is megállapíthatunk, hogy bár mind a tiszta (טָהוֹר), mind a tisztátalan (טָמֵא) szógyökök használatban voltak a babiloni fogság előtt – azonban némileg eltérő jelentésben, és nem egymás ellenpárjaként.

A *tiszta* (ṬHR, טָהוֹר) szó eredeti jelentése és stílusértéke nem egészen világos, de 2Móz 24,10 és Jób 37,21 alapján ‘fényes’, ‘ragyogó’ lehetett, amelyet a szó eredeti szövegkörnyezete is támogat („tisztá [ragyogó?] egek”, 2Móz 24,10; Jób 37,21). Mindkét szöveg epifániát (isteni megjelenést) ír le, ami arra enged következtetni, hogy – hasonlóan a *szent* (QDŠ) szóhoz – eredetileg a ṬHR is egy isteni attribútum lehetett, *ragyogásra* utalva. A szógyökök más sémi nyelvekben is előfordul, bár nagyon ritkán; az ugariti többnyelvű táblák (ugariti *tu-c ú-ru*) és az arab *thr* alapján a szó jelentése a rokon nyelvekben is *tiszta és/vagy ragyogó lehetett – azonban mindenhol „tisztátalan” ellenpólus nélkül*.

A szó másik gyakori névszói előfordulása a „*tiszta arany*” (חָדָר, טָהוֹר, például 2Móz 25,11kk), amely azonban kizárólag a papi (P) forrásban és kései szövegekben (a Krónikák könyvében és egyszer Jób 28,19-ben) fordul elő, és Jób könyvét leszámítva kizárólag kultikus szövegkörnyezetben (mint a kultuszi kellékek és berendezés alapanyaga) fordul elő.

¹ Lásd שָׁדָשׁ/holy in: JENNI–WESTERMANN 1997, 1104. o.

² Lásd BERGEN 1996 1Sám 21,1-hez; HAMILTON 1992, 1133. o.

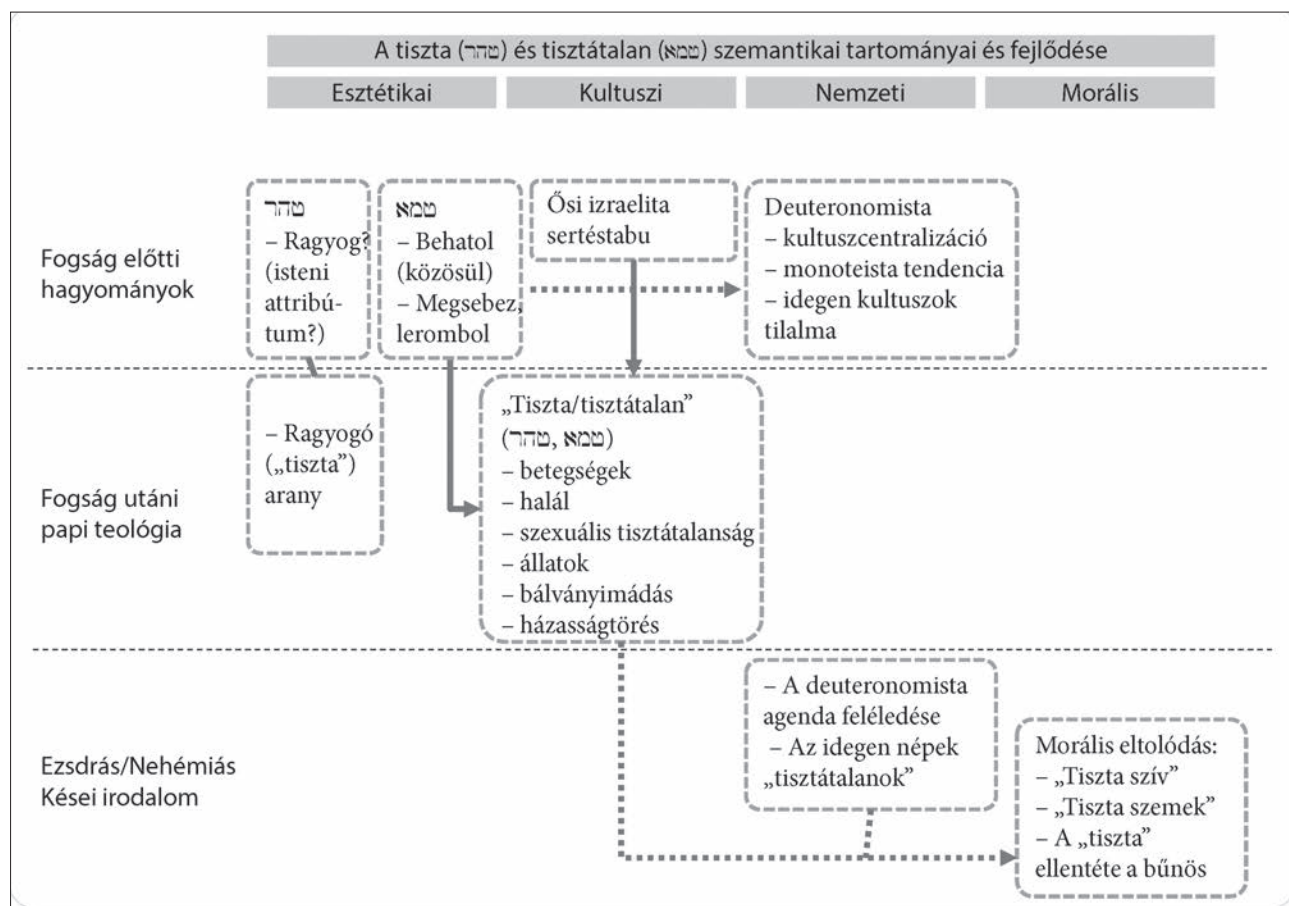
³ A bibliai előfordulások részletes elemzését lásd MAROSSY 2017, 128. kk.

A fogság utáni papi nyelvzetben a ṬHR (טהר) jelentése és használata hirtelen megváltozik. A szó a „kultuszra alkalmas/méltó”, azaz a rituálisan tiszta *terminus technicus* lesz, eredetileg mellőzve az erkölcsi aspektust.⁴ Hasonlóan a *szent* (QDŠ) szóhoz, a fogság utáni jeruzsálemi papság egy már létező isteni attribútumot használhatott fel a kultusz és templom elhatárolására a környező világtól.

Ugyanerre a következtetésre jutunk, ha a *tisztátalan* (טמא) szót vizsgáljuk. A szógyök fogság előtti jelentése valószínűleg teljesen más lehetett: ’átszúr’, ’megsebez’, ’lerombol’, illetve ’erőszakos [szexuális] behatolás’. Az előbbi értelemben a deuteronomista irodalom (D) gyakran használja a háborús pusztítás jelentésében (pl. 2Kir 23,8.10.13.16 – Jósias király elpusztítja a pogány kultuszhelyeket). Még ha a modern bibliafordító áthallással gyakran a „megszentségeletnit” szóval fordítja is a fenti igehelyeket, az eredeti szövegek környezetbe sokkal jobban illik a ’pusztít’, ’lerombol’ jelentés. Az utóbbi, ’szexuális behatolás’ értelemben pedig már egészen korai szövegekben is feltűnik a szó, például 1Móz 34-ben, a JE hagyományanyagból.

a korábban némileg szintén más jelentésű *tiszta* (טהר) párjaként. A papi teológia egy rendkívül erőteljes jelentésű szót („szexuálisan behatol”, „lerombol, elpusztít”) kezdett el használni annak jelölésére, ami tökéletlen, és ezért alkalmatlan a kultuszban való részvételre.

A papi forrás (P) igen széleskörűen kezdte el használni a kultuszi célra átalakított fogalmat: tisztátalan állatokra (3Móz 11), házasságtörésre (3Móz 18,20), különböző betegségek okozta tisztátalanságra (3Móz 13), szexuális eredetű tisztátalanságokra (3Móz 12,2.5), halállal kapcsolatos tisztátalanságra (3Móz 5,2) és általában véve a bálványimádás okozta tisztátalanságra (3Móz 15,31; 18,25). A szent és profán (tulajdonképpen: a templomhoz tartozó és nem a templomhoz tartozó) ellentétpár mellett így az újonnan megalkotott tiszta és tisztátalan (tulajdonképpen: kultuszra alkalmas és kultuszra alkalmatlan) fogalompár egészítette ki a *szétválasztás* papi koncepcióját, amely a jeruzsálemi papság és kultusz, tágabb értelemben pedig a hozzá hű nép megkülönböztetését volt hivatott jelölni. A dichotómia-rendszer megalkotását a fentebb már említett BDL

4. ábra

A טמא szó ’tisztátalan’ jelentése mindössze a fogság után jelenik meg, a papi dichotómia-rendszer egyik elemeként,

(ברל) jelentésmódosítása (’kijelöl’ helyett ’szétválaszt’) tette teljessé (4. ábra).

⁴ Ehhez lásd még Klawans 2000, 53. kk.; Grohmann 2013, 274. kk.

Kortörténeti háttér

Az ókori Izrael társadalmi változásainak bővebb kifejtése meghaladná e rövid összefoglalás formai kereteit. Ezért csak vázlatosan utalok arra, hogy a Samária eleste (Kr. e. 721) után felvirágzó déli királyságot (Júdát) tragikusan fiatalon és hamar érte a pusztulás és a Kr. e. 586-tól 538-ig tartó babiloni fogság. És bár a két esemény között húzódo százharmincöt év sem telt el háború nélkül a 701-es asszír hadjáratnak köszönhetően, e történelmi léptékekkel rövid időszakban a déli királyság mégis páratlan demográfiai és gazdasági növekedésen ment keresztül az északi országrészről érkező nagyszámú háborús menekültnek is köszönhetően. A régészeti leletek tanulságai alapján csak ebben az időszakban kezdett el kialakulni az erős királyi hatalomra utaló központosított termelési és logisztikai rendszer, a központi királyi adminisztráció és ezzel párhuzamosan a központosított királyi kultusz, amelyet a teológiában kultuszcentralizáció néven emlegetünk.⁵

A dinamikus fejlődés ellenére a déli királyság gazdasági és társadalmi felívelése fájdalmas elszigeteltségben ment végbe. Samária pusztulását követően az asszír hadsereg – szokásához híven – teljes lakosságcserét hajtott végre az északi országrészen, idegen népeket és kultuszt telepítve a földrajzilag egyébként is eléggé elszigetelt, nehezen járható Júda közvetlen szomszédságába. Az időközben még egy asszír hadjáratot átélit kis királyság (Kr. e. 701, Jeruzsálem csodálatos megszabadulása) teljes elszigeteltségben, ellenséges népekkel körülvéve készült egy újabb lehetséges ostromra, miközben korábbi félnomád társadalma osztálytársadalom felé indult el. Egyes kutatók szerint a vallási bezárkózás, a kultusz centralizációja és királyi monopolizációja egészen egyszerűen abból a helyzetből fakadt, hogy Júda magára maradt, és Izrael további kultuszhelyeit elpusztították. Diana EDELMAN (2008) szerint például Ezékiás kultuszreformja nem volt más, mint a történelmi-politikai realitás kényszerű tudomásulvétele és teológiai interpretációja. Egy biztos: egyes jeruzsálemi csoportok, akiktől a deuteronomista történeti mű is származhatott, kitartóan dolgoztak azon, hogy – akár társadalmi kompromisszumok árán is, lásd például a papok és lévíták besorolását – megteremtsék Júda társadalmának kohézióját és egységét. A kultuszcentralizációban a jeruzsálemi papság természetesen fontos szerepet játszott; a papság igazán különleges helyzete azonban csak a jeruzsálemi fogság (Kr. e. 586–538) után alakulhatott ki.

Az ország pusztulásával és vezetőinek Babilonba hurcolásával az addigi társadalmi fejlődés félbeszakadt: az ország vezető rétegét fogságba hurcolták, ott viszont – földbirtokuk híján – elveszítették korábbi vezető szerepüket. Az

egyetlen társadalmi struktúra, amely stabilnak bizonyult a fogságban is, a korábbi törzsi szerkezet továbbélése volt, a klánok vezetői mint „öregék” intézményében. És az egyetlen társadalmi csoport, amely képes volt megőrizni identitását és vezető szerepét, a korábbi jeruzsálemi papság volt, amely hazaérkezve vezető szerepet szánt saját magának a fogság utáni újjáépítésben.

A Kr. e. 538-ban hazatérő fogvatartottakat egészen más politikai-társadalmi helyzet fogadta, mint amelyből elhurcolták őket. Bár az első hazatérők vezetőjét „Júda hercegének” nevezi Ezsdrás (1,8), a királyságot valójában nem engedte helyreállítani a perzsa adminisztráció. Júda (Jehud) belesimult a Perzsa Birodalom más tartományai közé, és az ország irányítását perzsa hivatalnokok vették át. A társadalom különböző rétegeit „a zsidók [sic!], a papok, a nemesek [feltehetően Júda vénei, lásd Ez 8,1], a hivatalnokok és a többiek” alkották (Neh 2,16). A fogságból hazatértek egy elszegényedett, romokban heverő országba érkeztek meg; a lakosságnak csak körülbelül 10%-a lakott városias környezetben (Jeruzsálem vonzáskörzetében), és mind (Trito-)Ézsaiás (58,6–8), mind Jób (24,5–12) éhez, mezítelen és hajléktalan emberekről ír. Fontos megemlíteni azt is, hogy a hazatérőket folyamatos és egyre növekvő konfliktusok fogadták az új földbirtokosok, illetve az idegen telepések részéről.⁶

A kialakult hatalmi vákuumban a jeruzsálemi papság történelmileg páratlan helyzetbe került. Az ország kultuszának (és társadalmának) újjászervezéséhez úgy kellett hozzálátnia, hogy ebben nem volt a segítségére egy erős, helyi királyi hatalom; másrészt pedig valódi hatalmat sem igazán gyakorolhatott a perzsa adminisztráció jelenlétében és a számos új betelepülő ellenállása miatt (lásd például a szamaritanusokkal való folyamatos konfliktusokat Ezsdrás könyve 4. fejezetében). A fogság utáni papság központosító törekvéseit, illetve a jeruzsálemi templom identitását, különleges státusát (és valamennyire a társadalomtól való elszigeteltségét is) a szétválasztás papi koncepciója, illetve a papi dichotómia-rendszer hivatott kifejezni. A jeruzsálemi templom és kultusz, illetve természetesen a monopolizált jeruzsálemi Isten valami „egészen más” (Rudolf Otto), szent és tiszta, szemben a közönséges és tisztátalan külvilággal. A papi dichotómia-rendszer tehát nem az emberi társadalmak univerzális jelensége, hanem egy adott történelmi-társadalmi helyzetben megalkotott teológiai koncepció.

Epilógus

A társadalmi struktúrák folyamatosan változnak, és hamarosan a jeruzsálemi papság kiemelkedő szerepe is elenyészett. Ha elkezdünk Kr. e. 4–3. századi vagy még későbbi

⁵ További részleteket lásd pl. FINKELSTEIN–SILBERMAN 2003; THOMPSON 1992, 290. kk.

⁶ A társadalmi fejlődéshez lásd bővebben: KESSLER 2011, 156. kk.

szövegeket vizsgálni, akkor azt tapasztalhatjuk, hogy a szétválasztás teológiája átalakul, és a papi dichotómiák használata is új irányokat vesz.

A kései bibliai irodalomban (Ezsd 6,21; 9,1; 10,8; 10,11; Neh 9,2; 10,28; 13,3) a szétválasztás (בדל) koncepciója tovább fejlődik, és már nem a papság és a nép, hanem Izrael népe és a környező pogányok közötti elkülönülésre vonatkozik. Ráadásul a szógyököt elkezdik visszaható, *nifal* ige-törzsben és ׀ prepozícióval használni, 'elkülönülni valakitől' jelentésben. Isten népének el kell különülnie az idegen isteneket imádó pogányoktól. A szó már nem kizárólag a jeruzsálemi kultusz *terminus technicus*a, hanem nemzeti és vallási elszigeteltséget jelöl. A *tiszta és tisztátalan* dichotómia is hűen követi a változásokat: a tisztátalanság az idegen népek inherens tulajdonsága lesz (Ezsd 9,11–14).

Egy másik, nyelvészeti és irodalmi értelemben csodálatos folyamat az eredetileg kultikus kontextusú szent és profán, tiszta és tisztátalan ellentétpárok morális síkra terelődése. Bár a papság társadalmi helyzete meggyengült, de az általa alkotott erőteljes teológiai koncepció tovább élt a templom falain kívül is, és új jelentésekkel gazdagodott. A kései irodalomban, például [Trito-]Ézsaiás 56,3; 59,2-ben az elválaszt(ód)ás már úgy is megjelenik, mint a bűnös ember Istentől való elszigetelődése – nyelvtanilag a fogság utáni rituális, papi formában (*hifil* ige-törzs, ׀ב׀... ׀ב׀ prepozíció). A zsolttáros és az egyszerű hívő tiszta szívről (Zsolt 51; Péld 22,11), tiszta szemekről (Hab 1,13), illetve tisztátalan bűnökről (Zsolt 51,2.4) kezd el beszélni.

Számunkra, modern olvasók számára ez már természetes, hiszen a páli kereszténység továbbvitte ezt a folyamatot, így ma már magától értetődő a tisztaság-tisztátalanság erkölcsi síkon való értelmezése; a Kr. e. 5–4. században azonban ez jelentős – sőt, mint láttuk, korszakalkotó – innováció volt.

Hivatkozott művek

- BERGEN, Robert D. 1996. 1–2 *Samuel*. Holman Reference, Nashville. (The New American Commentary 7.)
DOUGLAS, Mary 1966. *Purity and Danger. An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo*. Routledge, London.

- DURKHEIM, Émile 2004. *A vallási élet elemi formái*. Ford. Vargyas Zoltán. L'Harmattan, Budapest.
EDELMAN, Diana 2008. Hezekiah's Alleged Cultic Centralization. In: *Journal for the Study of the Old Testament*, 32. évf. 4. sz. 395–434. o.
ELIADE, Mircea 1987. *A szent és a profán*. Ford. Berényi Gábor. Európa, Budapest.
FINKELSTEIN, Israel – SILBERMAN, Neil Asher 2003. *Biblia és régészet. Az ókori Izrael történelmének két arca*. Ford. Békési József. Gold Book, Debrecen.
GROHMANN, Marianne 2013. Heiligkeit und Reinheit im Buch Leviticus. In: Christoph Schwöbel (szerk.): *Gott – Götter – Götzen. XIV. Europäischer Kongress für Theologie*. Evangelische Verlagsanstalt, Leipzig. (Veröffentlichungen der Wissenschaftlichen Gesellschaft für Theologie 38.)
HAMILTON, Jeffries M. 1992. Nob. In: David Noel Freedman et al. (szerk.): *Anchor Yale Bible Dictionary*. 4. köt. K–N. Yale University Press, New Haven. 1133. o.
JENNI, Ernst – WESTERMANN, Claus 1997. *Theological Lexicon of the Old Testament*. 1–3. köt. Ford. Mark E. Biddle. Hendrickson, Peabody.
JENSON, P. P. 1992. *Graded Holiness. A Key to the Priestly Conception of the World*. JSOT Press, Sheffield. (JSOT Supplement Series 106.)
KESSLER, Rainer 2011. *Az ókori Izrael társadalma. Történeti bevezetés*. Ford. Szabó Csaba. Kálvin, Budapest.
KLAWANS, Jonathan 2000. *Impurity and Sin in Ancient Judaism*. Oxford University Press, Oxford.
MAROSSY, Attila 2017. *The Anatomy of Separation. Priestly Dichotomies and their Development in the Hebrew Bible*. PhD-értekezés. Bécsi Egyetem, Evangélikus Teológiai Kar, Bécs.
MILGROM, Jacob 1996. *The Changing Concept of Holiness*. In: John F. A. Sawyer (szerk.): *Reading Leviticus. Responses to Mary Douglas*. Sheffield Academic, Sheffield. (The Library of Hebrew Bible/Old Testament Studies 227.) 65–75. o.
MILGROM, Jacob 2000. *Leviticus 17–22. A New Translation with Introduction and Commentary*. Doubleday, New York. (The Anchor Yale Bible Commentaries.)
OTTO, Rudolf 1997. *A szent*. Ford. Bendl Júlia. Osiris, Budapest.
RAD, Gerhard von 2000–2001. *Az Ószövetség teológiája*. 1–2. köt. Ford. Görföl Tibor et al. Osiris, Budapest.
SMITH, William Robertson 1927. *Lectures On The Religion Of The Semites*. Macmillan, New York.
THOMPSON, Thomas L. 1992. *Early History of the Israelite People from the Written & Archaeological Sources*. Brill, Leiden.

Egészen máshol

A numinózus szociális tere az Exodus szövegében

■ MÉSZÁROS ILDIKÓ

Ki gondolná, hogy egy múlt századfordulón élt vallásfenomenológus-vallástörténész és egy neomarxista filozófus-szociológus között lehet kapcsolat? Pedig Rudolf Otto és Henri Lefebvre is a „más” megragadásával küzdött. Előrebocsátom, hogy noha mindkettő „másképp más” módon, a maga szakterületén kutatott, úgy látom: mégis ugyanabban a térben, ahol kutatásuk végeredménye is párhuzamba hozható. Ezen párhuzam és kapcsolódás bemutatására teszek a következőkben kísérletet.

Röviden bevezetve a két elméletet: OTTO az „egészen más” fogalmát a Szent irracionális aspektusa, azaz a *numinózus* irracionális, emberi értelmet meghaladó vonásának kifejezésére használta (2001), Lefebvre elmélete pedig a tér kritikai megközelítését tükrözi, amely az emberi viselkedés megértése szempontjából emeli ki a tér fontosságát. LEFEBVRE a teret nem eleve adott, kitöltendő keretként mutatja be, hanem olyan entitásként, amely a történelmi, illetve szociális folyamatok eredményeként alakul ténylegesen működővé (2006, 330–342. o.).

Lefebvre ezen szociális tér vizsgálata során felismerte, hogy van egy olyan köztes „más” tér, amely sem nem érzékelt, sem nem elgondolt, hanem az érzékelt világ és az elgondolt világ között helyezkedik el, amely a lakóinak közel korlátlan lehetőséget biztosít, még ha csak metaforikusan is. Ez a „más” tér magában foglalja Otto „egészen más” numinózumfogalmát, ugyanakkor a numinózus is magában foglalja Lefebvre szóban forgó terét – mivel ő maga alkotta. A továbbiakban ezt a paradox, különleges teret először Lefebvre elméletének *körbejárásával* kívánom ismertetni, bemutatva azt az *utat* is, amelyen a geográfia tudománya *végighaladt*, mire *idáig* jutott. Majd a numinózus helyét keresve ebben a „más” térben, a Sínai-hegy példáján mutatom be Lefebvre térelméletének hermeneutikai hasznosságát.

Ahogy az általam kiemelt szavak is kiválóan tükrözik, a tér hatással van fogalmi gondolkodásunkra. Talán meglepőbb, hogy gondolataink is olyan hatással lehetnek az objektívnek vélt térre, hogy egyes kutatók, gondolkodók (BERKI 2015, 5–6. o.) egyenesen kétségbe vonták annak létezését. Keményfi Róbert néprajztudós áttekintéséből megtudhatjuk, hogy a 20. század második felében kezdődött el ez a folyamat, amikor egyre több olyan térelképzelés, térelmélet jelent meg a tudományos gondolkodásban, amelyek a teret egyrészt a társadalmi, kulturális, történelmi folyamatok egyik vetületének, másrészt pedig az individuum saját gondolati kivetülésének tekintik. Ezek a felismerések a

tér kritikai szempontok szerinti elemzését vonták maguk után. Az így megszületett kritikai földrajz olyan értelmezési irányelveket igyekszik a tértudomány területén megvalósítani, amelyek sajátos nézőpontból vizsgálják a mindenkori politikai szempontok hatását a térfolyamokra (KEMÉNYFI 2010, 102–104. o.).

Ezzel az értelmezési kerettel a 18. századtól fokozatosan fejlődő geográfia a humán megközelítések korábbi eredményeit és módszertani készletét vonta be saját területére. Ezt a folyamatot, amelyben a társadalomtudományok felismerték a tér szerepét, térbeli fordulatnak (*spatial turn*) nevezték el Nyugat-Európában (uo. 103. o.). Ilyés Zoltán kultúrantropológus a tájakra – Jan ASSMANN (1999, 60. o.) és Maurice Halbwachs nyomán – a kulturális emlékezet „topográfiai szöveteként” tekint, ahol különböző kulturális, vallási, nemzeti csoportok sajátos *mnemotoposzokat* hoznak létre (ILYÉS 2010, 114. o.). HALBWACHS keresztény gondolkodóként Palesztina szent helyei kapcsán igyekszik bemutatni, hogy különböző hitbéli irányzatok milyen sajátos módon kötik helyszínekhez, emlékhelyekhez a maguk sajátos emlékeit (1941, 158–161. o.). Ezek közül kiemelkedik Jeruzsálem, amely három világvallás szent helye. A lokalitás kontextusát a kortárs indiai-amerikai antropológus, Arjun Appadurai a „valami más” segítségével definiálja, ahol a lokalitás mint területfoglalás a társadalmi élet sajátja, a *környezet* „mássága” pedig azért az, ami, mert adott hely kontextusában az „más” *emberi* közösség. Ugyanő a nemzetállamot egyenesen saját állampolgárai teremtményének tekinti az állam folyamatos és határozott jelenlétének köszönhetően, amellyel a nemzethez tartozók tudatát oly mértékben formálja, hogy egységes, homogén teret jelentsen számukra a nemzethez tartozás, amelynek határait is harcossan védi (APPADURAI 2001, 8., 16. o.). Hasonlóképp Michel Foucault elmélete is alkalmazható a nemzetállam felépítésének megismerésére. A „dolgok rendje” értelmezésében a mindenkori hatalom fő célkitűzésének látja, hogy az határozza meg a helyes arányokat, dolgokat, illetve a normatív olvasatot tagjai számára (FOUCAULT 2003, 388. o.). Vagyis az elit hatalmi, uralmi igénnyel áll elő az ország tájai, anyagi és emberi erőforrásai tekintetében. Ilyen tipikus hatalmak, sőt nagyhatalmak a Bibliában is megjelennek, egyikük az Exodus történetében bemutatott Egyiptom-paradigma is.

Ugyanakkor azonban Ilyés is rámutat, hogy egy táj szimbolikus uralása nem feltétlenül az uralkodó nemzet privilégiuma. A táj ezen mentális uralása a történelmi emlékezet, a

hagyományok ápolása és az épített örökség által is történhet. Izrael népe számára is a történelmi események, illetve azok emlékezete, szokások, hagyományok, ünnepek, rítusok és zárandoklatok kapcsolódnak földrajzi helyekhez, ezek közül kiemelkedik Isten hegye. Ez a hely, ez a kapcsolódási pont JHVH-val az Exodus lapjain még a Sínai (Hóreb) hegye, a szövetségkötés, a törvényadás helye volt, ahová Illés is elzarándokolt üldöztetése idején. A későbbiekben azonban, jól példázva a tájat formáló, változó politikai szándékokat, a történetileg kialakult hitvallás már a Siont nevezi Jahve jelenléte helyének. Ez az eredetileg a Hóreb-nél megjelenő gondolat (2Móz 3,1; 4,27; 18,5; 24,13) később a Szövetség ládájához kapcsolódott (JSir 2,1), majd átvándorlott a templomra (Ézs 31,4), később a templomhegyre (Zsolt 15,1; 24,3) és végül az egész városra (Zsolt 46,5; Ézs 45,13; 48,2; Dán 9,16–17). Azaz egyre inkább kitágul a szentség tere, hogy tágas helyt adjon a JHVH-val való találkozáshoz.

A fogság korabeli, fogság utáni ószövetségi teológia kezd egyre távlatosabb, inkluzívabb vonásokat ölteni. Ezt érzékelteti Ézsaiás verse is: „...megőrizlek és népnek szövetségévé teszek, pogányoknak világosságává” (42,6; Károli-ford.). Ez a kitágítás azt a célt (is) szolgálhatta, hogy a templom és a város (mint abszolút értelemben vett létesítmények) tölthessék be az *imago mundi* szerepét. Ezek Eliade megfogalmazásában transzcendentális előképpel és erővel bírnak, mivel a templom és a város modellje az égből előre megvan. Az a város, ahol az ember él, így a kozmosz tükörképe, következésképpen az ember közvetett és e földön hierarchikus rendben szervezett kapcsolata valóságosan létezik az éggel és az istennel (ELIADE 1987, 11–12. o.). Ez a kozmikus kép a Héber Bibliában azonban nemcsak inkluzív, a Kaminsky–Stewart szerzőpáros kiemeli annak exkluzív vonásait is. Olyan igehelyek mint „*arczzal a földre borulnak előtted és lábaid porát nyalják*” (Ézs 49,23; Károli-ford.) példazzák a bezárkózást, elkülönülést (KAMINSKY–STEWART 2006, 139. o.).

Izrael és a népek kapcsolatában, a JHVH-ba vetett hit „univerzális igényének”¹ összefüggésében látjuk ezt az expanziót, amely végül is elért egyfajta eredményt: Jeruzsálem jelentősége azóta is kitűnik azokból az erőfeszítésekből, amelyek visszaszerzésére, birtokbavételére és jelentésének, jelentőségének visszaállítására törekednek, míg a Sínai-hegy helye idővel meghatározhatatlanná vált, még ha emlékezési gyakorlatok ma is kapcsolódnak hozzá (például sátrak ünnepe, törvényadás ünnepe).

Helyek és emberek kapcsolódásának ilyen jelentőségére mutat rá Mírcea ELIADE életműve is, aki a kultúra, a

vallás és a térbeliség együttes szemlélése által a *mitikus tér* szerkezetét dolgozta fel, és akinek munkásságára a későbbiekben még visszatérünk (1987).

A szociális tér

Ahogy azt a fentiekben említettem, a térbeli fordulat nemcsak a geográfia területén hozott változást: a szociológia területén is lezajlott ez a fordulat. E kritikai megközelítésnek Henri Lefebvre volt jeles képviselője. A francia marxista filozófus szerint a társadalmi tér társadalmi termék,² absztrakt értelemben is. Lefebvre nyomán mutat rá Berki Márton, hogy a tér politikai termelése nélkül „egyetlen fennálló hatalom, intézmény sem létezhet a saját maga által megteremtett (és legitimált) tér nélkül. Lefebvre szerint az a kultúra, amely nem képes megalkotni a saját terét, szükségszerűen eltűnik és pusztá folklorrá, mitológiává válik.” Az uralkodó termelési módok és a kultúra párhuzamos változásával a tér termelési módja is átalakul, ezért „Lefebvre értelmezésében ugyanazon a helyen mindig többféle tér létezik. Ennek megfelelően a történelem sem értelmezhető lineáris vagy teleologikus módon, hanem sokkal inkább egymásra rakódott rétegek, »üledékek« összességéeként.” (BERKI 2015, 6–7. o.)

A részleteket tekintve Lefebvre a társadalmilag megélt terek három főbb szemléleti módját különítette el. Inspiráló trialektikus térelméletének három szintje a fizikai (természet, kozmosz), a mentális (logikai és formai absztrakciók) és a szociális tér. LEFEBVRE úgy látja, hogy ez utóbbi az a tér, amelynek a képzelet a megváltoztatására, formálására tör, mi több: a tér szimbolikus alakítása a történelmi hatalmi küzdelmek egyik kiemelt célja (1991, 39., 388. o.).

Lefebvre térelméletét az alábbi táblázatban foglalom össze.

Fizikai tér	Természet, kozmosz; megfigyelhető dimenzió (euklideszi tér) ³	Érzékelt tér (a közösség térhasználata); megfigyelhető dimenzió (nemeuklideszi tér)
--------------------	--	---

² „(Social) space is a (social) product.” LEFEBVRE 1991, 26. o.

³ Gilbert Durand kutatása rámutat Henri Corbin és Eliade munkásságának térteológiai jelentőségére. Ők ketten a modern fizikusok „megfigyelhető” dimenzióival szemben bebizonyították, hogy a szentnek ahhoz, hogy a hierofániában meg tudjon nyilvánulni, térre és időre van szüksége, amelyek azonban már nem az euklideszi geometria „közönyös űr” fogalmának felelnek meg. Míg a tudósok elutasítják a „megjeleníthető” kifejezést, Corbin (és Eliade) terminológiájában előtérbe kerül, mégpedig az emberi képzelet lehetséges reprezentációinak teljességére vonatkozóan. Corbin két tér létezésére hívja fel a figyelmet: a megfigyelhető térre és a képzeletbeli reprezentációk terére, ugyanakkor Lefebvre-t jól megelőzően igyekezett meghaladni ezt a dualisztikus gondolkodást. (DURAND 2003, 112–113. o.)

¹ VARGA Gyöngyi jegyzi meg, hogy „[é]rdekes módon épp az idegenben, a templomtól távol születik meg ez a koncepció, amely JHWH-t a korábbi, nomád karakterjegyeitől lényegében megfosztja, és univerzális jelenlétének hangsúlyozásával (pl. Ézs 40,22.28) jobbra kiiktatja a teológiai reflexiókból az együtt vándorlás mozzanatát” (2016, 52. o.).

Mentális tér	Logikai és formális absztrakciók tere (reprezentációs dimenzió, a <i>sensus numini</i> közvetett kifejezőeszközei)	Elgondolt tér (konceptualizált, illetve domináns tér bármely közösségben; tér, ahogyan arról gondolkodunk; a tér reprezentációi)
Szociális tér	Corbin <i>mundus imaginális</i> : a világ, ahol a szellem testet ölt, és az a világ, ahol a test szellemmel töltkezik ⁴	Megélt tér; valós, egyszerű elméltetett többjelentésű tér, ahol a különböző társadalmi csoportok és az ő tereik kapcsolódnak, konfrontálódnak (képeken és szimbólumokon keresztül megtapasztalt tér; a reprezentáció terei)

LEFEBVRE használta először a *harmadik tér* megnevezést (1991, 188. o.), amikor egy színdarab metaforája segítségével a következőképpen magyarázta el az egyes terek egymáshoz való viszonyát. A valós (érezkelt) tér maga a színpad; a tér reprezentációja (elgondolt tér) az az időtartam, amelyben a darab játszódik; míg a reprezentáció tere az író elképzelése szerint megélt tér. Ahhoz, hogy a színdarab előadása át tudjon alakulni térreprezentációból reprezentáció terévé, a közönségnek és a színészeknek is „keresztül kell menniük” a harmadik tér területén. Csak így lehetséges, hogy a színészek a darab meghatározott idejében (térreprezentációjában) és ábrázoló (reprezentációs) terében „éljenek”, amely egyszerre elképzelt és valóságos, elgondolt és érezkelt.

A szociális terek egymást átfedő terek, illetve ugyanazon tér különböző dimenziói. Lefebvre színházhoz hasonlata kiválóan megvilágítja a harmadik tér némileg megfoghatatlan jellegét, közvetítő szerepét, szubjektivitását. Ez a tér túlmutat a logikai kategóriák binaritásán (pl. mentális-materiális): sem nem érezkelt, sem nem elgondolt, hanem egy köztes tér az érezkelt világ és az elgondolt világ között, amely a lakóinak közel korlátlan lehetőséget biztosít, még ha csak metaforikusan is (SOLOMON–BOUD–ROONEY 2006, 4–5., 12. o.). Lefebvre megoldásképp egy harmadik kategória, a „más” fogalmának bevezetésével talált nevet a harmadik térnek. A koncepciót azonban kétségtelenül gyengíti – mutat rá Katharyne MITCHELL –, hogy a harmadik tér tulajdonképpen nem létezik (1997, 533–553. o.; vö. LEFEBVRE 1991, 236. o.).

Ezen felismerések bibliatudományi alkalmazása sem váratott sokat magára. Így például G. T. M. PRINSLOO tanulmánya a tér és az identitás szoros kapcsolatából kiindulva hermeneutikai megközelítésként alkalmazza a narratológia és a szociális térelméletek kutatási eredményeit (2014, 3–26. o.). Ez többek között azért is lehetséges, mert a Szent nem marad meg a transzcendens szférában, hanem belép a fizikai valóság síkjába, teret követelve magának a világban,

amelynek alkotója. A Szentírás egészen végigvonuló kérdés – hogy vajon Isten közöttünk van-e, vagy sem – mutatja, hogy az objektív fizikai térrel párhuzamosan létező szociális terek (pl. közelség-távolság, mely Isten és ember relációjában különösen releváns) szabályozó erővel bírnak.

Az Isten és az ember közötti távolság említésével megérkeztünk Otto elméletéhez. A Szent általa vizsgált irracionális oldala, a numinózus ugyanis felfoghatatlan távolságra van az emberitől. A Szent – Otto elméletében – az Isten világos és érthető fogalmakkal meghatározható, racionális attribútuma, amely az otthonosság érzetét adja az embernek. Ugyanakkor a Szentet nem lehet csak a személyes dolgok analógiájára, azok abszolútumaként elgondolni, a racionális predikátumok nem merítik ki az isteni lényegét. Noha a Szent szó eredeti jelentése szerint magában foglalja az irracionálist, maga a szó már nem jelöli ezt az érzelmi, megismerhetetlen többletet, amely nem szükségképpen morális. A Szent fogalma beszűkült, és rendszerint az abszolút erkölcsös, a tökéletes jót kifejező predikátumot jelenti. Ezért Otto a kimaradt tényezőknél egy új nevet alkotott a *numen* szó felhasználásával: a numinózust.

Példáját követve a Szent fogalma alatt Isten racionális, megismerhető oldalát értem, a *numen* pedig az, ami a tudományos megismerés határain túl esik. Ez a titokzatos, rejtélyesség minden teofániában megtalálható annak isteni, „egészen más” voltából kifolyólag, ezt nevezi Otto a *mysterium* elemének. Így ez az elem az, amely formát ad a másik kettőnek, a *tremendum*nak és a *fascinans*nak. Előbbi a numinózus megjelenésének félelmetes, idegen, elretentő oldalát takarja, amely taszítja az őt megtapasztaló lelket, utóbbi pedig az otthonos, az érthető, a gondoskodó és vonzó vonása az istenségnek. Noha lehetséges a numinózus megtapasztalást ezekre az elemekre bontani, Otto elméletének fontos konklúziója, hogy mégsem beszélhetünk numinózus megtapasztalásról, ha ezen elemek egyike is hiányzik. Ez azért fontos, mert a tér minden síkján tapasztalható transzformáció alapja a numinózus megtapasztalás.

A Sínai-hegynél meghatározó érzés a félelem. Ezért fontos itt kiemelni, hogy a bizalom, a vonzalom, azaz a *fascinans* eleme nélkül legfeljebb csak a démonitól érzett félelemről beszélhetünk, és „ebből a félelemből csak az »apateiszthai« és az »apotrépein«, az engesztelés és a megbékítés, a harag csillapítása és a haragtól való eltérítés értelmében vett kultusz alakulhat ki” (OTTO 2001, 49. o.).

A Sínai-hegy mint egészen „más” tér

Isten és ember kapcsolata tehát azzal kezdődik, hogy Isten belép a térbe, az emberi élet terébe, amely találkozás az emberből valamilyen hatást vált ki. Ez a „más” tér a Biblia esetében csak a narratívából születhet meg számunkra, amely – Lefebvre színházi példájához hasonlóan – olyan

⁴ DURAND 2003, 112. o.

színtér, ahol a hely (szín), az idő, a szereplők és minden más tényező egyszerre valóságos és imaginárius. Ez a tér nem is igazán égi, nem is teljesen földi, hanem egyfajta köztes tér. A kifejezés, amelyet a Biblia, illetve a vallástudomány erre a különleges térre használ, a szent tér vagy szent föld, illetve szó szerint a „szentség földje”: *’ad·mat·qō·deš* (2Móz 3,5) – pontosít Victor P. Hamilton. Vagyis itt a *qōdeš* nem jelző, hanem főnév (status absolutusban), amelyhez az *’ādāmā* status constructus esete kapcsolódik, azaz birtok–birtokos viszonyban állnak. A vers ezen a helyen egy nominativusi absolutus (casus pendens) szerkezetet tartalmaz: „az a hely, amelyen most állasz”, amelyet egy névszói állítmány követ, amelyben a predikátum (*’ad·mat·qō·deš*) megelőzi a viszszaütaló szerepű személyes névmást (*hū*). Ennek a szerkezetnek a predikátum kiemelése a funkciója. De nemcsak az elrendezés, hanem a gyakoriság is jelzi a szent fogalmának fontosságát. A Héber Biblia gyakran nevezi az ígért földjét szentnek, így 2Móz 15,13-ban is „szent hajlékába” vezeti Isten a megváltott népet. Ez a szentség az azon kívül eső területek pogány, tisztátalan megítélését is maga után vonja (Józs 22,19; Ám 7,17), így kerül a pusztaság is abba a kategóriába, amely a szentség ellenpontja. Ezt csak egy különleges isteni jelenlét, teofánia tudja „megszentelni”. Ezen fejtegetés jelentőségét az adja, hogy Isten nemcsak a földet, hanem az ember földi létét is át tudja formálni, hogy *’ādāmā* és *’ādām* is szent lehessen általa, ami a fogságban különös jelentéssel bírhatott. Ugyanakkor azt is mutatja, hogy JHVH bárhol, bármikor, bárkinek megjelenhet ezzel a transzformatív jelenléttel, ahogyan Mózesnek is.⁵

Mircea Eliade foglalja össze azt, amit általánosságban a hegy mint szimbólum jelent az embernek, pontosabban a vallásos embernek. A vallásos ember számára először is a tér nem homogén, hanem szent és profán terekre tagolódik. Amikor valamilyen szent hely „megtöri” a tér homogenitását, a hierofánia áttöri a három kozmikus síkot (mennyföld-alvilág), és „nyílást” hoz létre mindkét irányba. Ez az *axis mundi*, a világ tengelye, amely tartja és egyben össze is kapcsolja a síkokat. A felfelé mutató, égi irány egyik kifejező képe a hegy. A kozmikus hegy képében a világ közepe testesül meg. „[M]int *axis mundi*, amely a földet az éggel kapcsolja össze, a hegy bizonyos fokig az éggel érintkezik, s így a világ legmagasabb pontját jelenti; ezáltal a körötte

⁵ „A szentséggel kapcsolatos nyelvezet látványosan hiányzik a Genézis könyvéből. Egyedül a sabbat megszentelésénél jelenik meg (1Móz 2,3), illetve amikor Júda a menyét, Támárt kultikus prostituálnak gondolja (*qēdešā*, 1Móz 38,21). A Teremtés könyvében senkit nem neveznek szentnek, és még csak nem is elvárás senki felé a szentség. Nőé igaz (*šaddiq*) és feddhetetlen (*tāmim*, 1Móz 6,9), de nem szent (*qādōš*). Az Úr arra hívja el Ábrahámot, hogy legyen feddhetetlen (*tāmim*, 1Móz 17,1), sohasem arra, hogy legyen szent. A Bibliában szent helyek és szent emberek egyedül a szövetséggel és a szövetségi törvénnyel kapcsolatban jelennek meg, amelyet Isten választott népének, Izraelnek adott.” (HAMILTON 2011, 81. o.)

lévő ország, »a mi világunk« minden ország közül a legmagasabb rendűnek számít.” (ELIADE 1987, 11. o.)

Azt pedig, hogy Izraelnek mit jelent ez a konkrét hegy, a Sínaihoz kapcsolódó megtapasztalásokból, tradíciókból tudhatjuk meg. Ha az elbeszélés jelenlegi időrendiségét vesszük alapul, az Exodus könyvében itt, az Isten hegyénél egy teofánia keretében hangzik el először, hogy bár övé az egész föld (2Móz 19,5), Isten mégis kiválaszt bizonyos helyeket (3,5). Ez az a hely, ahol Mózesnek megjelenik Isten az égő csipkeborkorban (3,1–6), ez az a hely, ahol Mózes vizet fakaszt a sziklából (17,1–7), ez az a hely, amely köré határt kell vonni, hogy senki „ne törjön előre azért, hogy lássa az Urat, különben sokan elesnek közülük” (19,21–24). Ez az a hely, ahol Isten megjelenik mennydörgésben, füstben, felhőben (19,16–20), ahol Isten kihirdeti a Tízparancsolatot és egyéb rendeleteit (20,1–17; 21–23. fejezetek), és ahova végül nemcsak Mózes, de hetven vén is felmehet, hogy JHVH lábánál fogyassza el a szövetségekötés ünnepi lakomáját (24,10). És végül ez az a hely, ahol a hegy lábánál megtörténik Izrael történetének legnagyobb bukása (32. fejezet).

A *numen* ilyen megtapasztalásai szükségszerűen mindig valamilyen „valós” térben történnek meg. Koordináták szerint ugyan „nyoma veszett”, az Isten hegyéhez kapcsolódó megtapasztalások mégis ugyanolyan „valóságosan” jelen vannak (a nép szociális terében), mintha ma is el tudnánk záródokolni a Sínaihoz. Egy hely ugyanis akkor lesz „valóságos”, ha része lesz a megélt térnek. A tér jelentőségét viszont az emberi tudatban, illetve lélekben zajló folyamatok adják, vagyis az adott fizikai területhez kapcsolódó jelentéstartalmak, szimbólumok. Azaz láthatjuk, hogy azért maradhat meg „valóságosnak” a Sínai hegye, mert a fizikai térből átkerült a megélt tér dimenziójába. Ennek a folyamatnak a hogyanját az alábbiakban tovább részletezem LeFebvre és Otto síkjainak összekapcsolásával.

Egyben ez az a kapcsolódás kettejük síkjai között, amelyre tanulmányomban rá kívánok mutatni. Úgy tűnik, hogy a numinózus megtapasztalás közvetett elemeitől a tér három síkján keresztülhaladva jutunk el annak közvetlen elemeihez. A hierofánia fizikai térben (1.) érzékelhető külső jeleit (pl. a Sínai-hegynél tapasztalható mennydörgés, villámlás és sűrű felhő, kürtzengések) a mentális térben (2.) értelmezve, azok a logikai és formális absztrakciók során jelentéstartalommal telítődnek, például a füst Isten jelenléte (2Móz 19,18), a mennydörgés Isten szava (20,18–19). Eliade nyomán pedig már fentebb beszéltünk a hegyről mint szimbólumról. A természeti jelenségek többsége *a priori* alkalmas a numinózus kifejezésére rejtélyességük, félelmetességük és mégis vonzó voltak miatt (OTTO 2001, 36. o.). Így állnak JHVH teofániájának szolgálatában ezek a kivonulás korabeli szimbólumok a P felhasználásában, átértelmezésében. (A felhő a viharistenség közvetett kifejezőeszköze volt Mezopotámiában, Egyiptomban pedig teremtő istenség.) Majd a megélt térben (3.) a numinózus

elsősorban az érzésekben manifesztálódik, a szent numinózus elemének belső megnyilvánulásaként mint félelem és reszketés (2Móz 19,16; 20,18). A folyamat legvégén ez a megélt tér úgy születik meg, hogy az abszolút misztérium, az „egészen más” a fizikai síkról kiindulva a szimbólumok terén át végül a lélek belső szobájában benső megtapasztalássá válik, az isteni és emberi világ egyfajta meghatározhatatlan egységeként, amelyet a Sion hegyénél az ígéretek, illetve a szövetségkötés aktusa pecsétel meg. „*Most azért, ha engedelmesen hallgattok szavamra, és megtartjátok szövetségemet, akkor, bár enyém az egész föld, valamennyi nép közül ti lesztek az én tulajdonom.*” (2Móz 19,5–8) „*Majd fölment Mózes és Áron, Nádáb és Abihú meg Izráel vénei közül hetvenen. Látták Izráel Istenét: Lába alatt zafírkőféle volt, olyan tiszta, mint maga az ég. Izráel fiainak a vezetőire nem emelt kezet, bár látták az Istent, amikor színe előtt ettek és ittak.*” (24,9–11)⁶

Ez a folyamat egy adott területen élő, azonos eseményeket átélő egyénekben játszódhat le, és alkothat így adott közösségre jellemző szociális teret. Julien Ries a fentieket azzal egészíti ki, hogy a szent internalizálódása kapcsán egy összetett formális és informális tanulási folyamat megy végbe, amelyet az „egészen más” világok találkozásának feszültsége, ütközése indukál. Ugyanis a szent mindig a természetes rendtől teljesen különböző világhoz tartozó hatalomként jelenik meg. Ebben a tanulási, illetve fejlődési folyamatban a vallásos gondolkodás a racionális és irracionális elemek összetett hatása nyomán formálódik. A szent ezen külső jelei, ezek olvasata, értelmezése és a kapcsolódó szimbolikus nyelvezet alkotják azt a *re-ligiót* (újra kapcsolódást, kötődést), hit-, azaz bizalmi rendszert, amely a Biblia lapjain is megjelenik (RIES 2003, 33. o). A szent ezen külső jeleire, illetve erre a folyamatra utalhat Pál is a Rómaiakhoz írt levélben: „*Láthatatlan valóját, azaz örök hatalmát és istenségét meglátja alkotásain az értelem a világ teremtésétől fogva.*” (Róm 1,20) Ugyanakkor ennek elégtelenségét világítja meg Orosz Gábor Viktor a lutheri reformátorok teológiája alapján, kapcsolódva Rieshez is: „Bár az ész természetes világossága képessé teszi az embert Isten létéről, részben lényegéről is helyes kijelentések megfogalmazására, azonban a *Szentlélek nélkül valódi bizodalmon* alapuló kapcsolat mégsem lehetséges Istennel.” (OROSZ 2017, 94. o.)

Láthatjuk, hogy a bibliai narratívában is az a bizonyos „más” tér nemcsak az érzékelt és elgondolt világ között, hanem egyben ezek fölött helyezkedik el, mint Lefebvre elmé-

⁶ A bibliai szöveg szűkmarkúan bánik az emberi érzelmek bemutatásával, azokat az események leírásából kell kikövetkeztetni. Így érthetjük csak meg a JHVH-val közös étkezés jelentőségét is. Georg Braulik fogalmazza meg, hogy az asztalhoz ülni annyit tesz, mint közösséget vállalni. Az asztalközösség az élet közössége: a keleti ember számára minden asztalközösség garancia a békére (még ellenségek között is), a bizalomra és a testvériségre (1Móz 43,25–43; Józs 9,1–15). (BRAULIK 2012, 25. o.)

letében. Az ottói értelemben vett „máshoz” pedig az a hit kapcsolódik, amelyről a bibliai történetek elementáris módon szólnak, és amely egészen „más” lehetővé teszi, hogy az olvasó a narratíva szereplőivel együtt „keresztülmenjen” a harmadik tér területén, hogy a narratíva térreprezentációból a reprezentáció terévé alakulhasson. Így lehet egy hegy, egy felhő Isten megtapasztalásának megjelenítése. A metafora erejét nemcsak az adja, hogy az az ókori klasszikus retorika egyik központi eleme, hanem az is, hogy a metafora definíció szerint is *re-prezentálja* a vele azonos tartalmat kifejező másik kifejezést, amely helyett áll mint nyelvi alakzat (VARGA 2016, 32. o.). Ez a re-prezentáció különös jelentőséggel bír a szent szövegekben. Így lehetséges, hogy a (bibliai) szereplők a narratíva meghatározott idejében (térreprezentáció) és ábrázoló (reprezentációs) terében „éljenek”, amely egyszerre elképzelt és valóságos, elgondolt és érzékelt. Ez a tér – amely nem különálló fizikai tér, hanem az adott térnek csupán egy dimenziója – túlmutat a logikai kategóriák binaritásán, legyen az mentális-materiális vagy akár racionális-irracionális.

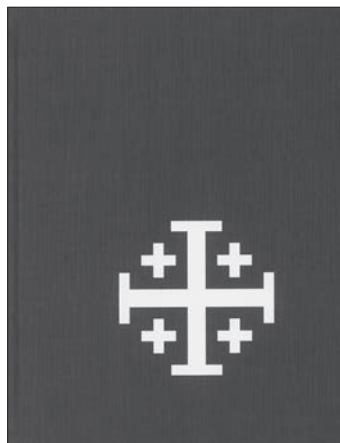
A fentieket összefoglalva úgy látom, hogy a tér síkjainak fogalmi szinten való megragadásért folytatott küzdelemben a szociológia és a geográfia területén is ugyanúgy az után a bizonyos „más” után tapogatózunk, mint amivel Otto próbált zöld ágra vergődni.

Lefebvre trialektikája és Otto numinózus síkjai egyaránt három elemet tartalmaznak, ekképpen a fent bemutatottak szerint a Szent külső jelei, ezek olvasata és a kapcsolódó szimbolikus nyelvezet alkotják azt a hitrendszert, amely a Biblia lapjain is megjelenik. De abban is közös a két elmélet, hogy általuk olyan területre tévedünk, ahol nem működnek a bináris vagy adott vonatkoztatási rendszerbe illő gondolati sémák, hanem valami „mással” állunk szemben. Így a szociális térelméletek egyfelől segítenek a megfelelő helyen kezelni a szent, megélt tér „másságát”, másfelől keretet adhatnak a racionális – irracionális, e világi – transzcendens, otthonos – idegen elemek ütköztetésének, meghaladásának és az általuk történő formálódásnak.

Hivatkozott művek

- APPADURAI, Arjun 2001. A lokalitás teremtése. Ford. Szeljak György – Árendás Zsuzsa. *Regio*, 12. évf. 3. sz. 3–4. o.
- ASSMANN, Jan 1999. *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Ford. Hidas Zoltán. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest.
- BERKI Márton 2015. A térbeliség trialektikája. In: *Tér és Társadalom*, 29. évf. 2. sz. 3–18. o. Web: <http://real.mtak.hu/24481/1/2658-7695-1-PB.pdf>. (Megtekintés: 2023. január 4.)
- BRAULIK, Georg 2012. *Ószövetség és liturgia*. Ford. Bánhegyi B. Miksa et al. Bencés Kiadó, Pannonhalma.

- DURAND, Gilbert 2003. *L'imagination symbolique*. Presses Universitaires de France, Paris.
- ELIADE, Mircea 1987. *A szent és a profán. A vallási lényegről*. Ford. Berényi Gábor. Európa Kiadó, Budapest.
- FOUCAULT, Michel 2005. *The Order of Things. An Archeology of the Human Sciences*. Taylor and Francis e-Library.
- GYÖRGY Péter 2007. Az emlékezet topográfiája. In: uő: *A hely szel-leme*. Magvető, Budapest. 11–78. o.
- HALBWACHS, Maurice 1941. *La topographie légendaire des évan-giles en Terre Sainte. Etude de mémoire collective*. Presses Uni-versitaires de France, Paris.
- HAMILTON, Victor P. 2012. *Exodus. An Exegetical Commentary*. Baker Academic, Grand Rapids.
- ILYÉS Zoltán 2010. Etnicitás és szimbolikus geográfia. A táj ki-sajátítása különösen határvidékek, kontaktzónák esetén. In: Feischmidt Margit (szerk.): *Etnicitás. Különbségteremtő társad-alom*. Gondolat – MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest. 114–125. o. Web: <https://mek.oszk.hu/16900/16939/>. (Megte-kintés: 2022. május 26.)
- KAMINSKY, Joel – STEWART, Ann 2006. God of All the World. Uni-versalism and Developing Monotheism in Isaiah 40-66. *The Harvard Theological Review*, 99. évf. 2. sz. 139–163. o.
- KEMÉNYFI Róbert 2010. Földrajz, tér és etnicitás. A kritikai geog-ráfia tanulságai az etnikai viszonyok tanulmányozása számá-ra. In: Feischmidt Margit (szerk.): *Etnicitás. Különbségteremtő társadalom*. Gondolat – MTA Kisebbségkutató Intézet, Buda-pest. 99–113. o. Web: <https://mek.oszk.hu/16900/16939/>. (Meg-tekintés: 2022. május 26.)
- KIERKEGAARD, Søren 1986. *Félelem és reszketés*. Ford. Rácz Péter. Európa, Budapest.
- LEFEBVRE, Henri 1991. *The Production of Space*. Blackwell, Oxford.
- MITCHELL, Katharyne 1997. Different Diasporas and the Hype of Hybridity. *Environment and Planning D: Society and Space*, 15. évf. 5. sz. 533–553. o. Web: https://www.researchgate.net/publication/245923814_Different_Diasporas_and_The_Hype_of_Hybridity. (Megtekintés: 2023. január 10.)
- OROSZ Gábor Viktor 2017. Bizalom által kibontakozó szabadság. In: Szabó Lajos (szerk.): *Teológia és reformáció. Az Evangéli-kus Hittudományi Egyetem oktatóinak tanulmánykötete*. Lut-her Kiadó – Evangélikus Hittudományi Egyetem, Budapest. 93–107. o.
- OTTO, Rudolf 2001. *A Szent. Az isteni eszméjében rejlő irracionális és viszonya a racionálishoz*. Ford. Bendl Júlia. Osiris, Budapest.
- PRINSLOO, Gert T. M. 2014. Space and Identity in the Ancient Mediterranean World. Theory and Practice with Reference to the Book of Jonah. In: uő – Christl M. Maier (szerk.): *Const-ructions of Space*. 5. köt. *Place, Space and Identity in the An-cient Mediterranean World*. 3. kiad. Bloomsbury T & T Clark, London. 3–26. o.
- RIES, Julien 2003. Rudolf Otto: A szent megtapasztalása. In: uő (szerk.): *Az ember és a szent. Traktátus a vallási antropológiá-ról*. Typotex Kiadó, Budapest. 29–33. o.
- SOLOMON, Nicky – BOUD, David – ROONEY, Donna 2006. The in-between: exposing everyday learning. *International Journal of Lifelong Education*, 25. évf. 1. sz. 3–13. o.
- VARGA Gyöngyi 2020. *Nomád teológia*. Luther Kiadó, Budapest.

Liturgikus könyv III.

Szentelések és áldó szolgálatok

Szerkesztette: Agendaszerkesztő és Liturgikai Bizottság
Luther Kiadó, Budapest, 2022

A Liturgikus könyv harmadik kötete az egyházi szolgálatba állítás, valamint az egyházi épületek szentelésének és megáldásának jó rendjét adja a kezünkbe. Tömören fogalmazva: kövek és élő kövek egymásra épüléséről van szó. Így van ez ebben a könyvben is és abban a tevékenységben is, amelyet hivatali elődeim, Ittész János és Gáncs Péter korábbi elnök-püspökök munkája nyomán folytatok.

Az egyházban immár két évezrede, nemzedékről nemzedékre adjuk tovább a szolgálatot. Ne feledjük Mesterünk ma is aktuális figyelmeztetését: „Az aratnivaló sok, de a munkás kevés, kérjétek tehát az aratás Urát, hogy küldjön munkásokat az aratásába.” (Mt 9,37–38)

Az utóbbi évtizedekben megszorodott intézményeink és épületeink száma. Nem magától értetődő, hanem mindig Isten kegyelmi ajándéka, ha minőségben és mennyiségben is elegendő, megfelelően felkészített szolgálatra kap elhívást egyházunk építésére.

Ezért is fontos, hogy imádkozó lélekkel és hálásan örvendező szívvel készüljünk mindazokra a különleges alkalmakra, amelyek méltó megünneplésében segít ez a kötet. Ebben az imádkozó lelkületben erősíthetnek minket Túrmezei Erzsébet szolgálatra indító énekének utolsó sorai:

„Szentháromság, minden áldás tőled jő.

Kegyelmeddel új szolgákat hívsz elő.

Tőled várunk ma is erőt, újulást.

Kérve kérünk, áldd meg ezt az indulást!” (EÉ 315,4)

Dr. Fabiny Tamás elnök-püspök

Az egyházi oktatás társadalmi növekedésének dilemmái

Adalékok az Educatio egyházi oktatással kapcsolatos számában felvetett tudományos szempontokhoz és a témát érintő sztereotípiákhoz

■ FARKAS CHARLOTTE

Az *Educatio* című oktatásszociológiai szakfolyóirat története során harmadik alkalommal szentel egy teljes lapszámot az egyházi oktatás témakörének. Az első relevanciáját a rendszerváltás után újra egyházi fenntartásba kerülő intézmények adták (1992/1–2.), néhány évvel később a bizonyos egyházi intézményekben elinduló elitista tendencia foglalkoztatta a kutatókat (2005/3.), jelen lapszám (31., 2022/3., szerkesztette Neumann Eszter és Bajomi Iván)¹ pedig az elmúlt bő évtized változásait vizsgálja. Ennek kiindulópontja az az új törvényi szabályozás, amely 2010 után lehetővé tette, hogy az egyházak újabb intézményeket vegyenek fenntartásuk alá a rendszer különböző szintjein, ami főleg az óvodákat és általános iskolákat érintette. Új jelenség volt az újonnan alapított egyházi intézmények megjelenése, illetve egyfajta felekezeti átrendeződés is megmutatkozott. A történelmi felekezetek között legalacsonyabb lélekszámú evangélikus egyházunk országos viszonylatban korábban felülreprezentált volt például a fenntartott gimnáziumainak számát tekintve. Az új szabályozás során kiegyenlítőds valósulhatott meg, az országosan legnépesebb katolikus közösség irányítása alá került sok intézmény, illetve a reformátusok is nagyszámú tanintézményt vettek át, jellemzően a fél évezredes református hagyományokkal bíró kelet-magyarországi régióban. A felekezeti megoszlás változásait is híven követi az intézmények száma, hiszen például a baptista egyház tagjainak, gyülekezeteinek, szeretetszolgálatának társadalmi aktivitása és mértéke is megnőtt a rendszerváltás óta, így nem csoda, hogy baptista fenntartásba is kerültek főképp általános iskolák.

Ezen változások, jelenségek ismeretében erős szakmai érdeklődéssel és várakozással vettem kézbe az új kiadványt. És azt gondolom, ezzel nem vagyok egyedül: méltán kíváncsiak az olvasók, akár egyházi intézményhez pedagógusként, szülőként személyesen kapcsolódva, akár kívülállóként.

Annál is inkább, mivel a tanulmányokat kiváló szakemberek jegyzik, akik az ország vezető egyetemeinek kötelékében végzik munkájukat. Alapos kidolgozottsággal, mérési eredményeket felmutatva, gazdag ábra- és jegyzetapparátussal támasztva alá vélekedéseiket, kutatási eredményeiket. Azonban az oktatási változások számszerűen kimutatható, grafikonokkal ábrázolható adatain túl olykor a külső szempont igen egyoldalúvá válik, és akadt néhány olyan közös vonás a tanulmányok által levont következtetések, tanulságok közt, amelyre belső nézőpontú, az egyházi oktatásban évtizedek óta érintett olvasóként felkaptam a fejem. Az alábbiakban tehát nem egyesével reflektálok a tanulmányok által felvetett széles spektrumú és sok szempontot felvonultató témákra és adatközlésekre – ezeket a leendő olvasó érdeklődésére bízom –, hanem inkább azokkal a kérdéses pontokkal kívánok foglalkozni, amelyek vélekedésem szerint túllépnek az objektivitás, a deskriptív tudományos szemlélet keretein – és amelyek az egyházi oktatást inkább negatív színben tüntetik fel.

Demokratikus lehetőség vagy erőszakos terjeszkedés?

A kiadvány tanulmányainak jelentős darabjai politikai-szociológiai alapvetésűek. Leszögezik, hogy a 2010 utáni jogszabályi változások következményeképp az egyházak

¹ A folyóiratszám cikkeiből hivatkozott részleteket a szerző és az aktuális oldalszám feltüntetésével, zárójelben közlöm írásomban.

erőteljes „expanzióba” kezdtek az oktatás területén. Az expanszió szó szemantikailag igencsak motivált kifejezés, általában a terjeszkedés, térhódítás erőszakos módjának megfogalmazására használatos: a fizikában a gázok terjedésére vonatkozó jelentése neutrális, azonban gazdasági-politikai-történelmi konnotációja az erőszakos hatalmi terjeszkedést is magában hordozza. Ráadásul az objektivitás látszatára törekvő írók nacionalista és hasonló vonásokat is belevizionálnak a törvényi szabályozásba. Vajon objektív-e ez a látásmód az egyházi iskolák számának növekedésével kapcsolatban?

Távolabbról próbálok közelíteni a fentebbi kérdés megválaszolásához. A kilencvenes évek végén, az uniós csatlakozásra készülve az egyik közkeletű kulcsfogalom a *jogharmonizáció* volt. Vagyis az uniós csatlakozási feltételek teljesítése az élet minden területére vonatkozóan (gazdaság, oktatás stb.) a közös normákhoz és egységes jogalkotáshoz való „felzárkózási” folyamatot jelentette. Ennek egyik célja az volt, hogy az uniós polgárokat minden tagállamban egyenlő jogok illessék meg. Azt gondolom, ilyen demokratikus alapjog a szülők iskolaválasztáshoz való joga is.

És noha a rendszerváltás környékén komoly változást jelentett sok államosított intézmény visszaállítása egyházi fenntartásúvá, a magyar állampolgárok töredéke tudta gyermekét egyházi intézménybe íratni. Sőt, az *Educatio* néhány írása ki is mondja, hogy a 2010-től zajló egyházi oktatási „expanzió” eredményeképp is alatta van a magyar egyházi fenntartású intézmények száma az uniós átlagnak. Míg 2018-ban az Unióban középiskolák esetében átlagosan 24,3% volt az egyházi fenntartásúak aránya, addig Magyarországon ez csupán 22,4% (Péteri–Szilágyi 462. o.). Tehát: a 2010-es jogszabályi változások adta lehetőségeket, ha helyesen értelmezzük az uniós átlagot mint mérvadó keretet, tulajdonképpen az oktatás szempontjából a jogharmonizációs folyamat megkésett intézkedésének kell tekintenünk. Hogy lassacskán elérjük az uniós átlagot, és majdan a magyar állampolgárok is hasonló mértékben választhassanak egyházi iskolát gyermeküknek, mint például németországi polgártársaik. Vagyis igencsak *erős és sajnálatosan negatív töltetű kifejezés az erőteljes egyházi expanszió, úgy, hogy az egyházi iskolák számának növekedésével az uniós átlagot még mindig nem érjük el.*

A cikkek közül több is azt állítja, hogy az egyházi iskolák „lefölöznek” (sic, két írásban is) a jobb képességű gyermekeket. Egy németországi példát szeretnék hozni, tudva azt, hogy ott komoly tartományi különbségek vannak az oktatási rendszerben. Darmstadt, katolikus gimnázium. A negyedikes gyerekek számára negyedik osztályban, *összel van a gimnáziumi felvételi*. A szülőkkel is felvételi beszélgetés zajlik, amelynek fontos eleme a katolikus (esetleg protestáns) közösséghez való kötődés, a rendszeres részvétel keresztény egyházi alkalmakon. Azért van ez

így, hogy akit nem vesznek fel az intézménybe, a *később induló központi felvételi rendszerben* más állami iskolába is próbálkozhatson. Darmstadtban ezek szerint jól leföli az egyházi iskola a jó képességű gyerekeket, ráadásul megelőzve a központi felvételi rendszert, és mindezt legális keretek között. Felmerül a kérdés: vajon a fenti német példa antidemokratikus?

Magyarország: a rendszerváltást követő néhány évet leszámítva *házáknban az egyházi középiskolákba jelentkezők is a központi felvételt írják meg magyar nyelv és matematika tárgyából*. A központi írásbeli teljesítése semmilyen egyházi preferenciát nem rejt magában. Ráadásul nincs a szülőkkel felvételi beszélgetés egyházi gimnáziumokban, legalábbis ahol én tanítok, ott 1992 óta soha nem is volt.

Más a helyzet az általános iskolákban. Magam is vettem már részt egyházi fenntartású iskolában beiskolázás előtti szülői tájékoztatón, ahol az igazgató igen kedvesen elmondta, hogy csak az hozza gyermekét ebbe az intézménybe, aki valóban azonosulni tud annak keresztény értékeivel, ugyanis *ha otthon és az iskolában különböző értékrendekkel találkozik a gyermek, a kialakuló kettős nevelés komoly problémákat okozhat ilyen zsenge életkorban*. Ezzel szülőként maximálisan egyet is értettem, és magam is fontosnak tartottam, hogy az iskolavezetés időt szánt a szülőkkel való személyes elbeszélgetésre. *Vagyis ha a gyermekek egészséges fejlődését felelősen vesszük figyelembe, az egyházi általános iskolákban a szülők „felvételiztetése”* – amit igen negatív jelenségként értékelnek az *Educatio* írásai – *épp a gyermekek nevelésének érdekeit szolgálja*. Ugyanis nem jó semmilyen értékrendet ráerőltetni olyanokra, akiktől ez hagyományosan távol áll, hiszen *adott esetben az eltérő családi és intézményi elvárások komoly lelki pressziót, lojalitáskonfliktust eredményezhetnek a gyermekben*. Ráadásul leendő első osztályosok esetén a gyülekezeti kötődést csak a szülők révén lehet felmérni. Ez az érem egyik oldala. Azonban azokon a településeken, ahol választani tud a szülő egyházi és állami általános iskola között, valóban felmerülhet emiatt az a következmény, hogy adott helyen a jobban szituált vagy magasabb iskolai végzettségű szülők gyermekei kerülnek egyházi intézménybe. Az állami fenntartásúba így arányaiban több hátrányos helyzetű gyermek jár több településen. Az *Educatio* tanulmányai külső szempontból viszont csak ez utóbbi körülményt hangoztatják, és hogy ez az eljárás diszkriminatív az egyházi oktatásból ily módon kiszorulóakra nézve. Fontos azonban megállapítani, hogy ezért nem az egyházi iskolák számának növekedése és nem is az egyházak hibázathatók, hanem mindez a szabad iskolaválasztás törvény adta lehetőségének a következménye.

Inkább nézzük azt a részét is a dolgoknak, amiről a cikkek nem beszélnek. Több magas presztízsű egyházi iskolába kerülnek többségében más felekezeti vagy egyházhoz kevésbé kötődő családok gyermekei. Ami az egy-

ház mint fenntartó, az iskolák vezetése, tanári közössége számára egy bizonyos szám felett már aggodalomra ad okot. Tegyük fel, hogy egy evangélikus gimnáziumban már a diákok fele sem evangélikus, pedig jelentkezik annyi evangélikus diák, hogy be se férnének. Hogyan lehet ez? Hiszen az intézmény szeretne felvenni több okos, jó tanuló evangélikus diákot, de mivel a központi írásbeli versenyében néhány ponttal jobban teljesítenek más felekezetű vagy bármely felekezethez csupán formálisan kötődő (lelkészi ajánlást a felvételi érdekében szerző) társaik, így az iskolának nincs arra módja, önállósága, hogy a pontokat felülírva inkább felekezeti kötődésű diákokat iskolázzon be. És itt valóban néhány pontos különbségekre kell gondolni: tanárként, szülőként tudjuk, hogy egy csekély mértékű eltérés a stresszes központi felvételin nem feltétlenül jelent hatalmas különbséget két diák tudása, rátermettsége, tanulmányi alkalmassága közt, azonban például a szóbeli felvételre való behívás szempontjából vízvonalas lehet. Vagyis jó lenne figyelembe venni azt is, hogy az egyházi iskolák Magyarországon lényegesen kevesebb jogkörrel bírnak azzal kapcsolatban, hogy milyen diákokkal töltik fel az osztályaikat, mint általában nyugat-európai társaik. *A magyar köznevelési törvény szerint a felekezeti iskolák vizsgálhatják a felekezeti kötődést, azonban az Oktatási Hivatal honlapján elérhető útmutató úgy szűkíti le ennek jelentéstartalmát, hogy ez nem befolyásolhatja a pontszámok alapján felállított felvételi sorrendet.* Tehát nincs igazán egyértelműen definiálva az iskolák jogköre.

A „lefölözés” nem csupán a jó képességű, hanem a tehetsős gyerekekre is vonatkozik bizonyos cikkek alapján. Van szerző, aki a magas CSHI-t (családiháttér-index) a „tehetsős” szinonimájaként használja (Papp Z. Attila, 368. o.) szakmailag megalapozatlan módon. A CSHI ennél összetettebb fogalom, például a szülők végzettsége mellett olyan tényezők is szerepet játszanak benne, mint hogy hány könyv van otthon, és sorolhatnánk. A magas CSHI nem feltétlenül jelent szignifikánsan jobb anyagi körülményeket. Egyházi iskolákban, gimnáziumokban jellemzően magas a szülők végzettsége, azonban sokkal több a nagycsaládos háttérű gyermek is. Ez azt jelenti, hogy noha akár egyetlen végzett mindkét szülő, magas tehát az index, magas a szülők várható jövedelme, de nem tehetősek, mivel négy-öt-hat gyermek esetén a család egykeresős éveken át, éppen a gyermekek iskoláztatásának sok költséggel járó éveiben. Keresztény családok bátrabban vállalnak több gyermeket, így a nagycsaládosok száma is magasabb az egyházi iskolákban. Kirívóan tehetsős diák pedig kevés jár (például oda, ahol tanítok). Sok a pedagógus- és lelkészgyerek is: a szülők egyetemi végzettségűek, ők mégsem sorolhatók a tehetsős kategóriába.

Tehát a „lefölözés” jelenségének két eredője van: az egyik a szabad iskolaválasztás joga, a másik a teljesítményen

alapuló középiskolai felvételi rendszer. Ehhez a két oktatásügyi szempontoz, bármilyen kormány volt is hatalmon, egy oktatáspolitikus sem nyúlt érdemben hozzá, illetve ellenzéki pozícióból nézve sem kapott ez rendszer-szintű bírálatot. Svédországban oda jár középiskolába a diák, a teljesítményétől függetlenül, ahol lakik, nálunk pedig a legmagasabb felvételi pontszámot elérő diákok a Fazekasba, az Eötvösbe, a Radnótiba, vagyis a legkiválóbb intézményekbe kerülnek a teljesítményük alapján. És senki sem gondolta eddig úgy hazánkban, hogy például ezek a méltán nagy hírű, komoly tehetségeket gondozó, kiváló – nem egyházi – iskolák lefölozzenék a diákok krémjét. Amíg teljesítményalapú a magyar felvételi rendszer, addig ez a természetes. Méltányos lenne tehát, ha ez a szempont az egyházi iskolák megítélésében is hasonlóképpen érvényesülne. Vagy legalább nem az egyházakat kellene okolni az állami oktatáspolitikai felépítési sajátosságai, problémái miatt.

Az írások erőteljesen az egyházi iskolák számszerű növekedésének számlájára írják a szegregáció növekedését, például a roma lakosság kárára. A példaként említett Darmstadtban persze ki lehet válogatni, hogy csak a keresztény egyházakhoz kötődő gyermek járjon a katolikus iskolába, bevándorló háttérű meg nem. Az sajnos talán az igazi szegregáció.

Zolnay János írásában szerepel, hogy hazánkban az északkeleti területeken a kálvini reformáció gyökerei igen erősek (394. o.), a „régio ma is református többségű” (395. o.), illetve kimutatja, hogy volt, ahol társadalmi igény mutatkozott református iskola alapítására (401. o.), vagyis szülői kezdeményezésből indult ki a folyamat. Utána nézve: a régió jelentős településein valóban igen magas a magukat reformátusoknak vallók aránya az előző népszámlálás (2001) adatai alapján (Mátészalkán 46%, Szerencsen 19,9%, Sátoraljaújhelyen 19,4%, Göncön 30,2%). Ezen számok tükrében a kötetben szereplő más tanulmányokkal ellentétben (pl. Papp Z. Attila, 368. o.) *nincs abban semmi meglepő, ha a lakosság magát reformátusként identifikáló hányada az újonnan átvett vagy újonnan megnyitott református iskolába viszi a gyermekeit tanulni, kb. 25%-os arányban.* Az, hogy a térségben a nem református gyökerekkel rendelkező, köztük a hátrányos helyzetű és a roma családok gyermekei az állami intézményekben maradnak, és így a számuk ott magasabb lesz, szintén nem az egyházi iskolák hibája, ahogy ezt az írások megpróbálják beállítani. Ráadásul egymásnak ellentmondó állítások is szerepelnek: míg Zolnay kimutatta, hogy a régióban 2016-ban 2%-os volt a roma gyermekek aránya egyházi iskolában, 2021-re már 11,2%, ami jelentős növekedést jelent, más írások mégis a szegregáció erősödését fogalmazzák meg.

Jelen recenzió alapvetően nem témája a hátrányos helyzetű és a roma lakosság gyermekeinek integrációja.

Azonban az *Educatio* írásaira reflektálva fontos azt megjegyezni, hogy a nehéz helyzetű családok felzárkóztatása ösztársadalmi probléma, amire sajnos átfogó megoldás nem született a rendszerváltás óta. *Nem pusztán szórványosan egy-egy helyi, akár állami, akár egyházi általános iskola feladata az integráció megvalósítása, illetve a szegregáció felszámolása.* Ott csak a tünetek erősödnek fel és nyílik ki a társadalmi olló látható módon. Mint ahogy az egyházi iskolák megjelenése is megbolygatta az állóvizet, inkább figyelemfelhívó jelként kellene venni a következményeket, hogy a problémát nem lehet tovább a szőnyeg alá söpörni. *A felzárkóztatást a családok korai, a gyermekvállalástól induló szociális megsegítésével, egészségügyi-higiéniai edukációjával, kontrollált óvodai integrációval kellene elkezdni, hogy a hátrányos helyzetű családok gyermekei is már felkészülten, emelt fővel léphessenek be az iskola kapuján első osztályos korukban.* Épp a cikkekben emlegetett mátészalkai kistérségből ismerek olyan tanítónőt, aki állami iskolában, hátrányos helyzetű gyermekek körében az első osztályt nem tanítással kezdi, hanem a papír zsebkendő, a kézmosó, a toalettpapír használatának megtanításával. A hegyező, radír, egyéb varázsszavak csak később jönnek. A ceruzafogás, a betűk és számok még később. Hiszen hiába kötelező az óvoda, ezek a gyermekek szórványosan vagy sehogy sem jártak. Magyarul: a tanulmányok elvárásaival ellentétben a felzárkóztatás nem az iskola feladata lenne.

Hozzáténném, hogy ahol hátrányos helyzetű gyermekek tanulnak, bármely általános iskolában, sajnos mindig szembesülnek frusztrációval, az ország bármely területén. És jó tudni, hogy több egyházi fenntartású vagy egyházhoz kötődő civilek által alapított intézmény is létesült, amely a nehéz háttérű gyermekek iskola melletti felzárkóztatását tűzte ki célul, az emberi, keresztényi, szereteteli elfogadás szellemében, tanulmányi előmenetelüket és szociális beilleszkedésüket támogatandó. Ilyen például a Piliscsabai Tanoda, amelyet a Református Szeretetszolgálat tart fenn, és amelynek evangélikus lelkészfeleség a vezetője,² de említjük a Bizsu-házat is Pilisen.

Piaci rés?

Az oktatási intézmények egyházi fenntartás alá kerülését néhány szakíró a privatizáció egy sajátos formájaként definiálja (pl. Berényi Eszter, 375. o.). Már gazdaságilag is kérdéses a kifejezés oktatáspolitikai használata, hiszen a definíció szerint a privatizáció célja az adott vagyontárgy átadásával a bevételek növelése. Ez az oktatásban kevéssé releváns szempont, mivel az átvett egyházi intézmények

nem piaci szereplők, profitot nem termelnek. Ugyanígy jelenik meg több írásban az is, hogy az egyházi iskolák egy megjelenő piaci résre tapintottak rá. Gazdasági értelemben a piaci rés kihasználása igencsak pozitív tényező, hiszen bizonyos termékek vagy szolgáltatások esetében ez komoly hasznot jelent egy adott cég számára. Éppen ezért különös az iskolák átvételének kontextusában piaci résről beszélni, hiszen ez egyértelműen azt sugallja az olvasónak, hogy az egyházak valami különös nagy gazdasági nyereség érdekében vállaltak át az államtól oktatási intézményeket. Kijelenthetjük, hogy noha fontos ágazat az oktatás, a fenntartó rengeteget, gyermekenként akár húszévnnyi költséget is investál bele, illetve a belőle kikerülő, majdan profitot termelő, leendő adófizető, munkavállaló gyermekek nevelésébe, profitot azonban nem termel a rendszer. Kivéve a fizetős magániskolákat, amelyekben tandíjat fizetnek a diákok szülei. Az egyházi iskolákban pedig nincs tandíj. Ebben az értelemben tehát piaci résről beszélni eléggé szakmaiatlan és manipulatív jellegű anomália.

Szögezzük le: *minden* már régóta működő, nemrég átvett vagy újonnan alapított *egyházi oktatási intézmény a rendszer minden szintjén állami feladatot lát el.* Az óvoda megőrzi a kisgyermeket, amíg a szülők dolgoznak, és az iskolára készíti fel őket; az iskolákban a NAT szerint tanítanak a tanárok, államilag elismert érettségire és egyetemi tanulmányokra készítene a középiskolákban. És ezt nem az extraprofitért vállalják az egyházak.

És az anyagi támogatás kérdése?

Döbbenet olvastam, hogy a tanulmányok jó része tényként hangsúlyozza (pl. 466. o.), hogy az egyházi iskolák jobban finanszírozottak az államiaknál. Ez az állítás egyrészt nem igaz, másrészt a külső szemlélő számára ellenségesként állítja be az egyházi oktatási intézményeket. Erről a tévhitről egy lényegre törő cikkében Asztalos György pontos adatokkal, adekvát módon beszámolt, azonban kevesen olvashatták,³ hiszen két évvel később jelen kiadvány elvben tudományos igényű írásainak többsége tényként kezeli ezt a feltevést.

Az egyházi és állami fenntartású iskolák finanszírozási módja eltérő. Ráadásul a finanszírozás bizonyos jogcímeinek megnevezése is különböző, így nehéz feladat a szakszerű összehasonlítás. Különbség az is, hogy a Klebelsberg Központ által működtetett iskolák nem önálló gazdálkodók, hanem a tankerület gazdálkodik helyettük. Az egyházi iskolák ezzel szemben önállóan gazdálkodnak, ez sok szempontból jelent rugalmasabb helyzetet. Például egy állami fenntartású iskolában egy felmerülő komolyabb javí-

² <https://ciganymisszio.reformatus.hu/hirek/tamogatas-es-elfogadas-bemutatkozik-a-piliscsabai-tanoda-video/>

³ <https://www.evangelikus.hu/hireink/nagyvilag/tenyleg-tul-vannak-finanszirozva-az-egyhazi-iskolak-az-allamiakhoz-kepest>

tásért is a központi rendszerhez kell folyamodni, ez nyilván lassabb ügymenetet jelent, míg egy egyházi iskolában egy hibaelhárítást források átcsoportosításával gördülékenyebben meg lehet oldani.

Ráadásul a keresztyén, gyülekezethez kapcsolódó szülői háttér is komoly segítség sokszor, hiszen az oktatási intézményt egy ilyen szülői gárda inkább a sajátjának érzi: ezt az egyik tanulmány meg is említi pozitívként, nevezetesen, hogy mivel a keresztyén közösségekhez tartozó családok a gyülekezeti életben is aktívak, ez természetesen megmutatkozik gyermekeik oktatási intézményéhez való hozzáállásukban, segítségnyújtásukban is. Előfordul, hogy egy épületrész javítása részben vagy egészen vállalkozó szülő adományaként valósul meg, vagy említhetném a lakóhelyemhez közeli, újonnan nyílt református óvodát, ahol az apukák és a helyi lelkész munkaszüneti napon szerelték össze a szekrényeket. Azt gondolom, ezek a szülői felajánlások az egyházi intézmények számára komoly megtakarítást jelentenek, azonban ezzel nem az állami iskolába járók zsebéből húznak ki összegeket.

A finanszírozás témáját, tekintve, hogy nem vagyok gazdasági szakember, nem fejtem ki bővebben, néhány tényre mutatnék csak rá. *Az egyházi iskolák ugyanazt az állami normatívát (fejkvótát) kapják a diákok után, mint a nem egyháziak.* Az egyházi iskolák ebből gazdálkodják ki a tanári béreket, azonban ez az összeg a mára sajnálatosan egyre magasabb pedagógusi átlagéletkor miatt általában nem elegendő. (Az állami iskolákban a bért automatikusan rendezik.) Épp ezért az egyházi intézményekben a *dologi kiadásokra* (ami kisebb része a költségvetésnek) kapott összeg egy részét is a bérek kifizetésére fordítják. (Az állami iskolákban a dologi kiadásokat nagyrészt külön, központi rendszerből intézik, ezek az összegek teljeségükben általában nem is jelennek meg a finanszírozási mutatókban, és ez okoz például látható különbséget a finanszírozás rendszerét kevésbé ismerők számára.) Év végi kompenzációként annyit kapnak az egyházi iskolák, amennyit az állami iskolákban tanuló gyerekekre az állam pluszban elköltött, hogy egyenlőség legyen. *Az egyháznak pedig – itt hitelt érdemlően csupán evangélikus egyházunkat tudom megnevezni – nincs saját forrása az oktatásra. Vagyis: az egyházi iskolák nem kapnak többet az államtól a közhiedelemmel ellentétben.*

Több egyházi iskolának van saját alapítványa, amelyet a szülők, volt diákok támogatnak, és amelyre 1%-os felajánlások is érkeznek. Ezzel többnyire a szociálisan rászoruló tanulókat, például a kirándulásköltségeiket tudja támogatni egy-egy intézmény. És igen, láthatunk fantasztikusan felújított, felszerelt egyházi iskolákat is: ezek talán felekezettük kiemelt projektjei, esetleg jobban tudtak pályázni vagy lobbizni egyházi vagy politikai közegben. De ez nem általános érvényű jelenség.

Értékek

Jó lett volna ezzel kezdeni. Hogy mi van a falak között. Hogy mi vonzza egyházi iskolába a gyerekeket, családokat. Hogy mit visznek el magukkal a nagybetűs életbe. Hogy miért alacsonyabb a tanárihiány és miért kisebb a fluktuáció. Mi az a materiális, jogszabályi, területi és egyéb adottságotól független tényező, ami azzá tesz egy egyházi óvodát vagy iskolát, ami? Amitől más, mint egy állami fenntartású? Ami összeköti az intézményhez kapcsolódókat: a diákokat, a szülőket, a tanári gárdát? Az a lélek, Lélek, a közös hitbéli és értékrendbeli alapvetés, amit nem lehet számokkal, grafikonokkal, kvantitatív, komprehenzív és egyéb vizsgálati módszerekkel meg százalékokkal kifejezni?

Üdítő volt Rosta Gergely és Pusztai Gabriella tanulmányát (425–444. o.) olvasni, amelyben az egyházi oktatás hatását vizsgálják a fiatalok vallásosságának alakulására. Noha a szerzők kutatási eredményei szerint az otthoni vallásos nevelés hatása dominánsabb, mint az intézményes, mégis a közösségi kötődés elősegítésében van pozitív szerepük az iskoláknak.

A közösség, kötődés hatásaival, utóhatásaival foglalkozott Kodácsy-Simon Eszter és Seres-Busi Etelka kiváló összefoglalója (445–460. o.), amelyben a valóban érintettek – a kutatás évében egyházi iskolában érettségizők és az előző évben érettségizettek – monitorozásával vontak le következtetéseket, vagyis a diákok friss élményként megélt narratívái alapján összegezték, hogy milyen értékek voltak számukra a dominánsak, amelyeket megélték középiskolai éveik során. *A sokféleség, nyitottság, az őszinte kommunikáció lehetősége, a más véleményének meghallgatása került előtérbe.* Ez a kutatás annyiban is úttörő – és nyilván folytatásért kiált –, hogy kimondatlanul is bátran beleáll egy előítéletbe, és leteszteli azt az általános negatív prekoncepciót az egyházi iskolákkal kapcsolatban, amelyet talán Abigél-effektusnak is nevezhetünk: az erős uniformizáló jelleget, a gyerekek önálló gondolatainak elnyomását, a hétköznapoktól elválasztó kánaáni nyelvhasználatot. És a diákok saját narratívái alapján cáfolódik mindez!

Egyházi gimnáziumban tanító pedagógusként magam is meg tudom erősíteni a kutatás igazságát: évről évre több frissen érettségizett diák tér vissza a tanév folyamán, többen maradnak kapcsolatban az iskolával, tanáraikkal, és jellemzően rövid időtávból visszatekintve egymástól függetlenül éppen ezt szokták hangsúlyozni: kikerülve az iskolából látják azt, hogy a középiskolában meghallgatták egymás véleményét, a sokféleségből épültek, lehetett kulturáltan eszmét cserélni, és szerették egymást azok is, akik nem voltak azonos nézeten az élet, a hit, a politika bizonyos területein. Kikerülve az iskolából, az egyetemen már óvatosan kell fogalmazniuk, eltérő vélemény esetén könnyen válnak céltáblává. Szóval a többségi társadalomban

kevésbé működnek azok az értékek, amelyek meghatározták az egyházi középiskolás éveik elfogadáson alapuló mindennapjait.

Összefoglalva

Érdekes helyzetbe hozott az *Educatio* 31. száma. Recenzió helyett csaknem apológiát írtam az egyházi intézmények védelmében. Nem ez volt a célom. Jóhízeműen vettem kézbe az ígéretesnek tűnő kiadványt. És aztán úgy tapasztaltam, hogy a tudomány elefántcsonttornyából nézve az egyházi iskolák a tanulmányok többségében egyfajta szociológiai ösztűz alá kerültek, és egyoldalúan negatív bírálatok születtek a téma vizsgálata során. Ennek legfőbb elemei a következők voltak: az iskolák, óvodák átvétele kapcsán az egyházak politikailag kihasználva az új jogszabályok adta lehetőséget, társadalmi és gazdasági expanzióba kezdtek, a piaci részből előnyt kovácsolva, amivel ráadásul a társadalmi stabilitást veszélyeztetik, hiszen szétválasztják a szegényt és a gazdagot, az okost és a butát, felelősek a

romák szegregációjáért, a nacionalizmus ideológiája alapján, és mindezt az adófizetők pénzéből... Szomorú lenne, ha ez valóban így lenne.

Lehet, hogy az aktuális, szinkrón megközelítésű, inkább kvantitatív vizsgálatok a kutatók többségét főleg negatív következtetésekre vezették. Azonban hasznos volna az egyházi iskolák valós társadalmi, erkölcsi, emberi hatását az érintettek – egyházi intézményekből kikerülő diákok, gyermekeiket egyházi intézménybe járató szülők – szélesebb körének bevonásával a rendszerváltás óta eltelt három évtized diakrón és inkább kvalitatív szemléletmódú vizsgálata is. Hogy teljesebb képet kapjunk, hogy levonhassuk a közelmúlt tanulságait, helyesen élhessünk a törvény adta lehetőségeinkkel, erőt merítsünk a pozitív eredményekből, visszajelzésekből, okosan és figyelmesen reflektáljunk a felmerülő kritikákra, és mindezek metszetében a jövőben a legnagyobb hatékonysággal, szeretettel, hitünkhöz és hivatásunkhoz való hűséggel, az egyházi iskoláinknak tett fogadalmunkkal folytassuk munkánkat az egyházi intézményekben: fenntartóként, pedagógusként, támogató szülőként vagy imádságos háterű gyülekezeti tagként...

KRISZTUSBAN MINDNYÁJAN ÉLETRE KELNEK ◀

Megemlékezés Bozorády Zoltán Kornél evangélikus esperesről

1941–2022

■ SZEBIK IMRE

Életének nyolcvankettedik évében, 2022. december 23-án elhunyt Bozorády Zoltán nyugalmazott esperes, püspök-helyettes, a Nyíregyházi Evangélikus Kossuth Lajos Gimnázium első iskolalelkésze.

Bozorády Zoltán Sátoraljaújhelyen született 1941. március 4-én. Mezőgazdász-közigazdász édesapjának és pedagógus édesanyjának első gyermekeként látta meg a napvilágot. Két évvel később Ilona húgának örülhetett a család. Neveltetésükben a becsületes helyállás és a lelkiismeretes életfolytatás ajándékát fogadhatták el. Tanulmányait Sátoraljaújhelyen kezdte; a városi gimnáziumból politikai okok miatt eltanácsolták, a debreceni református gimnáziumban tett sikeres érettségi vizsgát. Gyermeksége idején részt vett egy csendesnapon, ez alkalommal született meg szívében először a gondolat, hogy lelkész szeretne lenni.

1959 szeptemberében kezdte el teológiai tanulmányai-

it Budapesten, az Evangélikus Teológiai Akadémián. A lelki életében végbement változásról így vallott: „...amiről tanultam, egyszer csak nem tankönyv, nem tantárgy volt, hanem létté vált számomra. Tanárainm előadásait Isten hiteltesítette.” Vető Lajos püspök szentelte lelkésszé 1965-ben Budapesten, a csepeli gyülekezet templomában, szentelési igéje 1Kor 15,14.20 volt.

Ugyanebben az évben kötött házasságot az ugyancsak teológiát végzett, később lelkésszé szentelt Lőrincsik Judittal. Ötvenhét együtt eltöltött esztendő egyre mélyülő szeretettel gazdagította közös életútjukat. Harmonikus házasságukat a Teremtő négy gyermekkel áldotta meg. Zsuzsanna, Zoltán, Kriszta és András most édesapjuk szeretetért áldják Istent gyermekeikkel együtt.

Bozorády Zoltán a segédlelkészi szolgálatát Kővágóörsön kezdte, majd a dél-borsodi misszióban, később Miskol-

con, Fabiny Tibor parókus lelkész mellett végezte. A diós-győr-vasgyári gyülekezetben esperesi segédlelkész egy évig. 1967-ben a hatalmas rudabányai szórvány, ahol egy éven át szolgált, próbára tette fizikai állóképességét. Ezután az egyházkerület püspöke Celldömölkre helyezte. Principálisaira hálás szívvel emlékezett közöttünk. Az őrimagyaródsdi gyülekezetben végzett szolgálata jó gyümölcsöket termett, s élénk lelki életet élt a hívők közössége, ennek az egész faluban és a szórványokban is jó híre terjedt.

1978-ban hívta meg őt és feleségét szolgálatra az Északi Egyházkerület legnépesebb gyülekezetének, a nyíregyházinak a presbitériuma. Ekkor bontakozott ki Zoltán testvérünk személyiségének sokoldalúsága, az egyház Urától kapott talentumait itt kamatoztatta közel negyven éven át. A Nagytemplom népes gyülekezete örömmel hallgatta Krisztusra mutató, az ő követésére hívó, ébresztő igehirdetéseit. Megelevenedett az ifjúsági munka, egyre népesebb közösség, munkatársi gárda vette körül a lelkészt. Első feladatának tekintette, hogy Vargabokorban imaházat építsen; ez meg is valósult a hívek aktív részvételével.

A rendszerváltás kezdetén nyilvánvalóvá vált a szeretet-szolgálat bővítésének igénye. A Lélek indítására és Nyíregyháza város vezetőségének biztatására Bozorády Zoltán egy új, száz személyt befogadó épület megvalósításába kezdett. Irányítása alatt épült meg 1993-ban – az anyagiakkal való hozzáértő gazdálkodásnak és külföldi segítségnek köszönhetően – az Emmaus Evangélikus Szeretetotthon, amely nevében is hordozza a Jézussal az emmausi úton való találkozás prioritását és a magányos idős emberek felkarolásának szükségességét. A külső szemlélők szemében az evangélium igazságát az irgalmasság tettei hitelesítik – Bozorády Zoltán ezt a munkatársai előtt is feltárta, s az otthonban a reggeli áhítatok jó töltekezési alkalmat biztosítottak az idősök közti együttérző szolgálatok végzésére.

Nyíregyháza város népességének növekedése, a nagy létszámú evangélikus gyülekezetben a korszerű lelki munka megszervezése indokolta, hogy a szeretetotthon telkén új evangélikus templom épüljön, ahogyan ez a korábban a nagy egyházközösség lelkészei által ellátott Nyírteleken, Nagycserkeszen, a kertvárosi gyülekezeti részben is történt. Az új városrész evangélikusainak gyülekezetté szervezésében és az új istenháza megépítésében teljesedett ki Bozorády Zoltán lelkészi szolgálata. Közben Bodrogkeresztúron konferencia- és pihenőházat vásárolt, ahol részben idősek pihentek, nyaranta pedig ifjúsági táborok hívogatták a megkonfirmált fiatalokat.

Lelkipásztori karizmája sok segítő és hitre vezető beszélgetés által növelte a gyülekezetet és erősítette a szolgálatot végző testvéreket mind az új gyülekezet lelki építésében, mind az idősek közti szolgálatban. Fáradozása nem volt hiábavaló. Nyugdíjas éveiben rendszeresen tartott istentiszteleteket a határunkhoz közel eső szlovákiai magyar ajkú gyülekezetekben, s az üres sátoraljaiúj helyi parókián gyermek- és ifjúsági összejöveteleket szervezett a helyi és a nyíregyházi fiatalok részvételével. Országos hitépítő konferenciák gyakori igehirdetője Piliscsabán, tagja volt az Evangélikusok Közössége az Evangéliumért nevet viselő szolgáló körnek, és vendégprédikátorként is szívesen szolgált egyházunk különböző gyülekezeteiben.

A Nyíregyházi Evangélikus Kossuth Lajos Gimnázium újraindulása után, 1992-ben Bozorády Zoltán lett az intézmény iskolalelkésze. 1997-ben a Hajdú-Szabolcsi Egyházmegye gyülekezetei esperesi szolgálatra hívták el. E tisztelet 2007-ig, nyugalomba vonulásáig töltötte be. Közben 2000-től hat éven át püspökhelyettesként építette a bizalmat az Északi Egyházkerület lelkészei és gyülekezetei között.

Zoltán testvérünk türelmét több éve betegségek sora tette próbára, de végső szívdobbanásáig végezte az áldott Orvos szolgálatát. Utolsó igehirdetését még elkészítette karácsony estéjére, de 2022. december 23-án reggelre elcsendesedett a megfáradt szív dobogása. A prédikációt már nem mondhatta el a gyülekezet közösségében...

Temetésén népes gyülekezet, közel harminc lelkész kísérte utolsó útjára a nyíregyházi Északi köztemetőben – ahol korábbi nemzedékek evangélikus lelkészei is pihennek –, és köszönte meg az egyház Urának, hogy Bozorády Zoltánt nekik adta, s ő közöttük végezte sok jó gyümölcsöt termő szolgálatát. Koporsója felett az igehirdetést Ittész István nyugalmazott lelkész tartotta Jel 22,16–17 alapján. A temetési liturgiát dr. Fabiny Tamás elnök-püspök és Zsarnai Krisztián esperes végezte. Az egyházkerület főpásztora ismertette elhunyt testvérünk gazdag életútját és sok áldással kísért szolgálatát. Az igehirdetés egyszerre volt megemlékezés az elhunyt sokirányú tevékenységéről, tanúságtétel a Krisztusban nyert örök életről s megtérésre hívó szó mindnyájunk szívéhez.

Zoltán testvérünk sokrétű szolgálatát az egyház Urának köszönjük, aki elhívta őt az evangélium hirdetésére, a hívek és lelkésztársak pástrolására, s a Krisztusért ajándékozta neki az örök életet. Az itt maradt gyászolóinak adjon bizonyosságot a mi Urunk által ígért megváltásunkban. Legyen áldott emlékezete abban a reménységben, hogy akár élünk, akár meghalunk, az Úrén vagyunk (vö. Róm 14,8).

Aki győz, azt öltöztetik fehér ruhába. . .

Igehirdetés Bozorády Zoltán nyugalmazott evangélikus esperes temetésén (Jel 22,14)

■ ITT ZÉS ISTVÁN

„Boldogok, akik megmossák ruhájukat...” (Jel 22,14)

Katonai temetésen vagyunk. Igaz, hogy a ravatal nincs leborítva nemzeti lobogóval, nincs sortűz, de az elhunyt harcostársai veszik körül a ravatalt. Zoltán mindig hangsúlyozta, hogy ő katona szeretett volna lenni. Természetéből adódóan volt benne a katona fegyelmeztségéből, keménységéből, harcra készségéből. Világi értelemben nem lehetett katona, végül mégis azzá lett, az Úr Jézus jó katonája, győztes vitéze volt. Aki csak behívót kapott, még teljességgel alkalmatlan a harcra. Kemény kiképzés kezdődik, az Úr Jézus így mondja: „*Ha valaki énutánam akar jönni, tagadja meg magát, vegye fel naponként a keresztjét, és kövessen engem.*” (Lk 9,23)

Követőit küldi a harcba, hogy kígyókon és skorpiókon tapodjanak, és az ellenség minden hatalmán. Természetesen nem test és vér ellen van tusakodásunk, hanem lelki harcot kell folytatnunk. Ahogy a katona az életét teszi kockára népéért, úgy az Úr harcosai is kötelesek: „*Mert testben élünk, de nem test szerint hadakozunk, hadakozásunk fegyverei ugyanis nem testiek, hanem erősek az Isten kezében erődítmények lerombolására. Ezekkel rombolunk le minden okoskodást és minden magaslatot, amelyet Isten ismeretével szemben emeltek, és foglyul ejtünk minden gondolatot a Krisztus iránti engedelmisségre.*” (2Kor 10,3–5)

Zoltán igehirdetési tanuskodnak arról, hogy bátran és bizalmas hittel forgatta a Lélek kardját, Isten igéjét. Hitte, hogy „az ige kőszájként megáll, megszegyenül, ki bántja”, és hogy egyetlen igécske e világ urát porba dönti. Gyakran említette, hogy az egyház ige nélkül megvert csapat.

Zoltán a kereszt teológusa volt, nem csupán elméletben, hanem a mindennapok gyakorlatában is. Több mint két évtizedes közös szolgálataink során egyre közelebb kerültünk egymáshoz, és sokat tanultam tőle. Az ő indítéka mindig a lélekmentő szeretet volt. Lelkigondozói szolgálatában is ez motiválta. Mindig az elveszettet vagy a hitében megrekedt lelket látta. Hosszú távon számon tartotta őket. Valaki így mondta néhány napja: „Megrendültem, hogy négy év után fölhívott. Fontos voltam neki.” Mert az ő Urának, parancsnokának volt fontos.

A búcsúztatásra készülve újra meghallgattam az október 22-én Piliscsabán elmondott igehirdetését. Miután

Jutkát kérte, hogy olvassa fel az igét Jeremiás siralmaiból, bevezetéként megkérdezte: nem bánt-e bennünket, hogy körülöttünk emberek vesznek el? Számonkérte a missziós lelkületet. Arról beszélt, hogy van ellenség – ha nem volna, katonára sem volna szükség. De ahogy Luther, az ige alapján ő is rámutat az ellenségre: a sátán, a világ és a test. Zoltán gyakorlati módon beszélt a győzelem feltételéről: „Egyik, hogy Istenhez közeledésünk legyen mély, hogy a találkozás csodáját átéljük. Ez szükséges, hogy belefoghassunk bizalommal az imádkozásba, hogy szabadok legyünk az őszinte dadogásra. Közben még jobban érezzük jelenlétét, és ez segít, hogy megértsük, amit az Úr közölni akar.”

Igen, a kapcsolat nélkül lehetetlen a győzelmes hívó élet és szolgálat. Gyakran beszélünk és együtt imádkoztunk telefonon is. Saját alkalmatlanságainkról, bűneinkről is, amelyek akadályai az imádságos és győztes hívó életnek. A sátán és a világ feletti győzelem jobban érthető, Jézus így mondja: „*Íme, hatalmat adtam nektek, hogy kígyókon, skorpiókon tapodjatok, és az ellenség minden erején*” (Lk 10,19) – hiszen ez az ő hatalma! De mi van a testtel, az én testi emberemmel, a belső árulóval? Ez is az ő hatalmában áll, hogy az evangélium ereje által szent és engedelmes hívó életben öltson testet.

Szerdán felhívott, és elmondta többek között, hogy a szenteste igéjéhez hozzáveszi a Jel 22,14 verset. „*Boldogok, akik megmossák ruhájukat, mert joguk lesz az élet fájához, és bemennek a kapukon a városba.*” Az itt említett sztolé (stóla) ünnepi vagy hivatali ruha. A tékozló legszebb ruhája, a menyegzői ruha: „*Nagy örömöm telik az Úrban, víg öröme derít Istenem, mert az üdvösség ruhájába öltöztetett, az igazság palástját terítette rám.*” (Ézs 61,10)

Zoltán a kereszt teológusa volt. Éppen ezért őbenne is elvégezte az Úr, hogy lássa a bűneit, és mély bűnbánatra indította, de megadta neki a bocsánatot és a felette való örömet is. Igazán nem érthette az a vád, hogy komor, önmarcangoló, beteges lelkületű keresztény lett volna. Rendíthetetlenül bízott Jézus Krisztus vérének engesztelő hatalmában. Szerdán – amikor telefonon beszélünk – tele volt a szíve ezzel az igével és a karácsonyesti textussal: tapintani lehetett szívbeli vágyakozását, hogy ő is továbbadhassa majd az ünneplő gyülekezetnek a fényes Hajnalcsilagról szóló örömhíret. Akkor nem gondolta, hogy a karácsonyt drága Urával, a dicsőséges Krisztussal ünnepelheti. Mindig, akkor is szóba hozta a közeli találkozás reménység-

* A temetési igehirdetés elhangzott Nyíregyházán 2023. január 6-án.

gét: Nekem az Élet Krisztus, a meghalás nyereség. „*Drágának tekintí az Úr híveinek halálát*” – olvashattuk az *Úmtutatóban* karácsony másnapján.

Nekünk, akik még itt vagyunk, éppen ez az üzenet tőle, amit most továbbadhatok felétek, hogy legyünk készen mi is. Mossuk meg ruháinkat a Bárány vérében, hogy mi is győztes katonái lehessünk győzelmes Urunknak: „Szent, győzedelmes élet...”

„De hogy lehetsz te győztes, kit bűn tart foglyául, ha téged is legyőzhet a győzedelmes Úr?

Csak összetörni engeddd kemény, bűnös szíved, az Úr keresztyét felvedd, s a győzelem tied.”

(EKE-énekeskönyv 413,2)

Aki ezt a harcot megharcolta, aki valóban megmosta ruháját a Bárány vérében, csak annak van joga az élet fájához, csak az mehet be a kapukon a mennyei Jeruzsálembe. Magamról is tudom, hogy csak a bűnbocsánat után van vágy a szívemben, amit a Szentlélek ébreszt: Jöjj, Uram Jézus! Csak akkor bátorodik fel a szív a boldog találkozásra, ha valóban rendeztem az Úrral dolgaimat, ha felemeltetett számomra a kereszt Krisztusa.

Szinte hallom, ahogy megintene engem: Ne rólam beszélj, hanem az én drága Uramról, hogy ő dicsőíttessen meg most is, itt is. Ez a mi küldetésünk, ahogy arra készült, hogy szenteste fölragyogjon a gyülekezet előtt Dávid Gyökere, új hajtása, a fényes Hajnalcsillag, hogy a Lélek és a gyülekezet együtt mondhassa: Jöjj!

De ne értsük félre, éppen a győztes hívő élet dicsőíti meg Urunkat. Hogyne tudnánk, hogy minden győzelem tőle van! Pál bátran meri mondani: „*Ezért szívemből várom és remélem, hogy semmiben sem fogok szégyent vallani, hanem mint mindenkor, úgy most is Krisztust egészen nyíltan fogják magasztalni énértem, akár életben maradok, akár meghalok. Mert nekem az élet Krisztus, és a meghalás nyereség.*” (Fil 1,20–21)

„*Ki tehát a hű és okos szolga, akit azért rendelt szolgálói fölé az Úr, hogy a maga idejében eledelt adjon nekik? Boldog az a szolga, akit ilyen munkában talál Ura, amikor megjön!*” (Mt 24,45–46) Így találta Zoltánt, és csendesén magához szólította őt.

Befejezésül adjunk hálát az Úr drága szolgájáért. Azért kellett nekem tanúskodni, mert hosszú évek során bensőséges kapcsolatunk volt az Úr előtt, tudtunk egymás dogairól, belső lelki harcainkról és az Úr munkájáról, aki nem adja fel, hogy szolgálait megtisztítsa, megszentelje és szeplő nélkül maga elé állítsa. Ezért a gyülekezet és mindnyájan, akik általa lelki ajándékokat kaphattunk, legyünk hálásak:

„*Ne feledkezzetek meg vezetőitekről, akik Isten ígését hirdették nektek. Figyeljete életük végére, és kövessétek hitüket.*” (Zsid 13,7)

Tanúja vagyok, hogy Zoltán testvérünk hite a Krisztus Jézusban folyamatosan növekedett, de most már beteljesült a reménység és látássá lett a hit.

Búcsú Labossa László evangélikus lelkésztől

1930–2023

■ ID. ZÁSZKALICZKY PÁL

Január 1-jén, kilencvenkét éves korában elhunyt Labossa László nyugalmazott lelkész, aki negyvenkét éven át szolgált Kölcshán, a Magyarországi Evangélikus Egyház legkeletibbre fekvő gyülekezetében.

Barátunk és lelkésztársunk, Labossa László évtizedeket kitöltő küzdelmes életútjára emlékezem. A váratlan gyász fájdalom mellett a szolgálatra elhívó Urunk iránti hála tölt el. Hálás vagyok Istennek Labossa Lászlóért, hogy őt haláláig támogatta, s megáldotta lelkészi szolgálatában és családjában.

Debrecenben született 1930. október 28-án. Édesapja, Labossa Lajos először segédlelkész ott, majd hitoktató. Később a család Nyíregyházára került; az édesapa mint hittanár, az édesanya, Polster Erna mint magyar–német szakos tanárnő tanított a Nyíregyházi Evangélikus

Leánygimnáziumban. László Debrecenben járt elemibe, majd tanulmányait a Nyíregyházi Evangélikus Kosuth Lajos Gimnáziumban folytatta. Zaklatott évek sora következett: közelgett a háború, napirenden volt a város bombázása, a tantermek kórtermekké alakultak. 1944. október 21-én egy gyújtóbomba porig égette a Labossa család háromszobás lakását, ők a Luther-ház pincéjében életben maradtak.

A családi otthon evangéliumi levegőjében László és bátyja, Lajos, a későbbi tatabányai lelkész, s fiatalabb fivére, Gusztáv, a későbbi földrajz–biológia szakos tanár már gyermekként megtanulták: tetteinkért és mulasztásainkért felelnünk kell. Ám Istentől adott s megtanulható lehetőségünk van a bűnbánatra és a bocsánatkérésre.

László már gimnazistaként vizsgázott futballbíró volt; a

pályán részrehajlás nélkül, keményen és igazságosan ítélt. Ezek a vonások egész életére jellemzők. 1949-ben érettségizett a közben államosított gimnáziumban. Eredményesen felvételizett a Debreceni Egyetemre, onnan azonban létszámfelettiként elutasították. Amikor mint pénzbeszedő végigjárta a bujtosi városrészt minden portáját, mérhetetlen emberi nyomorúsággal szembesült.

1952 februárjától huszonhét hónapon át munkaszolgálatos katonaként az ország több pontján építkezéseken dolgozott. A kemény munka, a falak tetején betongerendák cipelése közben meg kellett tanulnia: „Nem vagy a magad ura!” Urunk ilyen tapasztalatokkal is a lelkészi szolgálat felé irányította őt. Az 1954. áprilisi leszerelése után megérlelt döntéssel jelentkezett a teológiára.

Az év szeptemberében Labossa László öt év kihagyása után újra iskolapadba ült az Evangélikus Teológiai Akadémián. Akkor ismerkedtünk meg. Idősebb volt nálunk, ennek ellenére testvéri közösségben éltünk. A szeminárium munkában, a beszélgetésekben, az ellentétes álláspontok megvitatásában érdemes volt figyelniük rá. Felmutatta a jót, kiegészítette a hiányt és kijavította a hibát. Mindent a lelkészi szolgálat felől nézett. Reggeli és esti áhítatai mindig megváltó Jézusáról szóltak, az őbelé vetett hitre hívtak, s abban erősítettek. Igazságérzete mindnyájunkét felülmúlta. Nem tudott hallgatni, ha bárkit méltatlan bántás vagy igazságtalan vád ért. A megbántottat megvédte. Alkalmanként jó humorával, népdalaival és pásztornótáival mindnyájunkat fel tudott vidítani.

Évfolyamunk kezdő létszáma tizenhárom fő volt. Hatan hamarosan – részben 1956 őszén – kimaradtak. Az öt év végére négyen maradtunk. 1959. július 19-én a zsúfolt Deák téri templomban Harmati Bélával együtt hármunkat szentelt lelkésszé Káldy Zoltán püspök. Hárman álltunk az oltár előtt, három papfű, s mögöttünk Luther-kabátban apáink. A papi szolgálatra való elhívás után életre szóló volt ez a kibocsátás.

Mint új segédlelkész Labossa László csak december 5-én érkezett Sopronba (a határsávgédelvény késlekedése miatt nem mehetett hamarabb); az ottani húsz hónap alatt öregotthoni látogatások, bibliárai szolgálatok, élénkülő ifjúsági munka várta. Ezután három hónapig szolgált Budahegyvidéken. Lakása szinte szükségszállás volt, a még épülő pesthidegkúti templom alagsorának kis zugában Sztehlo Gábor fekhelyét, imazsámolyát örökölte. A térdeplőn jól látszottak a térdelés okozta foltok. Urunk emlékeztette: minden szolgálat imádsággal kezdődik! Ezután tíz hónapnyi csepeli szolgálat következett. A számtalan szórványlátogatás eredménye: tizenhat konfirmandus. Végül három hónap Rudabányán, és akkor érkezett a hívás: Kölcse keres papot. Oda 1962. november végén költözött.

A községben református, evangélikus, görög- és római katolikus templom, ugyanennyi parókus lelkész. A többi parókián sűrűn változtak a kollégák – Labossa László, aki „az Isten háta mögé” készült, mást tapasztalt. „Isten a tenyerén hordozott!” – vallotta az ott töltött negyvenkét évről.

Ki tudná elsorolni a több mint négy évtized rendszeres és váratlan feladatait? Több ezer megküzdött és kiérlelt, a feltámadott Krisztusról szóló igehirdetés a templomban és a temetőben. Hittanórák és konfirmációs oktatás. Mindezen túl templomrenoválás, a harangok villamosítása, templomfűtés beszerelése. Sok akadályoztatás után épült fel az új lelkészlakás. Annak felszentelése előtt, 1968. augusztus 3-án Sopronban Labossa László feleségül vette Jäger Margitot, aki ott éveken át hűséges munkát végzett a gyülekezet gyermekei és fiataljai körében.

Az új paplak étellel s a gyermekvárás örömeivel telt meg. Péter Mihály 1969-ben, Katalin Erna 1972-ben született. Ám még tizennyolc esztendő sem múlt el, amikor a feleséget, a boldog édesanyát, a papnét hazahívta az élet és a halál Ura. Nemcsak a család, de a gyülekezet fájdalma is mérhetetlen, hiszen a messze városból Kölcse került papné „mindenkit meghallgatott, tanácsot adott, s a gyülekezet tagjai jobban megnyíltak feléje” – összegezte elveszített párjának talentumait az özvegyé lett férj.

Gyermekeinek révbe érkezését Labossa László már egyedül érte meg: Péter Sámsonházán, Nyíregyházán, majd Érden lett lelkész, Katalin Sonkádón óvónő, s a két család három-három unokával örvendeztette meg a családfőt, aki hetvennégy évesen ment nyugdíjba. Nyíregyházára költözött, ahol még éveken keresztül segített, helyettesített. Utolsó szolgálata tavaly november 5-én a kálmánházai templom jubileumán elmondott bizonyágtétele volt: földi sátorházunk elbomlása után a mennyei hajlékba vár mindnyájunkat Urunk. Mondanivalóját az ének szavaival fejezte be: „Isten velünk, viszontlátásra!”

December 9-én a Budapesten tartott nyugdíjaslelkész-találkozón felszólalt, megköszönte Urának, hogy elhívta, és mindvégig segítette szolgálatában. Másnap az érdi lelkészlakásban történt baleset következtében kórházba került, ahol változó állapotban három hetet töltött. A földi élettől az öt naponta hűségesen látogató gyermekeivel, unokáival együtt énekléssel és imádsággal búcsúzott.

Labossa László nyugalmazott evangélikus lelkészt az élet és halál Ura harminchat évi özvegység után kilencvenkét éves korában, január 1-jén a földi sátorából a nem kézzel csinált, örökkévaló mennyei hajlékba fogadta be. Legyen érte áldott a mindenható Isten, az Atya, a Fiú és a Szentlélek!

Örökkévaló hajlék

Igehirdetés Labossa László nyugalmazott evangélikus lelkész temetésén (2Kor 5,1)

■ ADÁMI LÁSZLÓ

„Tudjuk pedig, hogy ha földi sátorunk összeomlik, van Isten-től készített hajlékunk, nem kézzel csinált, hanem örökkévaló mennyei házunk.” (2Kor 5,1)

Gyászoló család, gyászoló gyülekezet! Igehirdetőként megszólalnom ezen a temetésen egyszerre nehéz és mégis könnyű. Nehéz, hiszen a nyíregyházi évek alatt közel kerültünk egymáshoz Laci bácsival, mint ahogy családtagjaival is. Mégis könnyű, hiszen az ő bizonyágtételének fonálát vehetem most föl. Az az ige van a gyászjelentésen, azt az igét hallhattuk most fölolvassva, amelyről november 5-én Kálmánházán ő maga szólt. Szíven ütő erővel, kimérten, megfontoltan, de szembesített mindenkit azzal, amit tudnia kell mindegyikünknek, csak annyiszor nem akarjuk tudni: hogy az időnk lejár, hogy ez a földi sátor, ez a test összeomlik, elbomlik előbb-utóbb.

Hirdette bizonyágtételében azt, hogy van Jézus Krisztusért örökkévaló mennyei otthon: mindazok számára, akik hittel föltekintenek a keresztre, az Úr Jézusra, a megfeszített és feltámadott Megváltóra. Hisz Jézus megmondta a keresztre készülve tanítványainak: Az én Atyám házában sok hajlék van, elmegyek, hogy helyet készítsek nektek. S ha majd elmentem és helyet készítettem, ismét visszajövök, és magam mellé veszek titeket (Jn 14,2–3). Túlnehézünk a halálon!

Szembe kell néznünk vele. Úgy, ahogy egykor a 90. zsolnártában Mózes is szembenézett vele, és megvallotta: „Bizony elmúlunk haragod miatt [...], ha magad elé állítod bűneinket, titkolt vétkeinket orcád viláosságáig.” De ahogyan már Mózes is kérte, mi is azt kérhetjük: Urunk, „[t]aníts úgy számlálni napjainkat, hogy bölcs szívhez jussunk!”

Bölcs szívhez! Hogy lehet ahhoz jutni? „A bölcsesség kezdete az Úrnak félelme” (Péld 9,10) – ott kezdődik. Aztán olvashatjuk Pál apostol egy levelében, hogy „a bölcsesség és ismeret minden kincse” Jézus Krisztusban van elrejtve (Kol 2,3). Igen, Jézushoz kell jönni, hittel órá föltekintetni, előtte a szívünket megnyitni, rábízni magunkat. Ez volt oly fontos, kérlelő figyelmeztetéssel Laci bácsi akkori bizonyágtételében is. Van hely – mondta –, mindenki számára van hely, hisz’ Jézus Krisztus önmagát adta váltságul mindenkéért. Jaj, ki ne maradj arról a helyről, amely számodra is készen van! Igen, ezt a bizonyágtételt és ezt a figyelmeztetést folytathatom én is.

És legyen hangsúlyos ennek az ígének az első szava most először is: tudjuk. Tudjuk, igen, tudnunk kell, hogy lejár itt az időnk, tudnunk kell: elvégzett dolog, hogy az emberek egyszer meghaljanak, azután pedig ítélet következik. De tudhatjuk, tudnunk szükséges, tudnunk kell, hogy mit jelent Isten ígéreteit, kegyelmét hittel, összetört szívvel befogadni, elnyerni, megragadni. Ezt olyan kevesen tudják! Igen, ehhez személyes hitre jutás kell. Laci bácsi élettörténetében is ott volt ez. Családtagjainak elmondta: tizenhét-tizennyolc évesen egy Sréter Ferenc által vezetett evangélikációs konferencián hozta meg ő is a döntést, és bízta rá magát az Úr Jézus Krisztusra, hogy aztán vele élve neki szolgáljon mindvégig.

„Tudom, kinek hittem” – hangzik egész személyesen ez a vallomás Pál apostolnak egy másik levelében (2Tim 1,12; Károli-ford.). De többes szám első személyben is hangozhat: tudjuk. Mert ahogy Pál apostol egybekötötte magát a vallástételben mindazokkal, akik az Úr Jézus Krisztusban hitre jutottak, úgy mondhatjuk mi is többes számban: tudjuk. Igen, a földi sátor össze fog omlani, de az én Uram, aki szeretett engem, és önmagát adta értem, megmondta, hogy aki őhozzá jön, azt ő semmiképpen ki nem veti – hallottuk a bevezető evangéliumi ígében. Elmondta, hogy ő azért szállott alá a mennyből, hogy ne a maga akaratát tegye, hanem annak akaratát, aki elküldte; és az Atya akaratát az, hogy aki látja a Fiút, aki hittel meglátja, hogy kicsoda Jézus, annak örök élete legyen. Én pedig – mondja az Úr Jézus – feltámasztom őt az utolsó napon.

Tudjuk? Tudod, hogy van számodra is bűnbocsánat, új és örök élet Jézus Krisztusért? Csak érte, csak vele, csak kegyelemből! De ha az Úr Jézushoz jöttél valóban, akkor együtt vallhatjuk: tudjuk. Az ő szent Lelke pecsételi el a szívünkben ezt a bizonyosságot. Ahogy itt az ige folytatásában olvashatjuk az ötödik versben: Isten pedig, aki minket erre felkészített, zálogul adta nekünk a Lelket. És „Maga a Lélek tesz bizonyosságot a mi lelkünkkel együtt arról, hogy Isten gyermekei vagyunk. Ha pedig gyermekek, akkor örökösök is: örökösei Istennek és örökös-társai Krisztusnak, ha vele együtt szenvedünk, hogy vele együtt meg is dicsőüljünk.” (Róm 8,16–17) Az Úr Jézus megmondta, mivel jár az ő követése: „Ha valaki énutánam akar jönni, tagadja meg magát, vegye fel a keresztségét, és kövessen engem.” (Mt 16,24) Vele együtt! Igen, abban lesz szenvedés, de a szenvedésben is fölfakadó öröm, mert megvigasztal maga az Úr, mert fölragyog számunk-

* A temetési igehirdetés elhangzott Nyíregyházán 2023. január 9-én.

ra, hogy szent cél felé visz erős karja. És üdvöm az Úr, lelkem, mit aggódnál?

Amikor a mentőre kellett várni azon a bizonyos hajnalon, a nyugdíjaslelkész-találkozó után, Laci bácsi Péter fiának még lediktálta, hogy mi kerüljön rá a karácsonyi üdvözlőlapon, amelyeknek a címzését ő előre elkészítette. „Karácsony üzenete: Immánuel, velünk az Isten. Ez a hit teheti teljessé az ünnepünket, és legyen az elkövetkező évek támasza.” Ezt íratta az üdvözlőlapon. Számára már nem lettek elkövetkező évek. Nem tudjuk, hogy nekünk meddig lesznek elkövetkező évek. Nem tudjuk, mikor zárul le a mi földi utunk, mikor jön a mi Urunk, hogy magához vegye az övéit, és dicsőségébe öltöztesse. Mind ezt nem tudjuk, de annyi mindent tudhatunk, hit által birtokolhatunk – nem úgy, hogy mi szereztük meg, hanem úgy, hogy Isten Szentlelke ajándékozta nekünk Jézus Krisztus megismerésében.

Visszatekintve láthatjuk azt is, hogyan készítette Isten őt is, családtagjait is az elmenetelre. Igékkal volt kövezve ez az út, és énekekkel. Olyan énekeket énekelünk most a temetésen, amelyeket Laci bácsi nap mint nap énekelt – akkor is, amikor már csak motyogva tudta a kórházi ágyon énekelni. Mennyi biznyságtétel van, mennyi tanúság ezekben az énekekben! A halála előtti napon igehirdetési alapige volt az evangélikus gyülekezetekben 2Kor 5,1–10. A halála előtti napon az *Útmutatóban* újszövetségi igeversként ezt olvashattuk a Római levélből: „*Ha Isten velünk, ki lehet ellenünk? Aki tulajdon Fiát nem kímélte, hanem mindnyájunkért odaadta, hogyan ne ajándékozna nekünk vele együtt mindent?*” (Róm 8,31b–32) Igen, van épületünk Istentől, nem kézzel csinált, hanem örökkévaló mennyei házunk. Ő maga biztosít efelől.

Megrendítő belegondolni, de szívünket felemelő ereje is lehet annak, ahogyan a sátor szó többször is előkerül Is-

ten igéjében. Nem mindig érzékeltetik ezt a magyar fordítások. Gondoljunk csak bele, János evangéliumának a prólóusában ott van ez a csodálatos mondat: „Az Ige testté lett, és közöttünk *sátorozott* (ἐσκηνώσεν), és mi láttuk az ő dicsőségét, mint az Atya Egyszülöttjének dicsőségét, telve kegyelemmel és igazsággal.” (Jn 1,14) Köztünk sátorozott a testté lett Ige! Azért, hogy magára vegye a mi bűneink ítéletét, ő, a Bíró, hogy minket megváltson. Bűn, sátán és halál hatalma fölött győzött Jézus!

És aztán szó van ebben az igeversben a földi sátorházzal, amely elbomlik. De a Biblia utolsó lapjain ott találjuk az új ég és új föld, a mennyei Jeruzsálem bemutatását, ahol ezt olvashatjuk: „...*Isten sátora az emberekkel van, és ő velük fog lakni* [itt ismét ez a szó szerepel: sátorozni (σκηνώσει)], *ők pedig népei lesznek, és maga az Isten lesz velük, és letöröl minden könnyet a szemükről, és halál sem lesz többé, sem gyász, sem jajkiáltás, sem fájdalom nem lesz többé, mert az első elmúltak. A trónon ülő ezt mondta: Íme, újjáteremtek mindent. És így szólt: Írd meg, mert ezek az igék megbízhatók és igazak!*” (Jel 21,3–5)

Isten ígéreteiből fakad föl a Krisztusban hívők reménye. Milyen lesz ez az örökkévaló mennyei hajlék e földi elbomló sátor helyett? Most még elképzelnem sem tudjuk. Egyet tudunk: ha már a mennyben van polgárjogunk Jézus Krisztussal, akkor őt mint üdvözítőt Urat várhatjuk vissza, aki elváltoztatja majd a mi nyomorúságos testünket is az ő dicsőséges testéhez hasonlóvá – ezt Pál írja (Fil 3,21). János apostol pedig így lelkendezik első levelében: „...*most Isten gyermekei vagyunk, és még nem lett nyilvánvalóvá, hogy mi vé leszünk. De tudjuk, hogy ha nyilvánvalóvá lesz, hasonlókká leszünk őhöz* [tudniillik Jézus Krisztushoz, mert János apostol számára ő volt a nagy Ő], *mert meg fogjuk látni, amint van.*” (1Jn 3,2; Károli-ford.)

Oda készülsz? Oda készülhetsz! Oda készülj, mert Jézus helyet készített. Ámen.

Húsvét ünnepe után 2. vasárnap (Misericordia Domini)

► Jak 5,13–20

Igehirdetési előkészítő

Kapcsolatban Istennel, egymásért

A vasárnap jellege

Az *Agenda* témái között a húsvét utáni 2–6. vasárnapokat összekapcsoló főcím: „Az élő Krisztus élő gyülekezete”. Talán furcsának tűnhet, hiszen Krisztus mint a Megváltó, mint ma is élő valóság egyértelmű számunkra. Az „élő” jelzi a húsvéti feltámadást: hangsúlyozza Jézus mai jelenvalóságát, életünkben megjelenő, hatalommal bíró, cselekvő létezését és a benne hívők élettel teli, hiteles, gyakorlatban is megjelenő valóságát.

A húsvét utáni második vasárnap Misericordia Domini néven ismert Zsolt 33,5 alapján: „Az Úr kegyelme betölti a földet”. Az ógyházi hagyomány alapján a vasárnap motívuma, altémája a jó Pásztor, aki a kötelezően felolvasandó oltár előtti igében (Jn 10,11–16) kerül elénk. E címeiket, témákat összekötve: Jézust, aki mint jó Pásztor életét adta a juhaiért, értünk, emberekért, Isten feltámasztotta, és általa kegyelmének köszönhetően életünk lehet itt, e földön és egykor majd az örökkévalóságban.

Amit a textusról tudni kell

A textus pasztorális megértése szempontjából lényegtelen mind a műfaji, mind a szerzőség feletti vita, amelyre én

itt most nem térek ki (erről bőszégesen olvashatunk: Groó 1963). A ma gyülekezete számára nagyon fontos értékeket, mondanivalót fogalmaz meg Jakab levele: a vallásos, gyakorlati életre vonatkozó útmutatásokat. (Parainézis: intelemsorozat több íráskutató szerint.)

A levél záró szakasza, textusunk „Az imádság ereje” címet viseli. Felhívja a figyelmet különféle élethelyzetekre, szituációkra: szenvedésre, öröme, betegségre, tévelygésre. Vagyis azt üzeni, hogy minden élethelyzetben bátran fordulhatunk, sőt oda kell fordulnunk Istenhez. Amilyen magától értetődő módon a kisgyermek a szüleihez fordul örömeivel és bánatával, úgy vigyük mi is mennyei Atyánk elé minden dolgunkat.

A betegség témája itt kerül elő először a levélben, és hosszabban is fejti ki ezt a szerző. Érdekes módon ennél az élethelyzetnél a közösség szerepét („*Hívassa magához a gyülekezet véneit, hogy imádkozzanak érte*”) erősen hangsúlyozza, ahogyan teszi ezt a további versekben is. Természetesen nem az orvosi segítség elutasítására biztat ezzel, hanem a közösségre, az egymásra figyelésre és az Isten iránti bizalomra hívja fel a figyelmet a levélíró.

Az olajjal való megkenetésben nem maga a jelképes cselekedet (olaj mint orvosság, olaj mint illatszer az öröm kifejezésére, a felkent Messiással való találkozás), hanem a betegért és a beteggel való közös imádság a fontos, ahol nem a hívó ember, a közösség ereje eredményezi a gyógyulást, hanem Isten hatalma, amelynek a hit enged utat.

Az igazi imádság, a hittel mondott imádság szolgálat. Lehetetlen, hogy csak a magunk dolgait, jó és rossz tetteit vigyük Isten elé. Egymásért imádkozunk! – hívja fel a figyelmünket Jakab. Illés próféta, akinek példáját felhossa a szerző, egész népéért könyörgött. Istentől kapott lehetőségünk, feladatunk, hogy egymásra figyelve, egymást figyelmeztetve az igazságról, Jézus Krisztusról, az értünk életét adó Pásztorról szóljunk.

A perikópa megértése

A perikópa eredetileg 5,16–20-ra vonatkozott, amelyet később egészítették ki 5,13-mal. Ennek oka valószínűleg az, hogy a katolikus egyházi gyakorlat a 14–15. versekre, az olajjal megkenésre hivatkozva él az utolsó kenet és a betegek szentségével. A kijelölt szakaszban, a témát figyelembe véve elmondhatjuk, hogy itt kimondottan a beteg gyógyulása érdekében való cselekedetről és a közös, könyörgő imádkozásról van szó.

Luther szalmalevélnék nevezi Jakab levelét az Újszövetség német nyelvű, 1522-ben kiadott előszavában. Jó és fontos írásnak tartja, hiszen Isten törvényét buzgón tanítja, de véleménye szerint nem Krisztusra mutat, nem szól Jézus szenvedéséről és feltámadásáról.

Alapigénk és az egész levél értéke tartalmában van, még ha nem is kerül elő benne gyakran Megváltónk név szerint. Ő tanított így imádkozni: „*Mi Atyánk*” – nem az egyén, hanem a közösség Atyjához. Ő mondta: „*Kérjétek, és adatik*” – mindig bátran fordulhatunk Istenhez. Jézustól tanultuk: „*Bocsásd meg a mi vétkeinket, miképpen mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőnek*” – az egymás iránti megbocsátás, a bűnbocsánat gyógyító, építő erejű (testileg és lelileg is), és Jakab levelében, különösen igénkben ezek a tanítások hangsúlyosak.

Igehirdetési vázlat

Az Istennel való élő kapcsolat ereje

A személyes kapcsolattartás egyre inkább háttérbe szorul a mai kommunikációban. Könnyebben, bátrabban „beszélünk” a technika segítségével: e-mailben, Messengeren, Viberen, mert ahhoz nem kell az arcunkat adni. Nincs gesztikuláció, mimika, ami az érzéseinket még jobban feltárja.

Pedig az élő beszédnek, a személyes találkozásnak gyógyító ereje van. Merjünk élni az Istennel való személyes kapcsolattartás eszközével, az imádsággal minden élethelyzetben!

Egy olasz közmondás szerint akire Isten rázárja az ajtót, annak kinyit egy ablakot. Szervedésben, ha úgy érezzük, egyedül vagyunk, és Isten magunkra hagyott bennünket, vegyük észre az ablakot, az imádságot, amelyen keresztül eljuthatunk a vigasztaláshoz, a gyógyuláshoz, Jézus Krisztuson keresztül mennyei Atyánkhoz.

Hiszünk-e az ima erejében? Hisszük-e azt, hogy általa – az Istenre hagyatkozásunk által – „megkönnyebbülünk”, segítségre lelünk? Úgy, ahogyan azt Atyánk akarja.

Gyülekezeti közösségben

Az Istennel való személyes kapcsolattartás erejéből, ennek megtapasztalásából az egymásra való odafigyelés követke-

zik. Isten népe, Krisztus nyájának tagjai vagyunk, ami arra kell, hogy indítson bennünket Jézus példája nyomán, hogy a másik embert is észrevegyük, és ha kell, pásztoroljuk, vesszük, Isten elé vigyük.

Mai egocentrikus világunkban nem könnyű megélni, megmutatni az egymás iránti, közösségi élet előnyeit, örömeit. Nehéz az önzetlen, másokra odafigyelő életet hitelesen megélni. Egyáltalán nehéz felfogni, elhinni, hogy létezik ilyen! Mi így élünk? Szánunk időt, energiát a „testvéreinkre”? Merünk „kitárulkozni” egymás előtt?

Mindez őszinteséget feltételez: örömeink, bajaink, betegségeink, sőt bűneink megosztását. Igazi közösség csak a teljes őszinteség légkörében alakulhat ki. Ha emberek hiúságból másnak akarnak látszani, mint amik valójában, és rejtegetik egymás elől önmagukat, hiába vannak látszat szerint meghitt közösségekben együtt!

Nem kell félni az őszinte bűnvallástól – sem önmagunk, sem mások előtt –, mert van megbocsátó kegyelem Istennél. Ha ezt őszintén hisszük és valljuk, akkor bátran merünk a másikkal fordulni, segítséget kérni és kölcsönös segítséget nyújtani, felhívva a figyelmet a cselekvőre: Istenre.

Felelősséggel egymásért

Miért példa Illés e tekintetben? Mit jelent az, hogy ha valaki „lelket ment meg a haláltól”, ezzel vagy ezáltal „sok bűnt elfedez”? Illés a tévelygő Izrael iránti szeretete készítette arra, hogy állhatatos imaküzdelmet folytasson értük. Mi vajon érzünk-e részvétet, érzünk-e szeretetet az eltévelyedett bűnösök és a „veszendő tömegek” iránt? Van-e bennünk vágy és készség, hogy küzdjünk megmentésükért? Menyire kap helyet imádságainkban a tévelygő és veszendő bűnösökért való kitartó imaküzdelem? Sokszor csodáljuk az életmentők hősiességét, akik a természeti katasztrófáktól sújtott területekre is elmennek, az életüket is kockáztatják, hogy más emberi életeket megmentsenek. Aki az örökkévaló evangéliumról tesz bizonyosságot, az még inkább „lelket ment meg a haláltól”, mert nemcsak földi, fizikai, hanem lelki értelemben ment életet.

Az egymás iránti felelősség mozgatója az evangélium, a húsvéti örömhír: hogy Jézus Krisztus él! Jézus feltámadásának valósága és saját feltámadásunk ígérete ad újabb lendületet abban, hogy megvalósítsuk azt a szeretetet, amellyel Isten szeret bennünket. A szülő, mivel szereti gyermekét, és örül a létezésének, szívesen vállalja a felelősséget érte. A házastársak, mivel szeretik egymást, szívesen hordozzák és megosztják egymással a terheiket. Egy jó vezető, mivel szereti a munkáját és a beosztottait, kiáll értük, és ha kell, harcol, segít nekik, és felelősséget vállal értük.

Felelősek vagyunk egymásért! Az egyetemes papság elvét vallva nem tekintjük egymást különbözőnek. Mindannyian Isten kegyelméből élünk, abból a szeretetből,

amelyet megmutatott Jézus Krisztusban. Utat mutatott, amelyen járnunk kell együtt, egymás iránti felelősséggel: imádkozó, bűnvalló és megbocsátó, egymást jó útra terelgető közösségekben.

További javaslatok az istentisztelet megtartásához

Lekció

Jn 10,11–16

Énekek

EÉ 88, 261, 401, 470

Imádság

„Hinni taníts, Uram, kérni taníts!
Gyorsan elszáll a perc: kérni taníts!
Lásd gyengeségemet, Erősíts engemet,
Míg diadalt nyerek: Kérni taníts!”
(Református énekeskönyv 479,3)

Családi vagy gyerek-istentisztelet

Mindenkinek papírt kiosztani egy kérdéssel, például: Kiért imádkozol? Miért vagy hálás? Mit köszönsz meg? Mit kérsz? stb. Egy-egy mondattal válaszoljanak. Ezeket összegyűjtve a végén olvassuk fel imádságként.

A beszélgetés során a következő kérdésekre térnek ki: Kivel szoktál a legtöbbet beszélgetni? Mi mindent mondatsz el neki? Miért vele beszélgetsz?

E kérdések-válaszok alapján rámutatni a minket szerező Atyára, a Jézustól tanult imádságra, amelyben példát kapunk arra, hogy miért, kikért lehet, kell imádkoznunk (egy-másért is, ahogy ezt az alapigében látjuk).

Illusztráció

„Igénk utolsó mondata Jézus utolsó szavaira emlékeztet. Más szavakkal ugyan, de ugyanazzal fejezi be levelét, amit Jézus legutoljára így mondott tanítványainak: »Menjete el tehát, tegyetek tanítvánnyá minden népet..., tanítva őket, hogy megtartsák mindazt, amit én parancsoltam nektek.« (Mt 28,18–20) Krisztus egyházának egész programja benne van ebben a felszólításban. Az egyház lényegét, életrajzát, hivatását éppen az adja, hogy eszközüvé lesz a Krisztusról szóló örömhírnek a világban, és ennek az örömhírnek az erejével lelkeket ment meg a haláltól az örökkévalóság számára.» (Jóó 1999, 162. o.)

Felhasznált irodalom

EICHORN, Carl 2022. *Isten műhelyében*. Evangéliumi Kiadó, Budapest.
FRIEDRICH Lajos 1934. *Vasárnapok*. Kecskemét.

GROÓ Gyula 1963. *Jakab levele*. Evangélikus Egyetemes Sajtóosztály, Budapest.

JOÓ Sándor 1999. *Hitben járni*. Ajtony Artur, Budapest.

LYNGAR, Einar 1975. *A gyermekek áhítatkönyve*. Lohses Forlag, Fredericia.

MAGASSY Sándor (id.) 2005. *Perikópák*. Magánkiadás, Budapest.

RAVASZ László 1991. *Az Újszövetség magyarázata*. 2. köt. Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest.

■ KOLLERNÉ LOÓS ZSUZSANNA

Húsvét ünnepe után 3. vasárnap (Jubilate)

► 1Thessz 5,16–24

Igehirdetési előkészítő

Öröm van nálad!

A vasárnap jellege

Húsvét ünnepe után vagyunk. A feltámadás örömhíre járja át az egyházat. Az egyházi esztendő és a kijelölt bibliai ige pünkösdi ténye és ajándéka felé vezet. A nap névadó zsol-tára (Zsolt 66,1) – örvendezésre hív. Tudunk-e, merünk-e a mindennapok eseményei között odafigyelni, ráhangolódni azokra az üzenetekre, amelyeket Isten közöl velünk? Élethálal kérdései ezek. A válaszok Istennél vannak, és a megoldás is minden élethelyzetre. Tudom, nem könnyű ez az út, amikor szembesülnünk kell a pusztító háborúval, a föld-rengés megrendítő képeivel, az áldozatok számával, betegségeinkkel, bűneink következményeivel, személyes gondjainkkal s mindazzal, ami a szívünkben és gondolatainkban van. Isten világot átformáló ereje lehet forrása örömünknek, s ez új lehetőséget ad benne bízó népének, az egyházaknak és minden embernek.

Amit a textusról tudni kell

Pál második missziói útján alapítja meg ezt a gyülekezetet. Három hétvégi szolgálat után üldöztetése miatt azonban tovább kell mennie. Átadta már az örömhírt a feltámadt, élő Krisztusról. A hirdetett ige végzi feladatát, létrejön a gyülekezet. A levél valószínűleg Korinthusban íródott, Kr. u. 50-ben. Figyelmet érdemlő azért is, mert ez a levél az apostol legkorábbi fennmaradt írása. Nem magánlevél, hanem egy közösségnek szól. Istentiszteleti alkalmakon olvasták fel (1Thessz 5,27). Formai szempontból levél, tartalmi szempontból prédikáció, amely az első keresztények számára tanítást és biztatást is adott a felmerülő kérdések, a gyülekezet életében bekövetkező ne-

hézségek kezelésére. Elméleti és gyakorlati útmutatásokkal van dolgunk. Ennek ismeretében nekünk is indokolt komolyan vennünk az apostoli intéseket, mert nemcsak az akkori tagoknak szól, hanem minden kor gyülekezeteinek. Textusunk a levél záró egységének része (14–22: intések, tanácsok; 23–24: áldáskívánás; 25–28: záró rendelkezések).

Intések, tanácsok

Jelentős részük általános, kortól független üzenetet és a keresztény élettel kapcsolatos tartalmat hordoz. Pál a feltámadásról tanít, majd arról, hogy hogyan várják Krisztus visszajövetelét, és tanácsokat fogalmaz meg az odáig vezető úthoz. A maroknyi induló gyülekezet számára a napi kihívások között kell megtalálni a válaszokat és a kapaszkodókat a Krisztusban megújuló élet földi és reménybeli mennyei folytatásához.

Tizenkét felszólító igéből áll ez szakasz: *intsétek* a tétlenkedőket, *biztassátok* a bátortalanokat, *karoljátok fel* az erőtlenekeket, *legyetek türelmesek* mindenkire, *vigyázzatok*, hogy senki se fizessen a rosszért rosszal, *törekedjétek* mindenkor a jóra egymás és mindenki iránt. (Ez a hat intelem nem része a kijelölt prédikációs szakasznak, de fontos az egész mondandó szempontjából.) Mindenkor *örüljétek*, szüntelen *imádkozzatok*, mindenért *hálát adjatok*, mert ez az Isten akarata Jézus Krisztus által a ti javatokra. A lelket *ne oltátok ki*, a prófétálást *ne vessétek meg*, de mindent *vizsgáljátok meg*, a jót tartsátok meg, a gonosz minden fajtájától tartózkodjatok.

Pál felszólításai zsidó háttéréből kiindulva szólítják meg a thesszalónikaiakat, a pogány környezetben élőket, hogy a köztük meghirdetett evangélium megerősítést nyerjen e levél által. Ennek a felelőssége a gyülekezet ügye. Fontos, hogyan viselkednek egymással szemben. Nem erkölcsprédikációval van dolgunk, hanem az egymás iránti felelősség megélésére, a másik megsegítését szem előtt tartó, szolgáló életre való buzdítással. Nem fegyelmelni akar a szerző, hanem támogatni, segíteni, tanácsolni.

Áldáskívánás

Az egymáshoz való viszonyulás után az öröm, imádság, hálaadás témaköre már Istenhez kapcsolódó kötelezettségre hívja fel a figyelmet. Ehhez szorosan kapcsolódik a Lélek munkájához való helyes hozzáállás felelőssége, ugyancsak három elemében: a lelket ki ne oltátok, a prófétálást meg ne vessétek, mindent megvizsgáljátok, a jót megtartva, a rosszat elvetve. A lehetőségen túl Pál Isten akaratként adja tovább az így élők javára.

Az áldás központi gondolata a megszentelődés. Az intések után az ember véges, töredékes volta ellenére Isten áldását és ígértét adja. Ez már az Isten munkája, ajándéka, ami a teljes embert érinti. Isten megszentelő, bűnbocsátó kegyelméért adhat hálát a gyülekezet. Isten az, aki megör-

zi az övéit. Ezzel Pál visszatér a levél főtémájához, a parúzia kérdéséhez és helyes megértéséhez.

A perikópa megértése

A thesszalónikai levelek főtémája a parúzia. Kijelölt szakaszunk nem kényszerít arra, hogy ezzel mélyrehatóan foglalkozzunk az igehirdetésben. Abból a szempontból viszont fontos a kérdés megválaszolása, hogy mi lesz az elhunytakkal, akik így elvesztek, és nem teljesült rajtuk Isten ígérete. A feltámadás kérdése került a középpontba. Akik személyesen érintettek a kérdésben, választ kaptak (4,13–18), de a bátorítás és megerősítés a gyülekezetnek szól. Pál bizonyosságot tesz, hogy Isten a teljes embert (test, lélek, szellem) megőrzi teljes épségben, feddhetetlenül Krisztus eljövételére. A biztosíték erre az elhívó, cselekvő, hűséges Isten.

Igehirdetési vázlat

Több út áll előttünk, amikor szembesülünk azzal, amit ez a tartalmában gazdag igeszakasz elénk ad. Szinte minden mondata egymagában is olyan üzenetet hordoz, amiről külön-külön prédikációt lehetne írni. Pál apostol nyomába kell lépniünk, aki a Lélek vezetésére indul el, alapít gyülekezetet, és nem könnyű körülmények között továbbsegíti őket a keresztény élet sok kérdést és élethelyzetet adó útján. Hálaadással, könyörögve, és biztatva őket. Gyülekezetet szólítunk meg. Olyan embereket, akik kérdéseikkel, napi problémáikkal a világ eseményei, tragédiái ismeretében jönnek a templomba.

Mindenkor örüljétek!

Ha meghalljuk ezt a felszólítást, és belegondolunk, szorító érzésekkel kell szembenéznünk. Átéltük a járványt, láttuk a háborút és annak minden következményét, szembesültünk a földrengés pusztító, tízezrek életét kioltó erejével, megéltünk nehéz személyes élethelyzeteket. Örülni nem könnyű, mert ennek az érzésnek a gyökere az ember legbensőbb részében van. A felszólítás még megdöbbenőbb része a „mindenkor, minden helyzetben” kitétel. Pál későbbi levelében a filippi gyülekezetnek így adja tovább ezt a bátorítást: „*Örüljétek az Úrban!*” (Fil 4,4) Csak Isten szeretetéből indulhat el ez az öröm, a tényből, hogy Krisztus feltámadt, legyőzte a halált, így utat nyitott az örök életre, az üdvösségre. A vele való közösség, a tőle kapott ajándékok felül tudják írni a legnehezebb élethelyzeteket is.

Szüntelenül imádkozzatok!

Olyan közvetlen összeköttetés ez az élő Istennel, amely nélkülözhetetlen és elszakíthatatlan. Pál is gyakorolja a min-

denért való hálaadással együtt. Olyan kérés ez, amelynek nincsenek időkorlátai: folyamatos, élő és működő kapcsolat Istennel, akit nemcsak összekulcsolt kézzel, hanem minden gondolattal, kimondott szóval behívhatunk az életünk minden részébe. A benne való létezés, a reá való hagyatkozás csodálatos lehetőség és ajándék. Ennek megtapasztalása az imádkozás naponkénti gyakorlása.

Mindenért hálát adjatok!

Talán a legnehezebb felszólítás a három közül. Akkor sem, ma sem vagyunk elégedettek sok mindennel. Van, amit máshogy gondoltunk és terveztünk, képzeltünk, s ha nem úgy valósul meg, akkor elkeseredünk, és elégedetlenek vagyunk. Nem merjük elfogadni, hogy minden dolog mögött Isten jó szándéka, akarata van. Tanulni kell alázatos, neki engedelmeskedő, reá figyelő, benne bízó reménységgel ezt a hozzá való, egyedül helyes viszonyulást. „Mert ez az Isten akarata Jézus Krisztus által a ti javatokra.” Jó tudni ezt, mert lezár és összefoglal mindent. A feltámadt Krisztus eddig is értünk cselekedett, és ezután is így fog tenni, ha hálaadással élünk belőle és felkínált ajándékaiból.

A lelket ne olt�átok ki, a prófétálást ne vessétek meg, mindent vizsgáljatok meg!

A következő három intés már a gyakorló keresztény életre utal: „A lelket ne olt�átok ki...!” Valószínűsíthető, hogy az apostol az égőáldozati oltáron lévő tűzre utal, amelynek folyamatosan égnie kell. Isten Lelke is szünet nélkül ég, működik, ha nem fojtják el a személyes életben és a gyülekezetben. Szünet nélkül, folyamatosan végzi szolgálatát, vezetését. Így értjük meg a nekünk szóló igehirdetést, így élhetjük át a testi és lelki gyógyulásokat, így lehet testünk a lélek temploma. A döntés felelőssége rajtunk van, nem kényszerként, hanem drága ajándékként élhetünk vele. Kioltható, de akkor számolnunk kell a sötétség minden következményével. „...a prófétálást ne vessétek meg...!” Isten különleges ajándéka a prófétai szó. Izrael népének életében döntő volt, mert közvetítette Isten akarát. Ezt adták át a próféták és ezt viszik tovább az apostolok és az igehirdetők is a gyülekezetekben. Megvetni nem szabad, de mindent vizsgáljatok meg. Van hamis tanítás. A helyes döntéshez kapunk értelmet, és a Lélek vezetése is segítségünkre van. „...a jót tartšátok meg, a gonosz minden fajtájától tartózkodjatok!” Bárcsak sikerülne!

Áldás

Végezetül az apostol áldást ígér. Azt kívánja, hogy Isten maga őrizze meg övéit, szentelje meg őket. Olyan ígéret, lehetőség, biztatás ez, amely túllép a halandó, bűnös ember határain. Isten nem tökéletes embereket akar látni, akik képesek saját akaratukból hibátlanná, tökéletessé válni. Ez lehetetlen. Neki elég a mi szándékunk és igyekezetünk, hogy

véghez vigye akarát, és megszenteljen bennünket. Ez a teremtő Isten munkája, és a teljes embert érinti. Krisztus feltámadásában megbékéltette magával az egész teremtett világot. Csodálatos örömhírral zárul textusunk: „*Hű az, aki elhív erre titeket; és ő meg is cselekszi azt.*” Istennek a hűsége mindennek a kezdete, a tartalma és a célja. Olyan működő cselekvő erő, amelynek a fényében kell látnunk a theszalonikai gyülekezet életét és a magunk életét is. Bizonyosak lehetünk abban, hogy ő akkor is hűséges marad, ha mi nem tudunk azok lenni. Kegyelme az, hogy így tartozhatunk hozzá, lehetünk gyermekei az örömteli, szüntelen imádságban és hálaadásban már itt a földön és Isten országában.

További javaslatok az istentisztelet megtartásához

Lekció

Jn 16,16–23a

Énekek

EÉ 48, 364

Áldás

Áldásnál javaslom az ígékben szereplő áldást alkalmazni: „*A békesség Istene szenteljen meg titeket teljesen, és őrizze meg a ti lelketeket, elméteket és testeteket teljes épségben, feddhetetlenül a mi Urunk Jézus Krisztus eljövételére. Hű az, aki elhív erre titeket; és ő meg is cselekszi azt.*”

Illusztráció

Látás. Szemünk a lélek tükre. Szinte minden ember előbb vagy utóbb találkozik azzal, hogy nem lát tökéletesen. Van, aki születésétől kezdve, és van, aki az évek számának gyarapodásával szembesül azzal, hogy már nem tudja elolvasni az apróbb betűket vagy nem látja élesen a távoli dolgokat. Felkeresve az optikát, a vizsgálat után szemüveget kapunk. Közel- vagy távollátást segítő, de van, akinek mindkettőre szüksége van. Példa lehet kijelölt igeszakaszunk feldolgozásában ez az ismeret. Közel vagy távol? A bifokális lencse használata a gyakorlatban okozhat nehézségeket. Talán a multifokális lencse a legjobb megoldás? A világban járni, közlekedni, olvasni, embertársaink arcát felismerni lehetőség lehet a multifokális lencse. De az életünk igazi megéléséhez a legjobb megoldás Krisztus szemével látni, rábízni a vezetést, és követni őt.

Minden út az első lépéssel kezdődik. Az első lépés azért fontos a hit szempontjából is, mert azt az alapvető döntést jelzi, hogy mostantól Istennel akarunk élni. Egyetlen út sem ér véget azonban az első lépéssel. Annak a döntésünknek, hogy Istennel akarunk élni, napról napra, sőt gyakran óráról órára meg kell ismétlődnie. (Klaus Douglass: *Megalapozott hit*)

Egy kereszténnyé vált ember elment a lelkészéhez, és ezt mondta neki:

– Tiszteletes úr, sokkal egyszerűbbnek képzeltem el mindent. Azt gondoltam, ha keresztény leszek, egy csapásra megoldódik minden problémám, de semmi ilyesmiről nincs szó! Ellenkezőleg: most egy problémámmal több van! Korábbi életem küzd azzal az új élettel, amit most folytatni akarok, és nekem úgy tűnik, minden más vagyok, csak nem mintaszerű keresztény. Olyan ez, mintha két macska harcolna a lelkemben, egy fekete és egy fehér, és nem vagyok biztos abban, melyikük fog győzni.

– Ez attól függ – válaszolta a lelkész –, melyiket eteti jobban.

Felhasznált irodalom

BENCZE András 2001. Húsvét ünnepe után 3. vasárnap. *Lelkipásztor*, 76. évf. 4. sz. 158–160. o.

CONSTABLE, Thomas L. 1998. Pál első levele a thesszalonikaiakhoz és Pál második levele a thesszalonikaiakhoz. In: John F. Walvoord – Roy B. Zuck: *1Thesszalonika – Jelenések*. Kereszténység Ismeretterjesztő Alapítvány, Budapest. (A Biblia ismerete kommentársorozat 8.)

CSERHÁTI Sándor (ifj.) 2001. Igehirdetés Szegeden. *Lelkipásztor*, 76. évf. 7–8. sz. 312–313. o.

HAFENSCHER Károly 2009. Húsvét ünnepe után 3. vasárnap. *Lelkipásztor*, 84. évf. 4. sz. 154–156. o.

KNOCH, Otto 1993. 1. és 2. *thesszaloniki levél*. Szent Jeromos Bibliatársulat, Budapest.

■ KIS JÁNOS

Húsvét ünnepe után 4. vasárnap (Cantate)

▶▶ Jel 15,3–4

Igehirdetési előkészítő

Felszabadult, szabadító ének

A vasárnapról

A húsvét utáni negyedik vasárnap Cantate vasárnapja, a 98. zsoltár kezdősora után: *Cantate Domino canticum novum* – „Énekeljete az Úrnak új éneket!” A húsvét utáni vasárnapokat a feltámadás öröme ragyogja be. A feltámadás az újrakezdés ünnepeként új éneket ad a szánkba. Mai igénk Mózes ősi énekét új énekként, a Bárány énekeként énekl.

Cantate vasárnapján megszólalnak a gyülekezeti kórusok, a könyörgő imádságba belefoglaljuk kántoraink és kórusaink szolgálatát, felolvassuk a kántorképző körlevelét.

A textusról

Luther 1522-es előszavában rossz véleménnyel van a Jelenések könyvéről. „E könyvnek nem egyedül azt rovom fel, hogy sem apostolinak, sem prófétainak nem gondolhatom. [...] Az apostolok hivatalához az illik, hogy képek és látomások nélkül szóljanak Krisztusról és cselekedeteiről. S egyetlen prófétát sem lelsz az Ótestamentumban, hát még az Újban, aki kezdettől végig egyfolytában csupa látomásokat és képeket írta le. Nem láthatom be, hogy szavait valóban a Szentlélek sugallta volna.” (LVM 5: 319. o.) Valóban nehéz értelmezni a Jelenések könyvének sok homályos látomását, szerencsénkre azonban Cantate vasárnapi perikópánk nem látomásos képeket, hanem csak szavakat vágott ki a szövegből, a Krisztust dicsőítő himnuszt. Ennek érdekében a perikópa töredékmondattal kezdődik, alanya – az előző versből tudható – a tűzzel vegyített üvegtenger mellett álló, a fenevadat legyőző gyülekezet. A megelőző verseket mégsem olvasnám fel, ezen a vasárnapon csendüljön fel látomások és képek nélkül egyedül Mózes és a Bárány éneke.

A himnusz mennyei istentiszteleten hangzik el. A mennyei jelenet visszautal a 14. fejezet mennyei istentiszteletére. A könyv szerzője „az egész művet istentiszteleti keretbe állítja bele” (KARNER 1990, 32. o.). A Jelenések könyvének látomásai a mennyei istentisztelet liturgiájának egy-egy csomópontjához kapcsolódnak. Keresztény istentiszteleti liturgiánk több himnikus sora is a Jelenések könyvéből való. A 15,3–4 himnusának mondata hangzik el liturgikus istentiszteleti rendünk Laudamus te tételében: „Egyedül te vagy szent” (LK 71. o.).

A himnusz idézetek sorából áll. Elsőként Mózes énekét idézi (2Móz 15). A tenger szétválasztása után Mózes Istent dicséző énekben ad hálát az Úr csodálatos szabadító tetteiért.

Ez a költemény Izrael legkorábbi és legdöntőbb hitvallásai közé sorolható JHVH hatalmáról és állhatatos szeretetéről (lásd BRUEGGEMANN 2012, 185. o.). A Jelenések könyvének olvasói számára ismertek voltak a Mózes-ének sorai, az énekre utalva megszólaltak számukra a szabadító Istent dicséző szavak: „Éneket mondok az Úrnak, mert igen felséges [...], megszabadított engem. [...] őt dicsőítem, [...] őt magasztalom. [...] Jobbod [...] dicső az erőtől [...]. Kicsoda olyan az istenek között, mint te [...]? Kicsoda olyan felséges szentségében, félelmetes dicső tetteiben, csodákat cselekvő, mint te? [...] Hűségesen terelgeted e megváltott népet...”

Az exodushagyomány az egész Szentírás meghatározó hagyománya. A Tóra, a próféták és az íráskor visszatérő motívuma Isten szabadító tette. Jel 15,3–4 himnusának minden sora ószövetségi helyeket idéz: Zsolt 11,2; 139,14; 145,17; 5Móz 32,4; Jer 10,6–7; 1Sám 2,2; Zsolt 86,9; Ézs 60,3; 62,2; Mal 1,11 (lásd TAKÁCS 2000, 323. o.) Az idézetek egybecsen-

genek Mózes énekének soraival. A hallgató számára a teljes Szentírás szólal meg a himnuszban.

A himnusz szavaiban megfogalmazódik az Isten tettei feletti ámulat és csodálat. A mindenható, *pantokrátor* szó kapcsán gondolhatunk az ókeresztény bazilikák lenyűgöző és hódolatot ébresztő mozaikábrázolásaira. A himnusz egyszerre nevezi igaz valóságnak és igazságosnak Istent (δικαίαι και ἀληθιναι). A népek eljönnek, jelen vannak teljes figyelemmel és odaadással, leborulnak színe előtt, aki egyedül szent.

A Bárány a Jelenések könyvében a meghalt és feltámadott, megdicsőült Krisztus szimbóluma. „*Olyan volt, mint akit megöltek*” (Jel 5,6). De nem tetem, hanem „ott áll” dicsőségesen a trón közelében (lásd KARNER 1990, 85. o.). A Bárány éneke nem idézetet jelent, hiszen Jézusnak nem olvassuk énekét az evangéliumokban, hanem a Bárányról szóló, a Bárányt dicsőítő éneket jelent.

Teológiai összefüggések

Izrael népe legősibb és alapvető hitvallásában JHVH szabadító Isten. Az Újszövetség Jézusban felismeri az exodus és az egész Ószövetség szabadító Istenét. Az evangéliumok párhuzamot vonnak Mózes és Jézus között, Izrael népének Egyiptomból való szabadulása és Jézus története között. Ilyen párhuzamok többek között a születéstörténet motívumai: az egyiptomi és betlehemi gyermekgyilkosság, Jézus nevének jelentése – „ő fogja megszabadítani népét” –, az egyiptomi menekülés. Mózes törvénye a Sínai-hegynél – Jézusé a Hegyi beszédben. Jel 15,3–4 himnuszában Mózes énekének Istent dicsőítő szavai a Bárány Jézust magasztalják. A Bárányt magasztalják a himnusz ószövetségi idézetei. A himnusz hitvallása szerint róla szól az egész Szentírás, a Tóra, a próféták és az íráskönyvek. A Jelenések írója a meghalt és feltámadott Jézus alázatában és erejében látja meg a mindenhatót, a szentet, a szabadítót, az igazat és az igazságot.

A Jelenések könyvének istentiszteleti közössége a Jézusban szabadítót látók közössége. Megszabadítottak és szabadításra vágyók közössége. Magukra ismernek az Egyiptomból kivezetett népben, akiket az Úr csodálatos tetteivel megszabadított, és magukra ismernek azokban a népekben, akik eljönnek mind, és leborulnak előtte.

Az igehirdetés felé

Énekeljétek az Úrnak új éneket!

Nomád tábori tapasztalatom, hogy ahol nincs téroró és a gyerekek fülében nincs folyamatos gépi zene, ott rövid időn belül elkezdnek énekelni. A tábor meghatározza a spontán, felszabadult éneklés. Egyszer kirándulás közben

eltévedtünk, ránk esteledett, az eső is eleredt. A társaság spontán énekelni kezdett, hogy elűzze a félelmet. Éneklés közben nincs félelem. Éneklés és szabadítás összetartozik. A felszabadult ember tud énekelni, ugyanakkor az éneklés felszabadít. A szorongás elnémítja az embert. A szorongó embernek a beszéde is dallamtalan, szürke, egyhangú, érzelmentes. A felszabadult ember beszéde dallamos. Felcsendülnek benne az érzelmek: öröm, vágyakozás, de a harag és szomorúság is hangot kaphat, felszabadulhat. Ezért minden ünnepünknek, gyászunknak és örömünknek része az éneklés. Az elnyomás elnémít, mint *A walesi bárdok*ban: „Körötte csend amerre ment, / És néma tartomány.”

A szabadító Jézus

Jézus minden gyógyításával és csodájával megköttözöttségéből szabadította meg az embereket. A szeretet felszabadító légkörében talpra állt a béna, jóllakott az ötezer ember. Szabadítása legyőzte az elnyomó hatalmokat. Felegyenesedett a meggörnyedt asszony. A beteg lélek, ami az asszonyt tizenhét éve nem engedte felegyenesedni, környezetének szívtelensége, elvárásai lehettek. A zsinagógában Jézus előszólította őt az asszonyok rácsa mögül. Már figyelme felszabadító tett volt. Így hívta középre a sorvadttá kezű embert, vagy szabadította meg láncaitól a gadarai megszállottat. Erős karral, ahogyan Isten szétválasztotta a tengert.

Jézus halálának és feltámadásának mintázata

Jézus halála és feltámadása bűneink kötelékeitől szabadít meg. Felszabadít kapcsolataink helyreállítására önmagunkkal, embertársunkkal, közösségeinken belül. Halála leleplezi a bűnt, a bűnbakképzésünk, önfelmentésünk, hatalommal való visszaélésünk sokszor rafinált, manipulatív technikáit. Keresztjét szemlélve a hívő ember magára ismer. Krisztus keresztre jutott – írja LUTHER *Hogyan szemléljük Krisztus szent szenvedését?* című prédikációjában (1997, 12. o.). A bűneivel szembenézni kész ember számára Jézus az újrakezdés lehetőségét nyújtja. Jézus feltámadásának és a feltámadt Krisztussal való találkozásoknak a történetei az újrakezdés történetei. Tanítványait hivatással bízza meg, útra indítja őket. Péterrel, Tamással, a tanítványokkal való találkozásakor kezén és lábán láthatóak a sebek. Mint a Bárány, akit megöltek, mégis él. Ernst Barlach *Das Wiedersehen – Krisztus és Tamás* című szobra a feltámadt Jézust megsebzett, megtört alaknak mutatja, aki mégis megtartja Péter alakját.

Így szólít meg minket is a Feltámadott. Megszabadít az életünket elnyomó hatalmaktól, bűneinkkel való szembenézésre indít, és az újrakezdés lehetőségével ajándékoz meg. Lelkiismeretünk, kapcsolataink, közösségeink újjászületésének lehetőségével. Sebzetten és vétkeinket vállalva kapunk és nyújtunk bűnbocsánatot. Jézus halálának és feltámadásának mintázatára ismerünk rá életünkben ezekben

az újrakezdésekben. A szabadító Isten tetteire ismerünk rá. És együtt énekeljük Mózesrel, a prófétákkal, a zsoltárokkal és a Jelenések gyülekezetével a Bárány énekét.

További javaslatok az istentisztelet megtartásához

Lekciók

Ézs 12,1–6: Ézsaiás próféta szintén Mózes énekét idézi: „...erőm és énekem az Úr [...]. Énekeljétek az Úrnak, mert fenséges tetteket vitt véghez...!”

Az evangélium, Jn 16,5–15 mennybemenetelre és pünkösdre mutat.

Énekek

Az ünnep graduáléneke – *Mi Urunk, édes Atyánk* (EÉ 233) – az evangéliumhoz kapcsolódik. A *Jer, örvendjünk, keresztyének* (EÉ 318) éneklésre hívó, a szabadításért hálát adó lutheri ének. A dicséreték közül sok további ének választható, amelyek hálát adnak Istennek a Jézusban átélt felszabadító szeretetért.

A himnusz responzórikusan, soronként váltogatva is felolvasható. Használható az énekelt liturgikus istentiszteleti rend.

Illusztráció

VERS

Pilinszky János: *Introitusz*

Ki nyitja meg a betett könyvet?
Ki szegi meg a töretlen időt?
Lapozza fel hajnaltól-hajnalig
emelve és ledöntve lapjait?

Az ismeretlen tűzvészébe nyúlni
ki merészel közölni? S ki merészel
a csukott könyv leveles sűrűjében,
ki mer kutatni? S hogy mer pusztá kézzel?

És ki nem fél közölni? Ki ne félne,
midőn szemét az Isten is lehúnyja,
és leborúlnak minden angyalok,
és elsötétül minden kreatúra?

A bárány az, ki nem fél közölni,
egyedül ő, a bárány, kit megöltek.
Végigkocog az üvegtengeren
és trónra száll. És megnyitja a könyvet.

Bibliográfia

Rövidítések

LK = Agendaszerkesztő és Liturgiai Bizottság (szerk.) 2007. *Evangélikus istentisztelet – Liturgikus könyv*. Luther Kiadó, Budapest.

LVM 5 = LUTHER, Martin 2011. *Bibliafordítás, vigasztalás, imádság*. Szerk. Csepregi Zoltán. Luther Kiadó, Budapest. (Luther válogatott művei 5.)

Felhasznált irodalom

BRUEGGEMANN, Walter 2012. *Az Ószövetség teológiája. Tanúságtétel, vita, pártfogás*. Ford. Tunyogi Lehel. Exit Kiadó, Kolozsvár.

KARNER Károly 1990. *Apokalipszis*. Evangélikus Sajtóosztály, Budapest.

LUTHER, Martin 1997. *Hogyan szemléljük Krisztus szent szenvedését? / Így imádkozzál!* Ford. Vég helyi Antal – Balikó Zoltán. Magyarországi Luther Szövetség, Budapest.

TAKÁCS Gyula 2000. *Jelenések könyve*. Kairosz, Budapest.

■ KÉZDY PÉTER

Húsvét ünnepe után 5. vasárnap (Rogate)

►► Kol 4,2–4

Igehirdetési előkészítő

A kereszténység titka

A vasárnap jellege

Rogate vasárnapja nevét az evangéliumban szereplő felszólításról kapta: Imádkozzatok, kérjétek! A mennybemenetel ünnepén keresztül pünkösöd előtt álló egyház legfontosabb imádsága: Jöjj, Szentlélek! – hiszen az ő érkezésénél jobb ajándékot nem kérhetünk. A keresztény közösség imádkozik. Vertikális tájékozódás nélkül a kereszténység egy volna a világ intézményei közül, tehát okafogyottá válna a létezése. A vasárnap ószövetségi olvasmányában Mózes könyörgő, közbenjáró imádságot végez az aranyborjút imádó népért az Úrnál (2Móz 32,7–14). Az evangéliumban Jézus az azt ígéri, Isten meghallgatja az ő nevében mondott imádságot (Jn 16,23–27). Az ógyházi epistola az imádság erejéről szól (Jk 5,16–20).

Amit a textusról tudni kell

Pál a Kolosséi levelet a gyülekezetben fellépő kétféle tévedés megfékezésének szándékával írja. Az egyik a judaisták, a másik a gnosztikusok tévtanítása. Ez utóbbiak szerint az

anyagi világ egy véletlen baleset következményeként jött létre, amelyből a misztérium ismerete szabadít ki. Ebbe a misztériumba való beavatás köt össze a valóság nagyobb részével, a nem láthatókkal. Pál ezzel ellentétben tanítja, hogy valójában azzal, aki meghaladja ezt a világot, az ő szava, az ige, az imádság, a hálaadás, azaz a hit kapcsolja össze az embert. Innen érthető, hogy a textus egyik kulcskifejezése a Krisztus misztériuma.

Néhány fontos fogalom:

γρηγοροῦντες – Legyetek éberek: a folyamatos éberség, azaz tudatosság kitartó küzdelem, de nem segítség nélkül. Figyelmünket ne fordítsuk el Jézus Krisztusról, a vele való párbeszéd éjjel-nappal zajlik az emberben.

Az εὐχαριστία általában hálaadás, de az úrvacsora elnevezése is, valamint alapállásként az ősbűn ellentéte. Az ősbűnt ebből a szempontból megfogalmazhatjuk úgy – az Isten iránti bizalmatlanságon túl –, hogy a „van”-ból, azaz valóságból fakadó hálaadás helyett a hiányra koncentráció, azaz a nem létezőre, a „nincs”-re tekintés, ami nemcsak Istenre, hanem egyszerre a létre is nemet mond. Ezzel ellentétben a végső Valóság, a megváltó Jézus Krisztus hálát ad, tehát az övéi is. Ahogy Pál is írja: „Az Úr közel! Semmiért se aggódjatok, hanem imádságban és könyörgésben mindenkor hálaadással tárjátok fel kéréseiteket Isten előtt...” (Fil 4,5–6)

θύραι τοῦ λόγου – Az ige ajtaja: egyrészt az ígét befogadó, megfelelően értékelő hallgatóság, amely jó föld a mag számára, másrészt az ige aktuális üzenetéhez való hozzáférés az igehirdető részéről. Ennek megvalósulásáért kéri az imádságot az apostol.

μυστήριον – titok: A hétköznapi érzékelést, gondolkodást meghaladókról való tudást jelentő kifejezés. Az ókori misztériumkultuszok beavatás által engedtek betekintést a titokba, az erre méltónak találtak számára, tehát egyfajta elitista szemlélettel bírtak. A biblikus hagyomány sokkal egalitább módon kezeli a titkot. A Bölcsesség könyve így fogalmaz: „...nem rejtem el előttetek Isten titkait [...], napvilágra hozom ismeretét, és nem hallgatom el az igazságot. [...] A bölcsék nagy száma javára van a világnak...” (Bölcs 6,22–24) Jézus példázataiban Isten országának titka a tanítványok köre előtt tárul fel. Pál teológiájában az egész üdvtörténet misztérium, amely korábban el volt rejtve az emberek nemzedékei előtt, most viszont Krisztusban nyilvánosságra hozta Isten (Róm 16,25). Paradox módon mégis titok marad, mert az emberi ész nem fér hozzá, csak a kinyilatkoztatás által kapható. Pál a titoktartás helyett a legszelesebb körben való hirdetést tekinti küldetésének. „Most örülök a tiértetek elviselt szenvedéseimnek, és testemben betöltöm mindazt, ami Krisztus gyötrelmeiből még hátravan, az ő testéért, amely az egyház. Ennek a szolgájává lettem a szerint a megbízatás szerint, amelyet Isten nekem a ti javatokra adott, hogy teljesen feltárjam előttetek Isten ígé-

jét, azt a titkot, amely örök idők és nemzedékek óta rejtve volt, de amely most kijelentetett az ő szentjeinek, akiknek Isten tudtul akarta adni, hogy milyen gazdag e titok dicsősége a pogány népek között. Ez a titok az, hogy Krisztus közöttetek van: reménysége az eljövendő dicsőségnek. Mi őt hirdetjük, miközben minden embert teljes bölcseséggel intünk és tanítunk, hogy minden embert tökéletessé tegyünk Krisztusban. Ezért fáradozom én is, és küzdök az ő ereje által, amely hatalmasan működik bennem.” (Kol 1,24–29) Mindazonáltal Pál ismer olyan titkot is, amelyet nem mondhat el senkinek, gondoljunk elragadtatására (2Kor 12,4). Később az üldöztetések miatt, érthető módon az ókori egyházban mégiscsak elterjedt a titokfegyelem, amely például a hitvallást, a Miatyánkot vagy az eukharisztia titkát jó ideig nem adta ki a világ számára, sőt Krisztus keresztre feszítésének ábrázolása is sokáig tilalom alatt állt. Pál önmeghatározása így szól 1Kor 4,1-ben: Krisztus szolgája és Isten titkainak sáfára. De távol áll tőle a klasszikus apokaliptika műfaja, amelynek szintén kulcsfogalma a titok. A közvetlen bizalmi kapcsolat jele a titkok ismerete, maga a kifejezés ilyen bizalmi viszonyt fejez ki Krisztus irányában. A titok tartalma maga Krisztus személye és megváltó műve: „Valóban nagy a kegyesség titka: aki megjelent testben, igaznak bizonyult lélekben, megjelent az angyaloknak, hirdették a népek között, hittek benne a világon, felvitetett dicsőségben.” (1Tim 3,16)

A perikópa megértése

Pál többre tartja a lelkiséget a retorikánál, az imádságot a módszereknél és a tartalmat a formánál. Mivel a titok kifejezés az evangéliumokban a magvető példázatával összefüggésben szerepel, ugyan más hangsúllyal, de talán mondhatjuk, hogy mint a bőkezű magvető, Pál is bőkezűen kívánja hirdetni az ígét az emberek újjászületése érdekében, a növekedést pedig Isten adja. Ennek a tevékenységnek a „háterszága” a mindenkori imádkozó gyülekezet, ezt hangsúlyozza a kolosséiaknak az apostol. A Pál által hirdetett misztérium, Krisztus titka a lét, a mindenség értelme, Isten mindeneket üdvözítő örök szándéka, szeretete. Jézus Krisztus halálának és feltámadásának üzenetét hirdetni kell. Pál ezért kéri a gyülekezet imádságát, hogy Isten nyissa meg az igehirdető előtt az ige ajtaját. Krisztus titka az egyház életében és üzenetében ölt testet a földön, és a hitvallásokban fogalmazódik meg mint a Szentháromságokról való ismeret, a teremtés, a megtestesülés, a megváltás, a megszentelés és a végső dolgok: a holtak feltámadása, az utolsó ítélet és az örök élet. Ezek meghaladják az értelmet mint Isten szeretetének kifejeződései. Tehát a misztérium, a titok a végső lényeg, végső teljesség, végső valóság, maga Krisztus személye, lény, lényege

(Kol 2,2). A keresztény misztériumba történő beavatás a keresztség, amit az ókeresztények megvilágosodásnak is neveztek. A beavató itt nem ember, hanem a Szentlélek, az ő munkájának következtében jön létre a beavatottak köre, az üdvözülők, akiknek a számára a kereszt beszéde Isten ereje. „Mert a keresztről szóló beszéd bolondság ugyan azoknak, akik elvesznek, de nekünk, akik üdvözülünk, Istennek ereje.” (1Kor 1,18)

Igehirdetési vázlat

Az imádság két iránya

A kereszténység nem kisebbtől, mint a világ Világosságától tudja, hogy mi az értelmes lét titka, ezért az egyház az imádkozás közössége. Tudja, hogy csak Istenben bízhat, ezért szüntelen rá néz, és vele folytat párbeszédet. A segítséget nem a világtól, hanem Istentől várja, szüntelenül a lényegre tekint, és nem hajlandó összekeverni, összemosni a lényegét a szükségessel, akkor sem, ha ezáltal az egész világgal kerül is szembe. Viszont ezzel együtt tudja, hogy felelősséggel tartozik a világ iránt, ezért soha nem csak önmagáért imádkozik, hanem másokért, még az ellenségeiért is. Ez nem sikerülhetne a magunk erejéből, csak Isten imádságra indító kegyelméből, ami miatt nem felejtkezünk meg róla.

Hálaadás

Lényünk lényege a hálaadás. Ha mást nem kapnánk Istentől, csak a létünket, akkor a tiszta lét is hálaadás kellene, hogy legyen. Pedig mennyi ajándéka van még Istennek ezen kívül! Ez az egyetlen értelmes alapállás. A jelen hálaadással való megélése a legjobb jövőalakítás. A hálaadás a krisztusi alap. A hálaadás a valóságra adott válasz, mert arra tekint, ami van, a valóságnál pedig biztosabb alap nincs. Jézus mindig mindent ezzel kezd. A hálaadás által Isten kiemeli a dualisztikus gondolkodásból, mert az ember nem azt mondja már, hogy nekem ennyi jó és ennyi rossz van az életemben, hanem azt mondja: köszönöm, Istenem! „El kellett döntenem, hogy arra nézek, amim nincs, vagy azért adok hálát Istennek, amim van” – fogalmazott Nick Vujicic. „Az Úr közel! Semmiért se aggódjatok, hanem imádságban és könyörgésben mindenkor hálaadással tárjátok fel kéréseiteket Isten előtt...” (Fil 4,5–6)

Kérés

Pál kéri az érte való imádságot, hogy az ige hirdetése megfelelő, Isten akarata szerinti legyen, hogy föltáruljon számára az üzenet, és a hallgatóság értékelje azt. Mert nemcsak az ige, hanem annak megértése is Isten kegyelme. Minden igehirdető mögött kell, hogy imádkozó közösség álljon. Mert az igehirdető és gyülekezet egy egység. Az individuális üdvösség fából vaskarika volna.

„Csak azt az üdvöt nyerhetem el, aminek eléréséhez mást hozzá akarok segíteni.” (Hamvas Béla) De ez az akarás is Isten ajándéka.

A titok hirdetése

A lényegről kell beszélni, nem szabad időt pazarolni másra. A keresztény egyház olyan titokkal van megajándékozva, amely a legfontosabb információ, sőt tulajdonképpen az egyetlen fontos információ. És ezt csak mi kaptuk meg. Hogy beszélhetnénk másról? Albert Camus írja valahol – nem szó szerint idézve –, hogy aki belép egy templomba, az minden problémák gyökeréről akar hallani, nem kevesebbről. Mi mondhatjuk, hogy a probléma gyökerének feltárása után a megoldásáról is szólhatunk. A megmentő üzenet az evangélium, Isten szeretetének jó híre, Isten titkának hirdetése. Mert az egyház, az imádkozó közösség küldetése, hogy igehirdetésén keresztül Krisztus megváltói művét közvetítse az embereknek, ezzel az ember újjászületésének közege legyen.

További javaslatok az istentisztelet megtartásához

Énekek

EÉ 47, 48, 58, 69, 72, 88, 322

Illusztrációk

IMÁDSÁG

Dietrich Bonhoeffer hitvallása

Hiszem,
 hogy Isten mindenből, a legrosszabból is
 jót tud és akar előhozni.
 Ehhez emberekre van szüksége,
 akik engedik, hogy minden a javukra szolgáljon.
 Hiszem,
 Hogy Isten minden kényszerhelyzetben
 annyi ellenálló erőt akar adni,
 amennyire szükségünk van.
 De nem adja meg előre,
 hogy ne önmagunkra,
 hanem egyedül órá hagyatkozzunk.
 Az ilyen hitnek le kell győznie
 minden félelmet a jövőt illetően.
 Hiszem,
 hogy Isten nem időtlen Végzet,
 hanem őszinte imádságokra
 és felelős tettekre vár és
 válaszol.
 Ámen.

GONDOLATOK

„Az imádkozó, áhítatos zenében Isten az ő kegyelmével mindenkor jelen van.” (J. S. Bach) Ezért szerepel a zeneszerző minden kottáján a J. J., azaz *Jesu juva*, „Jézus, segíts!” fohász. Ezt imádkozza mindenkor a hagyományos keresztény hívő minden tevékenysége kezdeteként.

„Az imádság magad lehetsz, azaz nyitott Isten ajándékára, mert ő a legjobbat akarja.” (ismeretlen szerző)

A hagyomány szerint Aquinói Szent Tamás élete vége felé hirtelen abbahagyta az írást. Amikor titkára amiatt panaszkodott, hogy a munka még nincs befejezve, Tamás így válaszolt: „Reginald testvér, amikor néhány hónappal ezelőtt a misét celebráltam, megtapasztaltam valamit az isteniből. Azon a napom elment a kedvem az írástól. Mi több, mindaz, amit Istenről valaha is írtam, ma csupán szalmaszálnak tűnik.” (Anthony de Mello nyomán)

Felhasznált irodalom

JÁNOSSY Lajos 1944. *Az egyházi év útmutatása*. Magánkiadás, Sopron.

SZATHMÁRY Sándor 1995. A kolossébeliekhez írt levél magyarázata. In: Czeglédy István (szerk.): *Jubileumi kommentár. A Szentírás magyarázata*. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest.

VARGA Zsigmond J. 1992. *Újszövetségi görög–magyar szótár*. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest.

■ NÉMETH SZABOLCS

Mennybemenetel ünnepe

▶▶ 1Thessz 1,2–10

Igehirdetési előkészítő

A Jézus Krisztus-beli gyülekezetnek¹

A vasárnap jellege

Mennybemenetel (áldozócsütörtök) egyike kevesek által ünnepelt ünnepeinknek; nemcsak azért, mert hétköznapra esik, hanem mert szinte eltűnik két nagy ünnepünk, húsvét és pünkösd között. A Kr. u. 300 körül tartott elvirai zsinat 43. rendelete elítélte, hogy a húsvét utáni negyvenedik napon ünnepet tartsanak, mert így az ötvenedik napon

tartott pünkösdöt elhanyagolták, ám a negyedik század végére már általánosan elfogadott ünnep lett. Van, aki a textussal inkább vasárnap foglalkozik, így többeket elér az üzenet: Jézus, a földre érkezett mennyei Király küldetését teljesítve, feltámadása után visszatért a mennybe, ahonnan várhatjuk dicsőséges eljövételét és uralmának beteljesedését. Érdemes mindannyiunknak végiggondolnunk, hogy az apostoli hitvallásban megvallott szavak – „fölment a mennybe, ott ül a mindenható Atyaisten jobbján, onnan jön el ítélni élőket és holtakat” – vajon csak hitünk megtanult és elfogadott teológiai elemei, vagy valóban értjük üzenetüket.

Amit a textusról tudni kell

Thesszalonika, a római közigazgatás központja, Makedónia fővárosa a Via Egnatia vonalán feküdt. Pál a második missziói útján Filippiből érkezett ide Szilvánusszal és Timóteussal, körülbelül három hétig maradtak. Az ApCsel 17 szerint Pál először a zsinagógába ment, de a zsidók közül néhányan lázadást szítottak ellene, hiszen ők egy másik felkent uralkodót hirdettek Claudiuson kívül: Jézust, a Kürioszt (17,7). A kialakult gyülekezet feltehetőleg pogányokból állt, hiszen Pál arról ír a levélben, hogy elfordultak a bálványoktól (εἰδωλον), és ezt a kifejezést általában idegen vallások isteneire használták. A Pál által használt kifejezések – Jézus a világ ura (κύριος), béke Istentől (εἰρήνη/pax romana) – egyenesen a római császárkultusz ellen szóltak. Pál Béreába, majd Athénba menekült, ahonnan feltehetőleg a levelet is írja. Timóteust visszaküldi, nézze meg a gyülekezetet, és a hírek Pált hálaadásra indítják.

Aranyszájú Szent János így magyarázza ezt a szakaszt: „Ahogy az édes illatú kenet nem tartja magában illatát, hanem elárasztja messzire, és megillatosítja a levegőt, így elérve a szomszédok érzékszerveit is; ugyanígy a jeles és csodálatra méltó emberek sem zárják magukba értékeiket, hanem jó hírükkel sokaknak hasznára vannak, és megbővíttik másokat. Így is történt akkoriban.”² Nem voltak missziós gyülekezet, hanem csak a Szentlélek erejével áthatott, az evangéliumon alapuló közösség, akik nem tudták elrejtetni, hogy megváltozott az életük, és hogy ezt ki nek köszönhetik. Érezhető, hogy számukra nincs visszaút, csak előre: Jézus felé, aki közeledik hozzájuk. Rajta keresztül a hívő ember megmenekül a számadás napja elől (Ézs 2; Zof 1), és így boldog örömmel várhatja, hogy találkozik Jézusával s benne minden hívővel (így ők is újra találkozhatnak Pállal, Timóteussal, lásd 2,17).

¹ Különleges közösség, mert ahelyett, hogy a Thesszalonikában levő gyülekezetet köszöntené Pál, „a thesszalonikiaiak gyülekezetének az Atya Istenben és az Úr Jézus Krisztusban” címezi a levelét.

² <https://catenabible.com/com/575712ed3c6effa740dddc34> (saját fordítás).

A perikópa megértése

A levél Pál és az Újszövetség legkorábbi írása (Kr. u 51 körül íródott). Rendkívüli, hiszen a legkorábbi teológiai gondolkodást tükrözi. Témái: az Úr visszavárása, a Szentháromság – Atya (1,3), Fiú (1,10), Szentlélek (1,5) –, az ige és a tettek, a megtértek (bár a szó maga nem szerepel) élete és hatásuk a világra. Mintha közvetlen folytatása lenne a Lukács által feljegyzett Jézusi szavaknak: „...erőt kaptok, amikor eljön hozzátok a Szentlélek, és tanúim lesztek Jeruzsálemben, egész Júdeában és Samáriában, sőt egészen a föld végső határáig.” (ApCsel 1,8) Az egész alapja az evangélium (ami ekkor még nincs írásban rögzítve) és az azt megelevenítő Szentlélek. Mi jellemzi őket? A hitből fakadó munka, a szeretetből jövő fáradozás és a Jézus visszajövetelére irányuló kitaró reménység. (A hit, remény, szeretet itt más sorrendben található meg.) Mint vízbe dobott kő által vetett hullámok: Pálék Jézust másolták, a thesszalónikaibeliek őket mímelték (μιμηταί – nem őket, hanem így kell utánozni). Ők pedig példává lettek (τύπος) arra nézve, hogyan éljenek a keresztények az Űrban. Ettől a szent pletykától visszhangos (ἐξηχέω) a környék. Pál az egész helyzetet egy szélesebb spektrumon figyeli: harc folyik Jézus és a sá-tán között (1Thessz 2,18), Jézus legyőzi őt visszatérésekor, és a kiválasztottak (ἐκλογή) újra együtt lesznek. Addig jól teszik, ha várják (ἀναμένω³) a világ igazi Urát. Furcsamód az egész levélben nincs szó a keresztéről.

Igehirdetési vázlatok (további javaslatokkal, illusztrációkkal)

Követés – Túl a Facebookon

Az ember minden korban követ, másol, utánoz valakit. A gyermek a szülőt utánozza, a Facebookon, Instagramon az nyer, akinek több követője van. Vajon mi kit követünk, kit másolunk? Vagyunk-e olyanok, mint Pálék, akik másolták a Krisztust? Akik úgy beszéltek, úgy éltek, ahogy ő tanított és élt. És élünk-e úgy, hogy mások példájává válhassunk a hitben? Nem a szakmánkban, szokásainkban, hanem a hitünkben, a Jézussal való járásunkban. Gyerekeink, keresztgyerekeink, a gyülekezetbe frissen bekapcsolódók vajon úgy tekintenek-e ránk, mint példákra, hogyan is kell Jézussal élni? Ezen túl még fontosabb, hogy ne csak minket lássanak, hanem rajtunk keresztül Krisztust. Ne minket másoljanak, hanem velünk együtt Jézust. Mert sok mindenkit követhet-

³ Ritkán használt szó, de Josephus ugyanezt a kifejezést használja, amikor arról ír, hogy milyen feszülten, ugrásra készen várják a rómaiak Vespasianust (lásd: <https://www.workingpreacher.org/commentaries/narrative-lectionary/church-at-thessalonica-3/commentary-on-acts-171-9-1-thessalonians-11-10-2>).

tünk, sokan lehetnek példák a számunkra, de az életet igazán megélni, bűnbocsánatot kapni, *a mennybe utat mutatni csak egyvalakit tud ma is: Jézus.*

Javaslatok

Ének

EÉ 438

Ima

„Követlek tégedet, mint hold a napot, hogy a te kegyelmednek sugárral fényeskedjem. Követlek, mint árnyék a testet, hogy valahová fordulsz, lábaid nyomát szüntelen keressem. Követlek, mint a napkeleti bölcsek a te csillagodat, hogy előttem menj, míglen megáll az én szívemben, ahol téged találjalak. Követlek, mint gyermek az ő atyját, mert ha atyám és anyám elhagy is engemet, de te felvesszes engemet.” (EÉ 692. o.)

Illusztráció

„Aki engem követ, nem jár sötétségben – mondja az Úr. Krisztus szava ez; arra int, hogy az ő életét és erkölcsét kövessük, ha igazán akarunk világosságban járni és minden szívbeli vakságtól megszabadulni. Legyen azért legkedvesebb foglalkozásunk a Jézus Krisztus életéről való elmélkedés. Krisztus tanítása a szentek minden tanításánál különb; és akiben lélek lakik, elrejtett mannát talál benne. Mégis azt látjuk, hogy sokan – gyakran hallják bár az evangéliumot –, nemigen buzdulnak fel, mert nincs bennük Krisztus lelke. Márpedig aki teljesen, ínyét csiklandón érteni akarja Krisztus szavát, annak azon kell lennie, hogy egész élete folyását az övéhez igazítsa.” (Kempis Tamás: *Krisztus követése*)

Szent pletyka – Mi terjed rólunk? Terjedjen az evangélium!

Ki az, akiről ne pletykálnának? Vajon milyen hírek terjednek rólunk? A thesszalónikabeliekről egy év alatt mindenki megtudta telefon, internet nélkül, hogy valami történt velük. Szent pletyka terjedt róluk: megváltoztak, egy Jézus nevű úrhoz tartoznak, követik őt és visszavárják, mindenkire szeretettel fordulnak. Vajon rajtunk látható-e, hallható-e, hogy valami megváltozott? Tudják-e a munkahelyen, baráti körben, hogy Jézushoz tartozunk? Úgy élünk-e, hogy szóbeszéd tárgyai legyünk, mert olyan egyértelműen vagy olyan mások felé forduló szeretettel követjük Jézust? Talán már tapasztaltuk azt, hogy ha valahova elmentünk, valahogy mindig a gyülekezetre, a vallásra terelődött a szó. Mert valaki mondta, hogy hívők vagyunk. De jó, ha ez így van! Vajon mit beszélnek a gyülekezetünkről? Milyen hírek terjednek rólunk? Terjedjen az örömhír! *Mert Jézus ma is örömhírhoz!* (Gyülekezeti projekt: biztassuk gyülekezeti

tagjainkat, kérdezzék körbe nem hívó ismerőseiket, hogy mit hallottak a gyülekezetünkről.)

Javaslatok

Ének
EÉ 267

Illusztráció

Volt egy fiatalember, aki húsvétkor betoppant az ünnepi istentiszteletre, és a diplomajutóban kezét rázó lelkész így szólt hozzá:

- Fiam! Jó lenne, ha csatlakoznál az Úr seregéhez!
- A fiatalember így felelt:
- Tisztelendő, már a sereg tagja vagyok.
- A lelkész így szólt:
- Akkor miért csak karácsonykor és húsvétkor látunk?
- Titkos küldetésben vagyok – válaszolta.

Ébredés – Nem csak rajongóknak. Csak ige és Szentlélek!

Miközben készülök erre az anyagra, épp a kilencedik ébredés van folyamatban az Asbury Egyetemen.⁴ 2023. február 8-án egy hatezer lakosú kisváros, a Kentucky államban található Wilmore egyetemének kápolnájában a hallgatók a szokásos istentiszteletre gyűltek össze. Végül egy maratoni, közel két héten át tartó csoportos ima kerekedett belőle, amelyen fiatal hívők tömege vett részt. Az egyetem történetében már nyolc korábbi alkalommal volt példa ilyen vallásos ébredésre, először 1905-ben.⁵ Az igehirdetés után Isten olyan erőteljesen jelent meg, hogy az emberek imádkozni kezdtek, megértettek bibliai igazságokat, megváltozott az életük, és ez hatással volt másokra is. Pont, mint egykor a thesszalónikai gyülekezetben, amely által az élő Isten jelenléte kihatott Akhája és Macedónia egész vidékére. Vagy a finn ébredési mozgalmakban, amelyek ránk, magyarokra is hatottak. Vajon hisszük-e, hogy ez ma is valóság? Gyülekezeteink legtöbbször programok sorát igyekeznek szervezni, hogy minél több embert elérjenek, de 2023-ban is a hirdetett ige és az arra épülő tettek lehetnek az egyedüli alap. Ez lehet az egyház legvonzóbb „programja”. *Mert Jézus ma is szuverén Úr: adja igéjét, küldi Szentlelkét akkor és oda, amikor és ahova ő akarja.*

Javaslatok

Ének
EÉ 467

Ima

„Uram, ébreszd egyházadat, és kezd rajtam. Uram, építsd gyülekezetedet, és kezd velem. Uram, békességed örömhírét juttasd el mindenütt a földön, és kezd nálam. Uram, gyűjtsd meg szereteted tüzeit minden szívben, és kezd bennem.” (EÉ 737. o.)

Az evangélium – ...teszerinted

Pál hirdette az evangéliumot akkor, amikor még műfaji formában nem létezett. Vajon miről mesélhetett? Mátén, Márkon, Lukácson és Jánoson kívül mindenkinek megvan a maga evangéliuma, vajon a tied hogy hangzik? Mit értél át Jézussal? Hogyan változott meg az életed? Pál elvitte a Jézusról szóló evangéliumát a thesszalónikabeli emberekhez, és úgy élt, hogy hiteles legyen. Sokakat meggyőzhetett szavaival, talán még többeket tetteivel. A thesszalónikabeliek is így éltek: látható volt rajtuk a megélt evangélium. Minden ember arra van meghívva, hogy átadja az örömhírt, amelyet ő élt át Jézussal. Mennybemenetel ünnepén Jézus rábízta tanítványaira az örömhírt, és azok elmentek, és elmondták saját evangéliumukat – még mielőtt az evangélisták megtették volna. És az alapján éltek. *Jézus ma is az evangéliumán keresztül szólít meg másokat, és bennünket is felhasznál az örömhír terjesztésében.* Gyülekezeti projekt is lehet: kérjük még gyülekezetünk tagjait, hogy írják le (akár névvel, akár név nélkül) az ő evangéliumukat, és készítsünk falat belőlük.

Javaslatok

Ének
EÉ 564

Ima

„Készíts helyet igédnek, Uram Istenem, szórd igéd magvát az egész világon! Kérünk, hadd hulljon jó földbe igéd magva közöttünk, és hadd találjon igazi hallgatókra mindenütt, ahol csak emberek élnek a földön.” (EÉ 736. o.)

Illusztráció

Van egy evangéliuma Máténak, Márknak, Lukácsnak, Jánosnak, van itt egy másik is, mit sokan olvasnak: az evangélium, amit benned meglátnak. Minden tanítás, amit a Bibliában találsz, minden tény, amit benne igaznak hiszel, ha úgy is élsz, válik evangéliummá, evangéliummá, amit képviselsz. Sokan nem olvassák a Biblia szavait, de hidd el, hogy a legtöbben mégis ismerik,

⁴ <https://www.joppe.hu/ebredes-amerikaban-az-asbury-egyetemen>.

⁵ <https://www.asbury.edu/academics/resources/library/archives/history/revivals/>.

mert arról mesélő könyv az életed,
ami a te evangéliumoddal van tele.
Nagy erő van a Biblia szavaiban,
mert mit a Könyv tanít, az mind igaz,
de csak egy prédikáció van, mi másokra hat:
az evangélium, amit megélsz naponta.
Adja Isten, hogy hű legyél Jézushoz,
hogy élj méltón az ő igaz tanításához,
s így a Lelkét mindenki meglássa,
mikor a te evangéliumod olvassa.
Minden napod evangéliumod egy lapja,
mindennel, amit benne teszel és mondasz,
mások olvassák és tudják, hamis vagy igaz;
az evangéliumodban, mondd csak, miről is tanítasz?⁶

⁶ Leroy Brownlow verse nyomán (<https://www.klangwesley.com/the-gospel-according-to-you>), saját fordítás.

Felhasznált irodalom

- GAVENTA, Beverly Roberts 2000. *Interpretation. A Bible Commentary for teaching and preaching. First and Second Thessalonians.* John Knox Press, Louisville.
- JÁNOSSY Lajos 2008. *Az egyházi év útmutatása.* Fraternitás Magyarországi Evangélikus Lelkészek Közössége, Veszprém.
- KEMPIS, Tamás 2012. *Krisztus követése.* Ford. Jelenits István. Ecclesia Szövetkezet, Budapest.
- ROETZEL, Calvin J. 1998. *The letters of Paul. Conversations in Context.* 4. kiad. Westminster John Knox Press, Louisville.
- VARGA Zsigmond J. 1992. *Újszövetségi görög–magyar szótár.* Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest.

Internetes források

- www.sermoncentral.com
www.textweek.com
www.workingpreacher.com

■ PETHŐ-SZÜCS MÁRIA

A konfirmáció ajándéka

Szerkesztette: Szabó Lajos
Luther Kiadó, Budapest, 2023

A gyermeki hitből a tudatos hitbe való átlépésünk lelki naplója ez. Megannyi apró, lírai írás a konfirmáció eseményének nagyon emberi oldaláról. Mit jelent a keresztség után újabb kapoccsal meg erősíteni, hogy Istenhez tartozunk? Miben más ez a kapocs? Hogy érzi magát a kamasz, mire gondol a szülő, hogyan készül rá a lelkész?

A könnyen olvasható, szívig ható történeteket és emlékeket, meditációkat és imádságokat református és evangélikus szerzők jegyzik, és a naplóoldalak és különleges önvizsgálati játékok még elevenebbé teszik a kötetet – nemcsak a kamasz korosztály, de a néha megkérgesedett felnőtt hitben élő idősebbek számára is.

TARTALOM Mécses a te igéd

BAKAY PÉTER: *Magasból, szárnyalva, szabadon* 121

Tanulmányok

MAROSSY ATTILA: *A szétválasztás anatómiája, avagy a papi dichotómiák rövid története. Papi ellentétpárok felemelkedése a teológiai irodalomban* 122

MÉSZÁROS ILDIKÓ: *Egészen máshol. A numinózus szociális tere az Exodus szövegében* 129

Figyelő

Könyvrecenzió

FARKAS CHARLOTTE: *Az egyházi oktatás társadalmi növekedésének dilemmái. Adalékok az Educatio egyházi oktatással kapcsolatos számában felvetett tudományos szempontokhoz és a témát érintő sztereotípiákhoz* 135

Krisztusban mindnyájan életre kelnek

SZEBIK IMRE: *Megemlékezés Bozorády Zoltán Kornél evangélikus esperesről (1941–2022)* 140

ITTZÉS ISTVÁN: *Aki győz, azt öltöztetik fehér ruhába... Igehirdetés Bozorády Zoltán nyugalmazott evangélikus esperes temetésén (Jel 22,14)* 142

ID. ZÁSZKALICZKY PÁL: *Búcsú Labossa László evangélikus lelkésztől (1930–2023)* 143

ADÁMI LÁSZLÓ: *Örökkévaló hajlék. Igehirdetés Labossa László nyugalmazott evangélikus lelkész temetésén (2Kor 5,1)* 145

Az igehirdető műhelye

KOLLERNÉ LOÓS ZSUZSANNA: *Húsvét ünnepe után 2. vasárnap (Misericordia Domini) (Jak 5,13–20)* 147

KIS JÁNOS: *Húsvét ünnepe után 3. vasárnap (Jubilate) (1Thessz 5,16–24)* 149

KÉZDY PÉTER: *Húsvét ünnepe után 4. vasárnap (Cantate) (Jel 15,3–4)* 152

NÉMETH SZABOLCS: *Húsvét ünnepe után 5. vasárnap (Rogate) (Kol 4,2–4)* 154

PETHŐ-SZÜCS MÁRIA: *Mennybemenetel ünnepe (1Thessz 1,2–10)* 157

